

Kautokeinoopprøret – kontekst, konfliktgrunnlag og konsekvenser.

Hvordan kan Kautokeinoopprøret i 1852 forstås i lys av politisk kultur - *contentious politics* og *den nordiske modell*?

EMILIE LINDTVEIT

VEILEDER

Knut Dørum

Universitetet i Agder, våren 2021

Fakultet for humaniora og pedagogikk
Institutt for religion, filosofi og historie

Abstract

What really happened in Kautokeino in 1852? This question has been treated by a number of researchers, authors and contributors who together have formed what we might call the history of the Kautokeino uprising. A question which has not previously been addressed is how to understand the dramatic events when considering political culture, contentious politics and the Nordic model. In this thesis I will link political moral norms, or political culture, to the Sami patterns of reaction and action in contrast to the already established historiography, which maintains a main perspective where superior ethnic Norwegians have acted as cynical oppressors of the Sami.

In this thesis I refer to examples of how the causes of the uprising have been treated previously, but with a new approach. How do rebellion traditions, changing and at times fixed political moral norms, and an increasingly important indigenous debate affect the aftermath of the Kautokeino incident - and vice versa? I will account for some well-regarded sources, as well as taking some alternative perspectives into account, in order to consider what kind of political culture prevails in the uprising. In other words, I am mainly concerned with the causes and effects of the Kautokeino uprising and hope the analysis can contribute to the debate about the causes and effects of the shocking event in Finnmark almost 170 years ago.

Are there traces of what we call recognized methods of political participation in the discussion of the scale of the uprising, or is it a barbaric attempt to counter civilizational forces? Through assessment and problematization of the established views in the research I will seek to shed new light on the existing literature by placing the Kautokeino uprising in a "middle position". The uprising has a scope that we today consider a social issue. Nevertheless, the method of action is not in line with either contentious politics or the Nordic model. The background, causes, and consequences of the Kautokeino uprising are discussed through these theoretical inputs in a way that has not been done before. The historical impact has become essential in regard to nation-building – which I will connect explicitly to Sami and Norwegian nation-building. Who would have had something to gain from the portrayals of the uprising, and why has a breach of political culture, or submission to that culture, had so much to say for the outcome of this event?

Through my treatment of significant perspectives on the uprising from 1852 until the early 2000s, theoretical principles are discussed in order to explain the important function of political culture in societies with various contenders.

Forord

Det å skrive en masteroppgave har utfordret meg på mange måter. Først og fremst har jeg aldri før tatt fatt på en slik omfangsrik undersøkelse. For det andre har arbeidet med oppgaven vist meg hvor altomfattende og viktig historiefaget er. Som lektorstudent var jeg aldri i tvil på om jeg skulle ha min faglige fordypning i historie eller i mitt andre undervisningsfag. Historie gir oss muligheter til å forstå så godt som alle kjente fenomen i vår tilværelse, og ved inngangen til en problemstilling for en slik oppgave er det bare fantasien (og tidsrommet) som setter grenser. Når det kommer til disse grensene og konkretiseringen av tankestrømmen min, vil jeg rette en stor takk til min veileder Knut Dørum. Knuts evne til å utfordre og veilede meg på spor jeg ikke ville ha funnet alene er jeg svært takknemlig for. Hans evne til å se de store perspektivene og hans konstruktive krav til meg har bare vært en telefonsamtale unna under hele prosessen – tusen takk.

Det er klart at et prosjekt som dette krever mye tid. De rundt meg har måttet komme i andre rekke for at oppgaven skulle bli fullført, og jeg har mange forståelsesfulle lagspillere i mente. Jeg vil her nevne min familie, mine gode venner som utfordrer meg og heier på meg, og ikke minst mine trofaste venner og studiekompanjonger. Det er åpenbart en noe ensom prosess å skrive en avhandling, og det at man har vært flere i samme situasjon har vært svært givende for meg. En spesiell takk til Edda Dagsdóttir som har inspirert meg med hennes faglige dyktighet og smittende optimisme.

Avslutningsvis vil jeg takke min kjære bestefar i Finnmark for selve inngangen til denne tematikken. Da jeg var liten fortalte han om en fjern slektning som hele livet hadde pratet norsk. På dødsleiet hadde slektningen plutselig startet å tale samisk helt uoppfordret, og dette inntrykket er noe som har kvernet i tankene mine gjennom hele studieløpet. Problematikken rundt rett og urett har alltid vært mitt hjerte nært, og det dynamiske Finnmark er noe jeg har interessert meg for gjennom årlige besøk nordover. Det er en ære å få fordype seg i en tematikk som jeg har vært interessert i over lang tid – og jeg vil rose Universitetet i Agder for fem fine år med lektorstudiet. Jeg kjenner meg i dag trygg på at jeg valgte rett, og jeg håper at masteroppgaven min er en verdig avslutning før et nytt kapittel som lærer begynner. Jeg renner over med takknemlighet for alle som har ønsket meg lykke til og stilt opp – jeg setter umåtelig pris på dere.

Emilie Lindtveit,

Kristiansand, mai 2021.

Innholdsfortegnelse

ABSTRACT	2
FORORD.....	3
1.1 TEMA.....	5
1.2 PROBLEMSTILLING OG FORSKNINGSSPØRSMÅL	6
1.3 OPPGAVENS STRUKTUR.....	7
1.4 TEORETISK UTGANGSPUNKT OG BEGREPSAVKLARING	7
1.4.1 Politisk kultur	8
1.4.2 Nordisk modell	9
1.4.3 Contentious politics.....	12
1.5 AVGRENSNING OG DEFINISJONER.....	14
1.5.1 Opprør i Norge.....	15
1.5.2 Nasjonsbygging.....	17
1.6 METODE.....	19
1.7 ET VARIERT UTGANGSPUNKT FOR FORSKNING – SPENNET I LITTERATUREN OG KILDEKRITIKK...	20
KAPITTEL 2: KNUTEPUNKTET KAUTOKEINO	24
2.1 KAUTOKEINO BETYR MIDTVEIS	24
2.2 OPPRØRETS KRONOLOGI	24
2.3 FORHOLDET MELLOM SAMER OG ETNISK NORSKE -.....	26
2.4 DELKONKLUSJON	29
KAPITTEL 3: ÅRSAKER TIL OPPRØRET BEHANDLET AV FORSKJELLIGE AKTØRER.....	30
3.1 ÅRSAKSFORSTÅELSE	30
3.2 IMPLISITTE ÅRSAKER.....	32
3.2.1 Læstadianismen og skiftet fra den gamle troen.....	32
3.2.2 Brennevinsproblematikken.....	38
3.2.3 Rom for motstand i Norge?	40
3.4 EKSPLISITTE ÅRSAKER.....	45
3.4.1 Hvorfor Kautokeinosamene? Vekkelsen brer seg.	48
3.4.2 Nye grenser tegnes og gamle brytes høsten 1852	49
3.5 DELKONKLUSJON	53
KAPITTEL 4: DE TIDLIGE FREMSTILLINGENE OG DERES FORTOLKNINGSRAMMER.....	55
4.1 RAMMENE FOR TOLKNING OG NOEN AV DE SENTRALE AKTØRENE	55
4.2 EN EKSKLUDERENDE POLITISK KULTUR?	59
4.3 DOMSGRUNNLAG OG SAMTIDENS ANALYSE	61
4.4 TOLKNINGENE AV ÅRSAKENE – ET STARTSKUDD FOR ASSIMILERINGSPOLITIKKEN?.....	64
4.5 DELKONKLUSJON	69
KAPITTEL 5: HOVEDTENDENSER I DE MODERNE ANALYSENE	72
5.1 DE SENERE FREMSTILLINGENES HOLDEPUNKTER OG RAMMER	72
5.2 EN SUBJEKTIV OG SYMPATISERENDE TRADISJON?	76
5.3 EN LEGITIM SAK MED EN ILLEGITIM AKSJON	80
5.4 DELKONKLUSJON	83
KAPITTEL 6: KAUTOKEINOOPPRØRETS VIRKNINGSHISTORIE OG BETYDNING FOR ETTERTIDEN.....	85
6.1 TABU OG HELTEFORTELLING.....	85
6.2 KAUTOKEINOOPPRØRET OG NASJONSBYGGING	87
6.3 VIRKNINGSHISTORIENS MAKT	90
KAPITTEL 7: KONKLUSJON	93
7.1 NYE SPØRSMÅL, NYE SVAR.....	93
LITTERATUR.....	97

Kapittel 1: Introduksjon

1.1 Tema

Ingen andre steder enn i Kautokeino i november 1852 hadde en gruppe samer tidligere gått til opprør mot dem med makten.¹ 35 samer med læstadiansk livssyn og overbevisning drepte daværende lensmann og handelsmann i Kautokeino, brente bygninger og pisket prest og lokalbefolkning for omvendelse før de ble slått ned av en annen gruppe samer fra ei bygd i nærheten. Kautokeinoopprøret ble en viktig årsak for det *diametrale* skiftet i norsk samepolitikk ut over 1800-tallet og innskrenkingen av samiske rettigheter.

Det ofte reindriftsbaserte, tidvis nomadiske urfolket ble frem til den dramatiske hendelsen sett på som et fredelig folk det var mulig å forhandle med, men opprørets overraskende og *fanatiske* karakter sjokkerte i skandinavisk sammenheng og endret myndighetene og nordmennes oppfatning av samene. Denne nye holdningen førte samene inn i nesten hundre år med aktiv fornorskingspolitikk som skulle vise seg å bli en verkebyll for norsk-samisk samhandling den dag i dag.

Temaet for denne masteroppgaven er Kautokeinoopprøret i 1852 – både årsaker og virkninger. Min analyse vil basere seg på det primærmaterialet og forskningsresultatene som allerede foreligger i publiserte arbeider. Men, undersøkelsen min vil på ingen måte begrense seg til en historiografisk oversikt. I masteroppgaven vil jeg forsøke å gi et realhistorisk bidrag til debatten om årsaker til og virkninger av Kautokeinoopprøret. Jeg vil forsøke å vurdere opprøret i lys av teoretiske innganger som politisk kultur, *contentious politics* og *nordisk modell*. Mitt utgangspunkt vil være noe annet enn det som har vært vanlig i tidligere forskning. Et hovedperspektiv har vært at samene reagerte med rette på overgrep og undertrykking. I noen grad er det snakk om et konflikt- og dominansperspektiv der den norske staten og etniske norske har vært undertrykkere og samene de undertrykte. Andre forskere og forfattere har også berørt de religiøse og fanatiske sidene ved samenes reaksjons- og handlingsmønster.

Min innfallsvinkel knytter seg til politiske moralnormer eller det som kalles *politisk kultur*. Jeg mener at Kautokeinoopprøret i større grad må forstås som et brudd på etablerte politiske moralnormer og tradisjoner for opprør og opptøyer som *måtte* utløse sterke reaksjoner, enn som en bevisst og systematisk form for statlig undertrykking. Samtidig representerer samenes opprør mer enn fanatisme og spontanitet, og kan knyttes til *contentious politics*, konfliktorientert og konfronterende handlingsmønster, for å demonstrere alvor, fremme krav

¹ Zorgdrager, N. (1997). *De rettferdiges strid: Kautokeino 1852: Samisk motstand mot norsk kolonialisme* (Vol. B. 18, Samiske samlinger (trykt utg.)). Nesbru: Vett & viten i samarbeid med Norsk folkemuseum, s.20.

og tvinge fram større endringer. Vi finner også en norsk og nordisk tradisjon for konfronterende opprør, i forbindelse med for eksempel den nordiske krig i 1712-1715, motstanden mot ekstraskatten i 1760-årene og matopptøyene etter 1790-årene.² I så måte representerer Kautokeinoopprøret en kontinuitet, selv om voldsbruken fullstendig overgikk det som fantes innenfor den norske politiske erfaringshorisonten tilbake til 1700-tallet. Opprøret måtte både sjokkere og provosere.³

Hovedfokuset i oppgaven vil være å drøfte årsakene, men jeg vil også drøfte *virkningshistorien* til Kautokeinoopprøret i lys av fornorskingspolitikk og samisk nasjonsbygging. Her er utgangspunktet at opprøret banet vei for en mer systematisk og aktiv fornorskingspolitikk fra sentralmyndighetene i Christiania, som i sin tur utløste samisk nasjonsbygging utover på 1900-tallet.

Forklaringene på hvordan hendelsene kunne finne sted er mange. Etnografen Gutorm Gjessing forklarte opprøret med det lønnsomme brennevinssalget til handelsmannen og presten, og alkoholmisbruket som fordervet samene økonomisk og moralsk.⁴ Sosiologen Per Otnes vektlegger opprøret som en religiøs og sosial protest mot de fremmede.⁵ Dette underbygges i Tore Pryzers oppsummering av årsakene; nettopp at opprøret var en konsekvens av at samene og innflytterne ikke hadde forståelse for hverandre. Andre aktører, slik som sogneprest Hvoslef, påpeker i sitt første brev til amtmann Harris at begivenheten var "...Frugt af religiøs Vildfarelse, der havde naaet Fanatismen yderste Høidepunkter". I sitt andre brev mener han at begivenheten måtte være styrt av hat og hevnlyst og forkaster den religiøse forklaringen.⁶ Den opprørske samegruppens motiv for de radikale handlingene kan altså forstås på flere måter – noe som farger diskusjonen i *virkningshistorien* og i fremstillingene senere.

1.2 Problemstilling og forskningsspørsmål

Kautokeinoopprøret representerte et sterkt brudd med politiske moralnormer i Norge, men det hadde flere fellestrekk med opprørstradisjoner i Europa. Mens den nordiske modellen viser til tradisjon med fredelige, avdempede protesthandlinger og politiske arenaer som åpnet for dialog

² Seland, B. (2018). *Opprør og opposisjon under enevælde og demokrati*. Agderseminaret. Hentet fra [file:///Users/emilielindtveit/Downloads/46-Book%20Manuscript-1855-3-10-20181205%20\(1\).pdf](file:///Users/emilielindtveit/Downloads/46-Book%20Manuscript-1855-3-10-20181205%20(1).pdf), s. 24 og 48.

³ Dørum, K. (2016). *Frå undersått til medborgar: Styreform og politisk kultur i Noreg 1660 til 1884*. Oslo: Samlaget, s. 158.

⁴ Gjessing, G. (1953). *Tragedien i Kautokeino*. Hålogyminne.

⁵ Dørum, K. (2016), s.158.

⁶ Zorgdrager, N. (1997) s.374-375.

og kompromisser, kom flere europeiske land til å representere opprørstradisjoner som rommet større innslag av vold og konfrontasjoner.⁷

For å undersøke hva virkningene av det kontroversielle opprøret hadde å si for perioden etter 1852, er det nødvendig å sammenligne de ulike synene på opprørets årsaker som farger virkningshistorien. For hva slags årsaker har forskerne blitt enige om at er de viktigste når det gjelder de læstadianske samenes motstand i 1852? Hvordan skildres opprøret fra de første skildringene og til dagens omtale? Disse underspørsmålene har som hensikt å drøfte fremstillingenes valens og kvalitet, og samtidig begrunne hvorfor virkningshistorien har blitt så sammensatt som den er. Masteroppgaven skal følgelig ta for seg opprørets eksempler på maktkritiske perspektiver, historiebruk og -misbruk og ikke minst belyse Kautokeinoopprøret ut fra ulike former for politisk kultur. Min hovedproblemstilling kan endelig formuleres slik; "Hvordan kan Kautokeinoopprøret i 1852 forstås i lys av politisk kultur; contentious politics og den nordiske modell?".

1.3 Oppgavens struktur

Opgaven består av totalt syv kapitler. Introduksjonen og kapittel to tar for seg bakgrunnen for opprøret, opprørets kronologi og skisserer grovt maktfordelingen i Kautokeino og det komplekse forholdet mellom områdets beboere. Deretter vil jeg i kapittel tre løfte frem de ulike årsakene forskerne benytter seg av i analysene av Kautokeinoopprøret. Spørsmålet om det fantes rom for motstand blir også presentert her som en brobygger for de neste kapitlenes analyse. I kapittel fire presenterer og analyserer jeg de eldre fremstillingene fra opprøret og til ca. 1950. Her skisseres hovedtendensene som senere blir satt opp mot de nye fremstillingene i kapittel fem fra ca. 1950 og til i dag. De sosiologiske rammevilkårene blir kontinuerlig drøftet gjennom perspektiver på politisk kultur, og i kapittel seks blir virkningshistoriens makt gjort rede for og diskutert. Hvorvidt følelser, funksjon og tradisjon har preget virkningshistorien er vesentlig å diskutere for å kunne besvare problemstillingen i det siste kapitlet.

1.4 Teoretisk utgangspunkt og begrepsavklaring

Å forstå *politisk kultur* er essensielt for å kunne gå i dybden på opprørets konsekvenser. Dørum sammenfatter ulike forklaringer på begrepet, og påpeker at politisk kultur omfatter normer og regler for hvem som har *påvirkningskraft* i beslutninger. Det handler altså om hvem som har

⁷ Sørensen, S. &., Stråth, B., Cultural Construction of Community in Modernization Processes, & Utviklingen av en norsk nasjonal identitet på tallet. (1997). *The Cultural construction of Norden*. Oslo: Scandinavian University Press s. 29.

makt og bestemmer hva de politiske spillereglene går ut på, som gjelder for statlige organer så vel som for folk flest.⁸ Begrepet rommer også to elementer Dørum legger vekt på; politisk kultur inneholder de mer allmenne *forestillingene* om hvordan makt kan legitimeres, og fungerer nærmest som en *ramme* for fortolkning vedrørende hva som ble ansett som legitimt og illegitimt i både samtid og nåtid.⁹

Dette samspillet mellom stat og folk er i stadig endring, og jeg vil altså se om Kautokeinoopprøret er i tråd med eller et brudd på samtidens politiske kultur. Her vil det følgelig være sentralt å definere opprøret ut fra den *nordiske modellen* som også må defineres i oppgaven, og hvordan Kautokeinoopprøret bryter *fundamentalt* med opprørstradisjonen i Norge. I den sammenheng vil jeg også belyse Kautokeinoopprøret ut fra prinsippet om *contentious politics*.

Med *nasjonsbygging* vil jeg tillegge begrepet to hensikter for oppgaven. Den første er å belyse samenes felles arbeid om å skape sin egen identitet under norsk styre. Jeg vil grovt skissere tidlige tiltak for deres selvbestemmelse, opprøret, senere innskrenking av deres rettigheter og dagens situasjon. Har samene fått en egen plass eller rolle i *norsk* kultur? Den andre hensikten er å se på norsk behandling av samene i tråd med idéene om nasjonalstaten og nasjonalisme. Disse vil være gunstige for å forklare situasjonen Norge var i og underbygge ambisjonene om et mektig og stabilt Norge som ikke skulle frykte nabolandene sine eller neglisjere sin kulturarv.

1.4.1 Politisk kultur

Sosiologen Max Weber hevder at *politikk* er den grunnleggende kampen om makt, og at det moderne samfunnet preges av at staten har *monopolisert* den legitime maktutøvelsen.¹⁰ Politikken blir derfor en streben etter makt fra ulike hold med en stat som bestemmer rammene for store deler av denne kampen.

Den norske opprørstradisjonen og den politiske kulturen har vært preget av legalisme og tradisjoner fra omkring 1660 til første halvdel av 1800-tallet. Motstand fra allmuen har hovedsakelig foregått ved bruk av anerkjente metoder og har som regel hatt det samme motivet - reaksjoner mot skatter, innskrenking av privilegier eller opplevd maktmisbruk fra kongens tjenestemenn. Norske historikere har forklart at nettopp dette sakskomplekset som aldri har

⁸ Dørum, K. (2016) s.51.

⁹ Dørum, K. (2021). *Politisk kultur i norsk historieforskning*. Hentet fra: https://snl.no/politisk_kultur_i_historieforskning

¹⁰ Krautwald, C. (2021). *Kampen om gaderne: Gadepolitikk og rumlige krav i 1930'ernes politiske kultur*. (Doktoravhandling). Fakultetet for humaniora og pedagogikk ved Universitetet i Agder, s.43.

inneholdt ønske om revolusjon, reform eller attentat slik man så andre steder i Europa er noe av det som gjør den skandinaviske motstandstradisjonen unik. En av tendensene i analysen av den politiske kulturen har vært at folk flest var tilsynelatende tilfreds med sin tilværelse, og at de hadde kanaler å ytre seg gjennom dersom de ønsket det.¹¹

De opprørske samene kunne ha valgt en fredeligere vei for å vise sin misnøye med maktfordelingen og deres vilkår i bygda, slik tradisjonene før dem var preget av, ifølge forskerne. I stedet valgte de en aksjon som gjorde at myndighetene var *nødt* til å sanksjonere hardere enn noen gang før. Kautokeinoopprøret bryter altså med den politiske kulturen og betingelsene for motstand som var gjeldende, men ligner i sakskompleks mer på de moderne motstandsbevegelsene som ofte har hatt et større formål og omfang.

1.4.2 Nordisk modell

Kautokeinoopprøret skiller seg ut i rekken av norske opprør og motstandsbevegelser. Hvis man ser på opprørstradisjonen som legalistisk og preget av et gjensidig respektfullt forhold med dialog mellom stat og borger, vil hendelsene i Kautokeino virke fremmede og kaldblodige. Norske historikere har ofte lagt mer vekt på *interaksjonsperspektivet* enn maktstatsperspektivet i sine tolkninger av politiske relasjoner mellom stat og folk i Norge fra omkring eneveldet til ut over 1800-tallet.¹²

Kautokeinoopprøret bryter med historikernes syn på opprørstradisjonen som en del av den fredelige politiske utøvelsen som har preget Norden og Skandinavia. Denne tanken om det felles-nordiske, fredssøkende og egalitære settet med normer for politisk kultur og verdigrunnlag, blir ofte kalt for den *nordiske modellen*. For å forstå hva jeg mener med den nordiske modellen, vil jeg legge vekt på Øystein Sørensen og Bo Stråth's *The Cultural construction of Norden*. I dette verket diskuteres begrepet Skandinavia, Norden og de mange likhetene som utgjør dette fellesskapet mellom statene. Forfatterne inkluderer i begrepet *Norden* statene Norge, Sverige, Danmark, Finland og Island, men gir også plass til Sápmi (Sameland) – altså de til dels autonome samiske områdene i nord.¹³

Et av hovedargumentene for at Norden som en politisk, kulturell og til tider sosial enhet har kunnet utvikle seg, er at det forekom en *nordic enlightenment*.¹⁴ Denne "opplysningen"

¹¹ Dette og det følgende avsnittet tar utgangspunkt i min forskningsoppgave som belyste Kautokeinoopprøret ut fra norsk opprørskultur i emnet HI-411 høsten 2020.

¹² Bjerkås, T., & Dørum, K. (2017). *Eneveldet før undergangen: Politisk kultur i Norge 1660-1814*. Oslo: Scandinavian Academic Press s. 474-496.

¹³ Sørensen, S. &, Stråth, B. (1997), s. 29.

¹⁴ Sørensen, S. og Stråth, B. (1997) s. 1-3.

skiller seg fra det mer kjente europeiske opplysningsprosjektet, da den nordiske omveltningen ikke førte til revolusjon, opptøyer eller reform. Den førte imidlertid til opplysning og økt bevissthet over egne rettigheter og kampen for disse hos den jevne borger, bonde og arbeider, ifølge Sørensen og Stråth.

Felles for folket i Norden er fokuset på bøndene som *kjernen* i samfunnet, noe andre europeiske stater ikke har vektlagt i samme grad. Bøndene i Norden har gjennom historien blitt fremstilt som både medbestemmende, til dels utdannede og i høyere grad mer sosialt *integrert* enn bøndene andre steder i Europa.¹⁵ Sørensen og Stråth legger frem en komparativ analyse av Norden mot resten av Vest-Europa, særlig med vekt på Frankrike, Storbritannia og Tyskland for å forsterke hvordan Norden skiller seg ut. Et av momentene som illustreres er for eksempel reformasjonen på midten av 1500-tallet. Reformasjonen var i det nordiske tilfellet initiert fra statlig hold, mens i mange europeiske stater ble det en bevegelse som startet "fra bunnen".

Kirke og stat var altså svært tett forbundet i mange hundreår i store deler av Norden, noe som vises i de felles-nordiske lutherske tradisjonene som gjør seg gjeldende i den politiske kulturen.¹⁶ En av de viktigste lutherske verdiene handler om arbeidet, og slik professor i historie ved Universitetet i Helsinki, Henrik Stenius, i sitt kapittel skisserer arbeidets viktige funksjon som selve bærebjelken i et samfunn, førte den lutherske arbeidsmoralen til et "homogent klassesamfunn" i Norden.¹⁷

Stenius forklarer dette med at det ikke må skapes debatt om hvorvidt det har vært overklasse i Norden slik som andre steder i Europa, men at det ikke har vært så klare, ugjennomtrengelige grenser på grunnlag av arbeidet. Rike folk i Norden kunne jobbe for å vise at de også deltok i fellesskapet, på samme måte som at fattige kunne jobbe for å øke status. Det ble da naturligvis færre mennesker i en slags adel eller overklasse, men også færre som levde i ekstrem fattigdom. Arbeidet var og *er* for *alle* i Norden, noe Stenius mener kan være en konsekvens av den relativt forsinkede moderniseringen og industrialiseringen. Felles og tidvis *sekulær* religiøs overbevisning i kombinasjon med en inkluderende arbeiderklasse er altså et av hovedfunnene når historikere skal beskrive den nordiske modellen.¹⁸

Hva med denne fredelige, konsensussøkende politiske kulturen man viser til i samme åndedrag? Litteraturviter, forfatter og historiker Nina Witoszek ved Universitetet i Oslo skriver i sitt kapittel hos Sørensen og Stråth at det finnes en *geografisk* årsak til at Norden har unngått

¹⁵ Sørensen, S. & Stråth, B.(1997) s. 8-9.

¹⁶ Sørensen, S. og Stråth, B.(1997) s. 162-165.

¹⁷ Stenius, H: Sørensen, S. og Stråth, B. (1997) s. 168.

¹⁸ Sørensen, S. og Stråth, B. (1997), s. 9.

de største polariseringene innen politikken. Witoszek påpeker at Norden er i utkanten av sentrumet for konflikt i Europa. Hun mener det skjer en nøytralisering av statene nord for Balkan, mye på grunn av den geografiske beliggenheten.¹⁹

På 1800- og 1900-tallet skjer de største omveltningene og politiske bevegelsene hos datidens stormakter, og selv om man kan argumentere for at for eksempel Napoleonskrigene preget Norden i like stor grad som andre land i Europa, vil man likevel se tendenser til at distansen mellom hendelsenes kjerne og ringvirkningene er av en betraktelig størrelse. Dette gjør, ifølge Witoszek, at Norden i større grad må hanskles med *konsekvensene* av hva som skjer i den europeiske maktpolitikken enn å aktivt delta i de ofte splittende konfliktene.²⁰

De nordiske statene har ifølge historiker Peter Aronsson ved Linnéuniversitetet i Sverige derimot hatt muligheten til å opparbeide seg et stort lokalpolitisk spillerom. Utviklingen av kommunene, de mange rettsinstitusjonene og møtepunktene for dialog, samt styring på mer lokale nivåer, kan sees på som en *forlengelse* av demokratiet. Dette har vært nødvendig for å sikre borgernes rettigheter på hvert plan – noe mange har berømmet de nordiske landene for i lang tid.²¹

Det sosiale aspektet i Norden blir belyst av Stenius ved en sammenligning av forholdet individet har til staten i nordlige og sørlige Europa som er verdt å legge merke til. Stenius mener at man i nord er *like* ovenfor staten, altså en borger av staten, *fordi* man har fellestrekk når det gjelder etnisitet, religion, sosial bakgrunn eller posisjon og verdigrunnlag. I sør mener han at en borger av staten bestemmes *på tross* av disse elementene.²²

Således er det altså ingen tvil om at det fellesnordiske står sterkt og har dannet et naboforhold man ikke finner like til andre steder i Europa med borgere som har tette bånd på tvers av nasjoner grunnet felles historie, referanserammer og samarbeid. Denne *likheten* og mangelen på konflikt som har grunnet i etnisitet - slik som for eksempel på Balkan, eller om trosretning – som i religionskrigene som herjet på 15- og 1600-tallet - har gjort fredelige forhandlinger og mindre kontrast- og konfliktfylt politikk *mulig* i Norden. Kautokeinoopprøret var drevet av krefter som var fremmede innen den nordiske modellen for forhandling og kulturen for praktisering av politikk, noe som rystet og sjokkerte norsk stat.

Begrepet nordisk modell møter kritikk gjennom forsker på skandinaviske moderne samfunn Mary Hilsons artikkel "Scandinavia" (2007). Hun hevder at den nordiske modellen vi

¹⁹ Witoszek, N: Sørensen, S. og Stråth, B (1997) s. 89-91.

²⁰ Witoszek, N: Sørensen, S og Stråth, B. (1997), s. 89.

²¹ Aronsson, P: Sørensen, S. og Stråth, B (1997) s. 201.

²² Stenius, H: Sørensen, S. og Stråth, B (1997), s. 166-168.

ser på som definerende for Norden særlig etter andre verdenskrig ikke på noen måte gjør nordiske aktører lite mottakelige for politisk ekstremisme, diktatorskap, uro, vold og krig.²³ Hun påpeker også et viktig moment ved å vise til streiker, klassekonflikt, opposisjon mot myndigheter og voldelige hendelser som relativt hyppige fenomen rundt 1930-tallet.²⁴ Selv om hun definerer den nordiske modellen som en term vi bruker om tiden etter 1945, drar hun hele veien linjer til det gamle bondesamfunnet for å belyse det hun mener er etablerte forhold ved den nordiske modellen. Hun hevder at den middelveien som særlig Sverige fant mellom en fri markedskapitalisme og statlig innblanding, ble beundret andre steder i Europa hvor middelveien var vanskeligere å finne.²⁵ Det aller viktigste funnet hennes er at i Skandinavia ble ikke demokratiet i like stor grad utfordret av andre verdenskrig som andre steder i Europa. I hennes artikkel fra 2009 hevder hun at grunnen til dette kan sees i lys av den tradisjonelle graden av medbestemmelse og vurderingen av arbeidere og bønder som *politiske aktører* i de aktuelle områdene.²⁶ Således gir ikke Hilson den nordiske modellen *immunstatus* mot for eksempel fascisme eller anti-demokratiske krefter, men hun vektlegger kongemaktens samarbeidsvillighet og ansvar ovenfor politiske aktører som en av årsakene til at revolusjon, ønske om republikk og andre regimekritiske bevegelser ikke har funnet sted i disse landene verken før eller etter 1945 i noen stor skala.²⁷

1.4.3 Contentious politics

Contentious politics er av teoretikerne Charles Tilly og Sydney Tarrow i deres *Contentious Politics* definert som tilfeller hvor politiske aktører bruker spesifikke metoder for å endre politiske strukturer og få gjennomslag for sine krav.²⁸ Contentious politics er avhengig av en interaksjon hvor noen krever andres interesser ved bruk av kollektive former for aksjon, noe Tilly og Tarrow kaller for *repertoires*.²⁹ Contentious politics menes på norsk som *oppfattet* eller mer direkte interaksjon mellom stat og borger. Forskerne mener at contentious politics er en vesentlig del av demokratiet og demokratisk deltakelse, og at aktørene ønsker å endre noe ved myndighetene. Det kan være mange interesser som viser seg i denne mer ukonvensjonelle formen for politisk deltakelse, som for eksempel kvinnekamp, *Black Lives Matters*-kampanjen

²³ Hilson, M. (2007), "Skandinavia" i *Twisted Paths: Europe 1914-1945*. Red Robert Gerwarth. Oxford University Press: New York, s.10.

²⁴ Hilson, M. (2007), s. 20.

²⁵ Hilson, M. (2007), s. 8.

²⁶ Hilson, M. (2009) "A Consensual Democracy? The Historical Roots of the Swedish Model" I Edgren, L. & Olofson, M. *Political Outsiders in Swedish History 1848-1932*. Cambridge: Cambridge Scholar Publishing, s. 138.

²⁷ Hilson, M. (2009), s. 138.

²⁸ Tilly, C., & Tarrow, S. (2015). *Contentious politics*. New York: Oxford University Press, s. 7.

²⁹ Tilly, C. & Tarrow, S. (2015), s. 7.

eller miljøaktivisme igangsatt av grupper og fellesskap som på et punkt gjorde det for første gang. Disse bevegelsene ser vi i dag på som naturlige eller institusjonaliserte, men en gang var også disse ukonvensjonelle og ble møtt med både vold og arrestasjoner.

Hovedpoenget til Tilly og Tarrow er imidlertid at for at noe skal kunne kategoriseres som contentious politics, må det være legitime krav involvert, ukonvensjonelle eller lite forventede aksjoner for politisk deltakelse og en gruppe som anser seg selv som politiske aktører i bresjen.³⁰ Tilly og Tarrow assosierer også begrepet med en "heated disagreement", altså en opphetet diskusjon, og indikerer her at vold også kan være en naturlig del av denne formen for politisk kultur.³¹ På mange måter kan man hevde at contentious politics er i grenseland mellom hva staten anser som legitim og illegitim utførelse av motstand. Den nordiske modellen er et godt eksempel på en politisk kultur som preges av konvensjonelle, institusjonaliserte og fredelige former for ytringer og politisk deltakelse. Contentious politics viser derimot hvordan de eksisterende politiske regimene blir utfordret på utradisjonelle, mer offensive eller voldelige måter, hvor myndighetene blir dradd inn og ser seg nødt til å ta et sterkt standpunkt.

Kautokeinoopprørets bruk av vold og fravær av byråkratisk eller demokratisk politisk deltakelse er i større grad i tråd med contentious politics enn den nordiske modellen for politisk kultur. Kautokeinosamene hadde til en viss grad en politisk identitet, slik Tilly og Tarrow hevder er karakteristisk for denne formen for motstand, og man kan se på opprøret som en sosial bevegelse hvor krav *på tvers* av interesseområder blir lagt frem foran autoritetene ved bruk av det offentlige rom.³² Samene kunne ha gjort det på en annen måte som fortsatt er innenfor det vi kaller contentious politics, nemlig ved å utføre en mildere grad av motstand, noe Tilly og Tarrow hevder er mer akseptert og deretter institusjonalisert.

Selv om begrepet kan virke mildere enn *opp hetet uoverenstemmelse*, viser sosialantropologen James C. Scott i sin *Domination and the Arts of Resistance* at det finnes et *public* transcript og et *hidden* transcript i alle former for politisk deltakelse.³³ Hemmelig organisering, møter utenfor statens øyne eller *rykter* faller inn under den andre kategorien, som direkte oversatt betyr *skjult transkripsjon*, hvor Scott mynter at det finnes en overføring av kommunikasjon som er både gjemt og synlig i samfunnet. Den synlige transkripsjonen er altså den mer konvensjonelle og etablerte *regelen* for hvordan man henvender seg til øvrighet og

³⁰ Tilly, C. & Tarrow, S. (2015), s. 11-12.

³¹ Tilly, C. & Tarrow, S. (2015), s. 8-9.

³² Tilly, C. & Tarrow, S. (2015), s. 10-11.

³³ Dørum, K. (2016), s. 63.

taler om makthaverne i det offentlige rom. Dette hevder Bjerkås og Dørum er et av *kjerneelementene* i politisk kultur, nemlig den *skikken* og *språket* aktørene må forholde seg til i samhandling på tvers av samfunnets lag.³⁴

Kort fortalt kan man bruke Scott sin definisjon for å illustrere de forskjellige formene for politisk deltakelse. Der hvor deltakere i tråd med den nordiske modell søker en større grad av anerkjente former for politisk deltakelse, vil utøverne av *contentious politics* gi uttrykk for en mer direkte, krevende og alternativ måte for å bli hørt eller få politisk innflytelse. Det er en fin linje mellom hvilke handlinger som blir definert som karakteristisk for de to typene betingelser for politisk kultur; for eksempel er en *streik* en åpen, tydelig og til dels kompromissløs metode som brukes av organisasjoner for politisk innflytelse. Likevel anser vi ikke streiken som en regimekritisk eller anti-demokratisk bevegelse, og vi tillater den til tider å være innen rammene for politisk kultur. Hva skjer om noen skulle miste livet i streiken, saken til de streikende ble dårlig mottatt i majoritetssamfunnet eller de streikende kom med alvorlige trusler rettet mot myndighetene?

Vi må altså forstå aktører i tråd med både den nordiske modell og *contentious politics* som viktige og nødvendige komponenter i demokratiske staters relasjoner med sine politiske aktører, men at disse – i stor grad vel vitende om konsekvensene – møter ulike syn og får forskjellige sanksjoner basert på sine valg innenfor *repertoaret*. Hva som er *anerkjent* eller *uforsvarlig* politisk praksis fra både borgere og stat er stadig i endring og er nødt til å forstås ut fra sin samtids politiske kultur og historiske kontekst.

1.5 Avgrensning og definisjoner

Den omfattende litteraturen som tar for seg Kautokeinoopprøret viser et skille ved midten av 1900-tallet i hvilke perspektiver som blir vist og hvilke faktorer som legges vekt på. For å kunne anvende denne kontrasten i min analyse, er det nødvendig å bruke dette store tidsspennet som strekker seg fra hovedsakelig starten av 1800-tallet for å gi grunnlag for en årsaksanalyse, og frem til i dag for å kunne se opprøret i sammenheng med dagens virkningshistorie og hvordan den har utfoldet seg.

Jeg vil følgelig skildre hovedfunnene ved den norske opprørstradisjonen før 1850 for å kontekstualisere samenes opprør som blir presentert senere. De norske forholdene og den politiske kulturen må ligge til grunne for å foreta en videre analyse. Jeg vil også definere hva

³⁴ Bjerkås, T., & Dørum, K. (2017), s. 474-496.

jeg mener med samisk nasjonsbygging og presentere noen av de største forskjellene mellom den samiske og den norske nasjonsbyggingen.

1.5.1 Opprør i Norge

Den norske opprørstradisjonen og den politiske kulturen har vært preget av legalisme og fredelige tradisjoner fra omkring 1660 til første halvdel av 1800-tallet. Motstand fra allmuen har hovedsakelig foregått ved bruk av regelstyrte metoder og har som oftest hatt det samme motivet - reaksjoner mot skatter, innskrenking av privilegier eller opplevd maktmisbruk fra kongens tjenestemenn. Norske historikere har forklart at nettopp dette sakskomplekset som aldri har inneholdt ønske om revolusjon, reform eller attentat slik man så andre steder i Europa er noe av det som gjør den skandinaviske motstandstradisjonen unik. En av tendensene i analysen av den politiske kulturen har vært at folk flest var tilsynelatende tilfreds med sin tilværelse, og at de hadde kanaler å ytre seg gjennom dersom de ønsket det. Dette kaller forskerne interaksjonsperspektivet – noe de fleste forskere enes om at definerte forholdet mellom folk og stat. Hvordan kan man da forklare hendelsene i Kautokeino i 1852 der lensmannen og handelsmannen i bygda ble brutalt drept, presten pisket og lokale sivile ble truet?

Det er ingen tvil om at arbeiderbevegelsene i Europa og 1848 – revolusjonsåret- preger den politiske kulturen også i Norge. Eneveldets arv har for lengst blitt avkastet, og styresmaktene blir møtt med flere krav om folkelig påvirkning og en mer demokratisk fordeling av makt. Thranebevegelsen og Thranittene i 1848-51 var de norske myndighetenes første møte med noe som kan ligne et masseparti.³⁵ Thranebevegelsen kan ikke sammenligne med de vanligere bondeopprørene, og styresmaktene måtte forholde seg til en radikal bevegelse med større sakskompleks enn motstanden som tidligere hadde funnet sted.

Dørum mener at sammenhengen med Thranebevegelsen og Kautokeinoopprøret viser seg i hvordan sameopprøret ble *sanksjonert*. To av lederne ble halshugd, ni fengselsstraffer på livstid ble gitt, og mange av deltakerne fikk kortere fengselsstraffer.³⁶ De måtte også avse enorme mengder rein til staten, noe som førte til forverrede økonomiske kår for samene som allerede hadde finansielle utfordringer.³⁷ Zorgdrager mener at opprøret var et resultat av sosiale

³⁵ Dørum, K. (2016), s. 153.

³⁶ Dørum, K. (2016), s. 154.

³⁷ Dørum, K. (2016), s. 158.

forskjeller mellom nordmenn og samer, økonomiske vilkår som resultat av dette og naturligvis den religiøse overbevisningen som flere av samene på Nordkalotten hadde i dette tidsrommet.³⁸ Kautokeinoopprøret passer på mange måter ikke inn i interaksjonsperspektivet. Den ville, dramatiske karakteren over hendelsene og straffen gjør det tydelig at det ikke fant sted noen form for samhandling, mekling, interessefellesskap eller dialog.

Kautokeinoopprøret bryter fundamentalt med den tradisjonen for utøvelse av motstand som strekker seg helt tilbake til eneveldet. Det sendte sjokkbølger til øvrigheten som allerede var skaket av oppkomsten av politisk utfordrende motstandsbevegelser de ikke hadde måttet møte tidligere. Kautokeinoopprøret viser også til et stort sakskompleks som skulle endre øvrigheten og maktbalansen. Det var ikke en protest mot de høye skattene, det syndige alkoholsalget i bygda eller nordmennenes stadig utvidede territorier som trosset de gamle grensene. Samegruppa med læstadiansk overbevisning skulle felle de etablerte maktforholdene og gjøre livsvilkårene i Kautokeino mer i tråd med det læstadianske livssynet.

Lars Levi Læstadius forkynnelse av kristendommen tok avstand fra brennevinshandel, og "vekket" særlig samer på tvers av nasjonsgrenser. Tore Pryser skriver i *Gesellar, rebellær og svermarar* (1982) at forholdet mellom samer og nordmenn i bygda var preget av en frykt for uro i tiden like før opprøret. Staten mobiliserte, og det ble satt inn en norsk lensmann i stedet for en av samisk herkomst, slik det hadde vært tidligere.³⁹ Pryser er i sin bok opptatt av urolighetene som skjer omkring 1850 i Norge, og påpeker at den nye arbeiderklassen, påvirkning fra andre land og ikke minst religiøs nytenking hadde mye å si for den politiske situasjonen Norge befant seg i ved midten av 1800-tallet.

På denne måten kan man si at Kautokeinoopprøret statuerer et eksempel på et fundamentalt brudd med den tradisjonen for motstand som var fra eneveldets tid, men likevel er det i en viss sammenheng med sin samtid. Samene kunne ha valgt en fredeligere vei for å vise sin opposisjon mot maktfordelingen og deres vilkår i bygda, slik tradisjonene har vært preget av før dem, ifølge forskerne. I stedet valgte de en vei som gjorde at myndighetene var nødt til å sanksjonere hardere enn noen gang før. Kautokeinoopprøret bryter altså med den politiske kulturen og betingelsene for motstand som var gjeldende, men noen forskere vil hevde at opprøret ligner i sakskompleks på de moderne motstandsbevegelser som ofte har hatt et større formål og omfang.

³⁸ Zorgdrager, N. (1997), s. 16-18.

³⁹ Pryser, T. (1982) s.147.

1.5.2 Nasjonsbygging

En nasjon er et fellesskap hovedsakelig farget av etniske, kulturelle, historiske eller politiske fellestrekk hos dens deltakere. En nasjon er ikke noe som er formelt bestemt, slik som *staten*. Nasjonen krever med andre ord en form for *likhet* og ønske om tilhørighet blant individene som tilhører nasjonen, mens staten i større grad er basert på territoriale grenser og geopolitiske forhold.⁴⁰ Nettopp dette skillet er interessant når det gjelder norsk og samisk nasjonsbygging. Samenes holdning til eiendom er nemlig svært annerledes enn den hos den norske staten som er i tråd med andre vesteuropeiske demokratier på tiden.

Spesialist i 1800-tallets sosial- og velferdshistorie, Anne-Lise Seip, skriver i Myhre (2012); "Norge var i europeisk sammenheng politisk overutviklet og kulturelt underutviklet".⁴¹ Med dette retter hun søkelyset mot den tiden Norge befant seg i etter 1814, med grunnloven som utgangspunkt for en nasjonalstat. Inspirert av blant annet Frankrike og Tysklands strategier for å samle folket, forekom en stor bevegelse for samling og etablering av fellesfølelse initiert av statsmakten og deres embetsmenn, geistlige og underlagt øvrighet. Det særnorske og autentiske ble hyllet – og det ikke-norske ble ansett som uviktig.

Det samiske området Sameland (Sápmi) inneholder de områdene der samene tradisjonelt har levd. Dette innebærer områder i nordlige Norge, Sverige, Finland og Russland. Det nordsamiske navnet på samenes land er Sápmi, og majoriteten av samer bruker nordsamisk. Man kan ikke kalle Sápmi for en stat da områdets strukturer ikke oppfyller kravene for å bli anerkjent som stat, ei heller som et autonomt, selvstyrt område. Samene i Sápmi er i dag minoriteter og forholder seg til ulike staters lover og regler.⁴²

Dørum viser til at pådrivere i norsk nasjonsbygging vurderte folkeslag som ikke var nordmenn til å være underlegne nordmennene selv – både hva gjaldt intelligens og kulturelle forhold. Dette forankrer han ved å vise til de norsknasjonale holdningene som preget samfunnet og rettshåndhevingen.⁴³ Samene i Finnmark hadde lenge hatt kollektive bruks- og eiendomsrettigheter, noe som inngår i *siida*-kulturen Zоргdrager definerer som *grunnenheten* i det samiske samfunnet.

For reindriftssamene var *siidaen* den viktigste plattformen for samarbeid utenfor familien, og det var ingen organisasjon som sto over *siidaen* på 1800-tallet for disse flyttsamene.⁴⁴ Flyttsamene og de bofaste samene hadde et *verdde*-forhold, som grovt forklart

⁴⁰ Myhre, J. (2012). *Norsk historie 1814-1905: å byggje ein stat og skape ein nasjon*. Oslo: Samlaget.

⁴¹ Myhre, J. (2012) s. 55.

⁴² Berg-Nordlie, M. Gaski, H. (2021) *Sápmi*. Hentet fra: <https://snl.no/S%C3%A1pmi>

⁴³ Dørum, K. (2016), s.160.

⁴⁴ Zоргdrager, N. (1997), s. 55-60.

omfatter et resiprokt forhold for forhandling, samarbeid og vennskap.⁴⁵ Denne kollektive, svært lokalt avgrensede formen for samfunnsorganisering hos samene sto i stor kontrast til det norske, landsomfattende *nasjonsbyggingsprosjektet* med sin lovgivning og distribusjon av makt.

I 1848, fire år før opprøret i Kautokeino, endret *Finansdepartementet* deres holdninger til de gamle rettighetene og særavtalene som var etablert blant nordmenn og samer. Dette må sees i lys av ekspansjonsplanene hos norsk styresmakt – noe som førte til en endring i loven om statlig jordsalg i 1902.⁴⁶ Den statlige reguleringen av hvordan jorda og landområdene skulle distribueres hadde sine røtter i en resolusjon gitt av kong Christian VII av Danmark-Norge.

Denne resolusjonen var ifølge professor Kirsti Strøm Bull *ikke* skapt for å innskrenke samenes *eller* kvenenes tradisjonelle områder, men den skulle i første instans sørge for en optimalisering av forholdene for *alle* som skulle livnære seg av ressursene i Finnmark. Tradisjonelt samisk fiske og reindrift fikk ingen begrensninger i denne første lovgivningen, men videre ser man klart ved lovene som springer ut av denne resolusjonen at de norske holdningene ble ettertrykkelig reservert mot samisk utvinning av ressursene.⁴⁷

Samer var lenge uinnvidde deltakere i den norske flertallskulturen, og assimileringspolitikken som foregikk fra slutten av 1800-tallet tilsidesatte samers egenart og selvbestemmelse. Senere blomstret den samiske bevisstgjøringen både fra internt og eksternt hold. Historiker Ola Svein Stugu ved NTNU i Trondheim skildrer i hans *Norsk historie etter 1905: vegen mot velstandslandet* noen av de største merittene i norske samers organisering og institusjonalisering basert på samenes egne premisser.⁴⁸

I 1959 ble Samekomitéen opprettet, og i 1964 ble norsk sameråd et rådgivende organ for staten. Loven om jordsalg som diskriminerte samenes rett til å eie jord ble opphevet i 1965 og i 1968 ble Norske Samers Riksforbund (NSR) dannet.⁴⁹ Stugu forklarer at denne organiseringen ikke bare skyldtes en politisk bevisstgjøring blant samene, men også en etnisk *identitetsdanning*. Den samiske organiseringen og *moderniseringen* av strukturer og skikker må sees i lys av de internasjonale strømningene på tiden.

⁴⁵ Zorgdrager, N. (1997), s. 55.

⁴⁶ Dørum, K. (2016), s. 160. Denne jordsalgsloven var ikke ny i 1902, men en videreføring av loven for statlig salg av jord fra 1863. Denne loven forhindret samer og kvener i å få status som eiere av landområder. I 1869 innførte amtmanden i Sør-Varanger et nytt krav om at alle som skulle leie eller kjøpe jord måtte beherske norsk eller svensk.

⁴⁷ Bull, K.S. (2014) *Jordsalgslovgivningen. En rettshistorisk lovgjennomgang av jordsalgslovgivningen i Finnmark i perioden 1775 – 1965*. Hentet fra: <https://www.domstol.no/globalassets/upload/finn/sakkyndige-utredninger/jordsalgslovgivningen-kirsti-strom-bull.pdf>, s. 14-18.

⁴⁸ Stugu, O. S. (2012). *Norsk historie etter 1905: Vegen mot velstandslandet*. Oslo: Samlaget.

⁴⁹ Stugu, O.S (2012), s. 278-279.

NRS hevdet at i tillegg til likestilling mellom samer og nordmenn, skulle samer få egne særretter, og disse særrettene dreide seg i hovedsak om innflytelsen på vann- og landområder. Stugu viser til at i bunnen av den politiske innflytelsen lå bevisstheten blant samer og nordmenn om at samene defineres som et urfolk, og noen så på Norge som en kolonimakt som *invaderte Sápmi*. En mer liberal holdning og syn på samene fra storsamfunnet førte til at *noen* av de samiske kravene ble innvilgede.⁵⁰ Grunnsynet i Samekomitéen beskrives slik i 1985;

"Samene skal integreres i rikets økonomiske og sosiale struktur med sikte på økonomisk og sosialt likeverd i fellesskapet, og for en konsolidering av samiske bosettingsområder og visse administrative særordringer, kulturverntiltak m.v som motvirker assimilasjon og gjør det mulig for samene å leve videre som bærere av en minoritetskultur innenfor det norske samfunnet".⁵¹

Dette grunnsynet preger etterkrigsårene, og slutten av 1980-tallet markerte virkelig et gjennombrudd for samisk politikk og organisering.⁵² Sametingets åpning i 1989 med Henrik Magga som dets president, et bredere medieverk og samisk presse og ikke minst inkludering av samisk som utdanningspråk, gjorde samenes nasjonsbygging ikke bare mer synlig og tilgjengelig for samene selv, men mer fast og strukturert som et holdepunkt i samarbeid med norske styringsmakter.⁵³

1.6 Metode

Undersøkelsen min vil ikke basere seg direkte på primærmaterialet som finnes i arkivet. De viktigste kildene er allerede blitt gravd fram og analysert, og er behandlet i flere vitenskapelige arbeider om Kautokeinoopprøret – Zorgdragets doktoravhandling. Dette er et materiale som jeg har øst rikt av. Men jeg gjennomfører ingen historiografisk analyse. Jeg ønsker å komme med et realhistorisk bidrag der nye spørsmål vil kunne gi nye svar på årsakene til og virkningene av Kautokeinoopprøret. Det er den analytisk-teoretiske inngangen som vil være min metode og utgangspunkt for å drøfte spørsmålet om årsaker til og virkninger av Kautokeinoopprøret.

Som nevnt vil de teoretiske vinklingene nordisk modell, contentious politics og politisk kultur stå sentralt, og være mine hjelpeverktøy i analysen. Et problem med tidligere forskning er mangel på analytiske redskap og forklaringsmodeller, og publikasjonene er preget av tett

⁵⁰ NOU 1985:14 (1985) *Samisk kultur og utdanning*. Oslo, Bergen, Stavanger, Tromsø: kultur og vitenskapsdepartementet.

⁵¹ NOU (1985) s. 12-13.

⁵² Stugu, O.S (2012) s. 281.

⁵³ Stugu, O.S (2012), s. 281.

empiri, deskriptiv tilnærming og enkle saksforklaringer. Min analyse vil løfte fram hvor viktig normer og kultur er i politiske relasjoner og konflikter. I norsk tradisjon har makt- og aktørperspektivet stått sterkt, ikke minst representert ved Jens Arup Seips oversiktsverk over norsk politisk historie 1814–1884.⁵⁴

Han forklarer politiske handlinger, retorikk og beslutninger med det grunnsynet at politiske aktører først og fremst søker å fremme egne interesser og skaffe seg makt, til fordel for seg selv og en politisk eller sosial gruppe. For Seip blir politiske normalnormer redskap for å sikre en elite – embetsmennene – makthegemoni. Francis Sejersted vil derimot løfte fram normer og kultur, og mener at normer binder makt. Embetsmennene styrte etter rettstatsnormer og ville begrense staten og dermed sitt eget politiske handlingsrom.⁵⁵ I nyere forskning har politisk kultur blitt sentralt i studier av oppføyer, opprør og konflikter i tidlige moderne tid.⁵⁶ I dette ligger den en oppfatning at det er for enkelt å tolke styreformene og politiske beslutninger som utelukkende et resultat av maktforhold, interesse og enkeltpersoners og gruppers nyttemaksimering. Her ligger det også en kritikk av realpolitikk-tradisjonen og et kynisk syn på politikk, og at politikk også må vurderes ut fra sosiologiske rammevilkår – verdier, normer og idealer.

Det finnes lite eldre samisk litteratur. De eldste tekstene på nordsamisk ble til på Akershus festning i 1856 ved skrivehjelp fra den kjente presten Jens A. Friis. Forfatterne var to av de straffede deltakerne i opprøret; Lars Hætta og Anders Bær. *Erindringer – samiske beretninger om Kautokeinoopprørets bakgrunn, etikk og moral*, utgitt i 2019 av Ivar Bjørklund tar for seg deres fortellinger og setter dem i en kontekst hvor leseren får innblikk i den samiske kulturarven slik disse forfatterne farger den og Friis velger å sensurere den. Jeg velger å ta med dette verket for et autentisk innblikk i noen av de straffedes fremstillinger i deres håp om benådning.

1.7 Et variert utgangspunkt for forskning – spennet i litteraturen og kildekritikk

Forskningssituasjonen er preget av mange forskjellige aktører og ikke minst ulike *holdninger* til det betente emnet som har skrevet seg inn som både et mørkt kapittel i norsk historie, men også for noen en markør for en gryende nasjonalisme blant samene.

⁵⁴ Seip, J. (1997). *Utsikt over Norges historie: Tidsrommet 1814 ca. 1860, tidsrommet ca. 1850-1885* (2.utgave, Gyldendals fakkell-bøker, Ny rekke). Oslo: Gyldendal.

⁵⁵ Sejersted, F. (1984). *Demokrati og rettsstat: Politisk-historiske essays* (Demokrati og samfunnsstyring). Oslo: Universitetsforlaget.

⁵⁶ Dørum, K. og Sandvik, H. (2012). Dørum, K. (2016).

Kautokeinoopprøret var både starten på og resultatet av et diametralt skifte i forholdet mellom nordmenn og samer. Det finnes en rekke verk som tar for seg årsaker, aktører, teorier og konsekvenser relatert til Kautokeinoopprøret. Forskningssituasjonen er naturligvis preget av de vekslende perspektivene – noe som er sterkt synlig i utviklingen av samisk nasjonalisme og regresjonen av norsk assimileringpolitikk. Forskningen viser med andre ord et bredt *spekter* av utgangspunkt for forskning – fra for eksempel *raseteori* som årsak for de barbariske opprørernes handlinger, til rettferdiggjøringen av de vekkede samenes motreaksjon ut fra et perspektiv som fremmer *minoritetenes* rettigheter.

Det sterke bruddet på normaltradisjonen og sjokket som rystet norsk øvrighet ble illustrert i de første avhandlingene. Det tidlige materialet er, som historiker Reidar Hirsti fremmer i hans viktige bidrag på feltet – *Sameopprøret* - skrevet av seiersherrene, altså den norske øvrighet.⁵⁷

Hirstis verk er basert på det han kaller for relevant informasjon om utviklingen på Nordkalotten, og hans mål er å kunne fortelle den viktige, dramatiske historien om undertrykkingen av samer som fant sted også *før* opprøret, noe han gjør ved å skildre den dynamikken som ligger til grunne i det samiske samfunnet og senere den samisk-læstadianske opposisjonen. Hirsti sympatiserer med samene i deres situasjon, og dette er som nevnt en oppfatning som skiller han fra sine foregående bidragsytere til forskningssituasjonen.

I det sentrale verket *Den finske fare* av Einar Niemi og Knut Eriksen demonstreres blant annet de første, forskrekkede reaksjonene på opprørerne.⁵⁸ Politiker og tidligere statsminister Johannes Steen (V) ytrer i etterkant av opprøret at nasjonalitet hos et slikt folk måtte kveles, og dette ble støttet av partikamerat Johan Sverdrup; «... Det beste ville være å la dem absorberes av den norske nasjon»⁵⁹. Samene ble om mulig ansett som enda mer usiviliserte og med et enda større behov for innlemmelse i den norske sivilisasjonen etter opprøret som de moderne forskerne i hovedsak enes om at ikke *bare* har *religiøst* bakteppe.

⁵⁷ Hirsti, R. (1994). *Sameopprøret*. Gyldendal.

⁵⁸ Eriksen, K. E., & Niemi, E. (1981). *Den finske fare: sikkerhetsproblemer og minoritetspolitikk i nord 1860-1940*. Universitetsforlaget.

⁵⁹ NOU 2001: 34 *Samiske sedvaner og rettsoppfatninger*— bakgrunnsmateriale for Samerettsutvalget. Justis- og beredskapsdepartementet, s. 348-351. Hentet fra

https://www.regjeringen.no/no/dokumenter/nou-2001-34/id379485/?q=348&ch=6#match_0.

I denne avklaringen legges det frem ulike perspektiver på samisk sedvanerett. Det manglende grunnlaget på legitimitet og den langvarige undertrykkingen av samene førte til et historisk *vakuum* og skjevt maktforhold når fornorskningen avtok i tråd med internasjonale konjunkturer, samt en vridning mot en mer minoritetsvennlig politikk. Prosjektet førte til en stadfesting av samiske rettigheter og argumenterer for en mer balansert politikk og samarbeid.

Historiker Odd Mathis Hætta legger i sin *Samene: historie, kultur og samfunn* frem synet på Kautokeinoopprøret som en sosial-religiøs bevegelse.⁶⁰ Hætta er kvass i sin kritikk av hans forgjengere på feltet, og mener at samene ikke har hatt muligheten til å komme til ordet – ordet er allerede tatt av ikke-samer som skriver om samer, for ikke-samer. Han hevder også at; "Forsøket på å kaste lys over etnisk pluralisme er blitt neglisjert til fordel for en ensidig fokusering på norsk historie».⁶¹ Det at opprøret ofte ble ansett som en fanatisk bevegelse og ikke som uttrykk for en urettferdig situasjon, er ifølge ham et *metodisk* fellestrekk. For å finne eksempler på det Hætta sikter til, kan man undersøke for eksempel lærebøker i historie for skolen.

I *Nordmenn før oss: Norgeshistorie for den videregående skole* (1976) med Edvard Bull som redaktør blir Kautokeinoopprøret viet to avsnitt i sammenheng med *Thranebevegelsen*. Der blir opprøret kalt for et *utelukkende* religiøst opprør uten noen form for sosial kontekst eller bakteppe. Det er klart at dette viser en fortsatt ensidig analyse – og ikke minst en snever forankring av hva etnisk norske (og samiske) elever skulle vite om opprøret.⁶²

Hendelsene høsten 1852 i Kautokeino blir med andre ord viet oppmerksomhet i mange ulike verk. De dramatiske hendelsene har også vært utgangspunkt for skjønnlitterære bidrag, og forfatter Hans Lindkjølen gjør i hans hovedfagsavhandling rede for noen av dem. Han kaster lys over *samene* i litteraturen og hvordan de har blitt fremstilt svært variert. Lindkjølen gjør mange viktige resonnementer for forskningssituasjonen i hans analyse av disse fiktive fremstillingene med rot i virkelige hendelser.⁶³ Han bruker språkforsker og forfatter Jens Andreas Friis som sin inngang til skjønnlitteraturen – og konkluderer tidlig med at Friis var forut sin tid når det kom til positive holdninger til samisk identitet, språk og rettigheter.⁶⁴ Friis mente det var nødvendig at samene selv skapte sin egen identitetskamp, noe som etter hvert ble en av hans kampsaker.⁶⁵

Lindkjølen fokuserer på fire verk som er skrevet i en periode på 100 år. For å illustrere hans arbeid, vil jeg trekke frem *André fra Kautokejno* av Laura Kieler (1879). Kieler skildrer her opprøret som et resultat av en sanseløs rus, og at den iboende *ondskapen* hos André som samisk

⁶⁰ Hætta, O. M. (1994). *Samene: historie, kultur, samfunn*. Oslo: Grøndahl Dreyer, s.57.

⁶¹ Hætta, O. M. (1994), s.292.

⁶² Bull, E. (1976). *Nordmenn før oss: Norgeshistorie for den videregående skolen*. Tanum-Norli, s.190-191.

⁶³ Lindkjølen, H. (1983). *J.A. Friis Og Samene*, s. 143.

⁶⁴ Lindkjølen, H. (1983) s. 15-21. Det er viktig å nevne at Friis var sterkt inspirert av prest Nils Vibe Stockfleth (1787-1866) som også våget å forholde seg nyansert til en samisk nasjonsdanning og den samiske selvbestemmelsesretten. Stockfleths arbeid med å kristne samene involverte blant annet å oversette hellige tekster til nordsamisk – noe som møtte reaksjoner fra norsk hold, men var kjærkomment fra samisk side.

⁶⁵ Lindkjølen, H. (1983), s.112.

og kvensk er den *utløsende* årsaken for opprøret i seg selv. Handlingen er basert på opprøret i Kautokeino, men Kieler gjør i forordet leseren oppmerksom på hennes sympati for samene likevel. Hun ber gode, kristne nordmenn om å verne om "Nordpolens sønner og døtre", og gir en klar oppfordring om å innlemme dem i samfunnet.⁶⁶ På en måte markerer hun et tydelig brudd med hennes egen samtid – en tid hvor assimileringssprosjektet er i full vigør knapt 30 år etter hendelsene.

Mange forskere har prøvd å forklare årsakene for opprøret i moderne tid.⁶⁷ Noen av de mest anerkjente stemmene innen denne forskningslitteraturen er fra tidligere nevnte Pryser, som kort fortalt mener at opprøret er et resultat av konflikt mellom norske nyinnflyttede og samer i Kautokeino.⁶⁸ Han befester også det at de norske innflytterne ikke var særlig interessert i eller kompetente nok til å forstå og samhandle med den samiske kulturen. Otnes gjør dette enda mer klart i sin forklaring av årsakene som utelukkende sosiale, der han mener brennevinnssalget og en hardhendt norsk styring førte til misnøye blant samene i Kautokeino.⁶⁹

Gjessing og Otnes er enige i at den bevegelsen som vokste frem som et resultat av årsaker fra religiøs overbevisning til nye regler for reindrift på tvers av landegrenser gikk ut over flere enn dem som sto i bevegelsens *kjerne*.⁷⁰ Dette synet trer også frem i den mest betydningsfulle vitenskapelige avhandlingen på emnet – Zorgdragets doktorgradsavhandling om Kautokeino i 1852 hvor både hennes og andres fremstillinger vil bli behandlet senere i oppgaven.

⁶⁶ Kieler, L. (1879). *André fra Kautokeino: En fortælling fra Ultima Thule*. København: Schönberg.

⁶⁷ Dørum, K. (2015). *Kautokeino-opprøret og fornorsking i nord*. Vox Publica: magasin for demokrati og ytringsfrihet. <https://voxpathica.no/2015/12/kautokeino-opprøret-og-fornorsking-nord/>

⁶⁸ Pryser, T. (1982).

⁶⁹ Otnes, P. (1970). *Den samiske nasjon. Interesseorganisasjoner i samenes politiske historie*. Oslo: Pax forlag, s. 76-86.

⁷⁰ Dørum, K. (2015).

Kapittel 2: Knutepunktet Kautokeino

2.1 Kautokeino betyr midtveis

Kautokeino ligger i den europeiske og norske *periferien*. Finnmark amt ble sett på som stadig viktigere i norsk og internasjonal sammenheng. Kautokeino ble etter grensetraktaten av 1751 *norsk* territorium etter å ha vært under svensk styre. Norske myndigheter betraktet samene som et fredelig og annerledes folk, men også et folk som ikke hadde en naturlig plass i norsk kultur.⁷¹ Norsk ekspansjon i nord skjøt for alvor fart, og stadig flere ikke-samiske ble sambygdinger med samene i Kautokeino for å styrke sentraliseringen av makt i utkantområdene. På mange måter kan man påstå at Kautokeino er utenfor den sentraliserte makten, men ble betraktet som et viktig knutepunkt for samene og senere nordmenn med tanke på grensene. Stedsnavnet Kautokeino, eller på samisk Gouvdageaidnu, betyr *midtveis*. Med dette menes det at området ligger sentralt i forhold til markedssteder ved Finnmarkskysten og innlandets Karasjok, Karesiando og Muonio.⁷²

Den store norsk-svenske frykten i 1852 var ikke rettet mot samisk opposisjon mot ekspansjonen, men mot nabolandet og stormakten *Russland*. Grenseforhandlinger mellom tsarveldet og den norsk-svenske unionen gikk i stå samme år som opprøret. Dette resulterte i en reduksjon i norske reindriftssamers muligheter til å utnytte beiteområder andre steder enn i Norge, noe mange mener er en vesentlig sosial, politisk og ikke minst *økonomisk* årsak til opprøret.⁷³

2.2 Opprørets kronologi

Det er i hovedsak referert til to grupper aktører i Kautokeinoopprøret; de samiske tilhengerne av den *læstadianske vekkellesbevegelsen* og den *norske øvrigheten* i Kautokeino som i hovedsak bestod av handelsmann Ruth, sogneprest Hvoslef og lensmann Bucht. Lederen, eller predikanten for "de rettferdige" var Aslak Hætta. Han fikk med seg stor-siidaen han var åndelig leder for i oppdraget med å "...krige for troen, peke til omvendelse, drepe og brenne".

Tidligere hadde Hætta og deler av denne gruppen på 35 samer gjort opptøyer på gudstjenester og sonet sporadiske straffer for sine aktiviteter som øvrigheten og Læstadius selv ikke kunne godta.⁷⁴ Vekkellesbevegelsen fordømte brennevinshandelen som ble mange samers vei til personlig fallitt da flere ble stående i gjeld til handelsmannen, noe som gjorde at

⁷¹ Zorgdrager, N. (1997) s. 15-20.

⁷² Zorgdrager, N. (1997) s. 162.

⁷³ Zorgdrager, N. (1997) s.17.

⁷⁴ Aarseth, B. (2009) *Aslak Hætta*. Hentet fra: https://nbl.snl.no/Aslak_H%C3%A6tta.

bevegelsens fokus på alkoholen som syndig og forbudt traff denne gruppen med samer svært godt. Den var også rettet mot presteskabet, for vekkelsen møttes i forsamlinger og valgte sine ledere, i motsetning til kirkens sedvane. Hætta, og hans høyre hånd Aslak Olsen Somby, skulle derfor omvende samene og ikke-samene i Kautokeino for å bedre livsvilkårene og frelse sambygdingene sine.⁷⁵

Det hele avgjøres på et døgn, og Zorgdrager baserer sin gjenfortelling på det vitner og deltakere gjennom avhør har fortalt om gangen i opprøret i hennes kapittel IX – "De rettferdiges strid". Ved midnatt 7.november 1852 forbereder Hættas stor-siida seg til kamp. En del av gruppa omvendes ved religiøse ritualer som inneholder pisking med bjørkeris og gjentakende hyling og utrop til herren ved teltplassen deres i utkanten av Kautokeino. Ved midnatt forlater gruppa området. Ved Mortaš, ca.2 timer unna Kautokeino, stopper de for å raste. Her pinte og tuktet gruppen de fastboende samene som nektet omvendelse før de ved daggry dro videre.⁷⁶

Selve angrepet på handelsstedet førte til nærkamp mellom opprørerne og den norske øvrigheten. Handelsplassen ble satt i flammer, og voksne og barn ble tatt i fangenskap på prestegården. Handelsmann Ruth og lensmann Bucht måtte bøte med livet på dramatisk vis. Sognepresten Hvoslef ble spart, men hardt skadet av piskingen. Presten, de norske kvinnene og barna, øvrige tjenestefolk og andre samer som ble fanget, skulle tas med tilbake til siidaen for omvendelse.

En av de fastboende klarte å rømme og varsle folket i Avži når opprørerne ankom, omtrent en mil øst for Kautokeino. På ettermiddagen ankom nitten samer ledet av Clemet Gundersen Kautokeino for å bekjempe opprørerne. Hættas gruppe var ikke fulltallig når gruppa fra Avži var fremme, og opprørerne ble overvunnet i kamp med knyttnever, stokker og gjerdestolper og deretter satt i fangenskap i stabburet på prestegården. Aktørene fra Hættas siida som klarte å unnsnippe, ble funnet og pågrepet senere. Totalt var det fem fangetransporter med opprørere til Alta, den siste transporten så sent som 19.desember.⁷⁷ Hætta og Somby ble henrettet, og deres hodeskaller ble sendt til universitetet i København som så sent som i 1997 ble sendt tilbake til Kåfjord kirke etter etterspørsel fra etterkommerne.⁷⁸

⁷⁵ Zorgdrager, N. (1997) s. 313.

⁷⁶ Zorgdrager, N. (1997) s. 311.

⁷⁷ Zorgdrager, N. (1997) s. 328.

⁷⁸ Aarseth, B. (2009).

2.3 Forholdet mellom samer og etnisk norske - kontekstuellet bakteppe

Kautokeinoopprøret ble en medvirkende årsak til skiftet i norsk samepolitikk ut over 1800-tallet. Fornorskingen og assimileringen samene ble utsatt for gjennom norsk maktutøvelse skjøt for alvor fart etter hendelsene som brøt med den ikke-voldelige opprørstradisjonen myndighetene var kjent med. Zorgdrager hevder at samene ikke tidligere hadde vist stor motstand, men at opprørets fanatiske karakter gjorde norsk øvrighet sikre på at samene var nødt til å distansere seg fra sin samiske, unorske tradisjon og i stedet absorbere norsk språk, tradisjon og verdier.⁷⁹ Hvordan var relasjonen mellom samer og nordmenn i perioden før og like etter opprøret?

Den samiske dikteren Risten Sokki skrev diktsamlingen *Jeg tvinner tvinner slektas sener*, som tar for seg blant annet Kautokeinoopprøret og dets aktører. Sokki bruker pronomenet «de» om den norske stat, og henvender seg til de opprørske samene som står igjen uten Aslak Hætta på en medfølende måte; «din sorg, Aslak Jacobsen Hætta, ble igjen som arv, til dine ætlinger».⁸⁰ Sokki markerer altså at etterkommerne som ikke deltok i Kautokeinoopprøret også måtte ta straffen for hendelsene som fant sted. Kautokeinoopprøret har fått mye internasjonal oppmerksomhet da det absolutt bryter med skandinavisk tradisjon og både utfordret og satt den norske stats minoritetsbehandling på agendaen, samtidig som det var en indikator på den skjeve fordelingen av makt mellom samer og nordmenn.

Er det rom for et folk som skiller seg ut i et så homogent samfunn som det argumenteres for at eksisterer i tråd med den nordiske modellen? På 1800-tallet er det ingen tvil om at også Norden preges av sosialdarwinistiske tendenser og et brutalt syn på "de andre". John Merriman skriver i *A History of Modern Europe*, kapittel 21; "The Age of European Imperialism" om hvordan europeerne anså ikke-vestlige folk. Dette omfatter også nordmenns syn på samene særlig etter opprøret.

Merriman legger vekt på kampen om de store koloniene blant europeiske stormakter og den grufulle behandlingen minoriteter og urfolk måtte lide under. Merriman illustrerer ulike tilfeller hvor ord som "barbarisk", "utspekulert", "barnslig", "farlig" og "ignorant" har blitt brukt for å beskrive ikke-vestlige folkeslag og -grupper.⁸¹ Denne manglende respekten for urfolk og minoriteter og deres rettigheter hadde en klar innvirkning på den norske stats tiltak ovenfor samene etter Kautokeinoopprøret.

⁷⁹ Zorgdrager, N. (1997) s. 17

⁸⁰ Sokki, R. (1996). *Bonán bonán soga suonaid : divttat = Jeg tvinner tvinner slektas sener : Dikt*. Oslo: Gyldendal, s. 132-133.

⁸¹ Merriman, J. (2010). *A History of Modern Europe: Volume 2: From the French Revolution to the Present* (3. utg. ed., Vol. Volume 2). New York: W. W. Norton & Company s. 844.

Således reflekterer Merriman også rundt oppdraget mange europeiske stater mente de hadde for å oppdra eller *sivilisere* sine oversjøiske undersåtter.⁸² Dette ble argumentert for ved en raseideologi vi i dag tar sterk avstand fra og har en mer betent relasjon til enn tidligere. Urfolkspolitikken ble på mange måter en assimileringsspolitikk – altså med mål om å gjøre urfolk mer lik sin overmakt- og i mange tilfeller ble praktisering av ritualer og tradisjoner forbudt og straffbart. Også i Norge ble det å snakke samisk etter 1852 slått ned på, og barn ble tatt bort på institusjoner for å fornorskes.

Videre viser Merriman blant annet til de store misjoneringsprosjektene som foregikk, noe man kan se likheter til i Sápmi på 17- og 1800-tallet. Hvorvidt samene ville blitt fornorsket i den grad det skjedde uten Kautokeinoopprøret som utgangspunkt, er utfordrende å ta stilling til. Det politiske bildet i Europa tilsa likevel at en slik behandling kunne være ventet av en stat ovenfor sitt urfolk eller andre *uinnvidde* på tiden.

Den nordiske modellen gjør likevel bildet mer sammensatt å forklare enn ved å kun se på det raseideologiske. Historikerne Sølvi Sogner, Erik Opsahl og Knut Kjelstadli går i dybden på tidlig norsk-samisk samhandling i deres *Norsk innvandringshistorie – i kongenes tid 900-1814*. Siden samene har ytterst få skriftlige spor fra fortiden, har flere nordmenn lansert et utvalg beretninger om dette "fremmede" folket. Den aller første beskrivelsen av samer finner vi hos den nord-norske høvdingen *Ottar* så tidlig som på 800-tallet.⁸³

Opsahl forklarer at høvdingen var gjest ved hoffet til kong Alfred av Wessex. Ottar deltok i et av kongens prosjekter om å supplere verdenshistorien nord for Alpene. Forskere har tydet at Ottar skilte nordmenn og samer når det kom til befolkningen i hans hjemland; samene ble beskrevet som "wician" – altså at de var på flyttefot og ikke var bofaste. Nordmenn ble beskrevet som "buan" – de som var bofaste. Allerede her ser man at samenes kultur og levesett ikke samsvarer med nordmennenes, og at dette er noe som alltid har vært tilfelle.⁸⁴

Ordet *finn* om samer er ikke en betegnelse samene selv bruker.⁸⁵ Bare navnet på fylket bærer historiens klang; *Finnmark*. Dette illustrerer det faktum at samene ikke har skrevet sin egen historie, og at denne har blitt forklart *utenfra* fra *utenforstående*. For nordmenn ble samene "de andre", samtidig som de ble et folk "uten historie". Finnmark ble ikke bosatt av nordmenn før ut over 1300-tallet da små fiskevær dukket opp langs kysten.⁸⁶

⁸² Merriman, J. (2010) s. 852.

⁸³ Opsahl, E. (2003). *I kongenes tid, 900-1814* (Vol. B. 1). Oslo: Pax s. 27-28.

⁸⁴ Opsahl, E. (2003), s. 27-28.

⁸⁵ Opsahl, E. (2003) s. 33.

⁸⁶ Askheim, S. Dalfest, T. Thorsnæs, G. (2021): *Finnmark - tidligere fylke*. Hentet fra [https://snl.no/Finnmark - tidligere fylke](https://snl.no/Finnmark_-_tidligere_fylke)

Lars Ivar Hansen, spesialist i samisk og Nord-norsk historie, legger i sine verk vekt på *et samspill*. Dette betyr ikke nødvendigvis at samene hadde en bestemmelsesrett og makt på linje med nordmenn, men at samene ikke ble behandlet på samme måte som andre minoriteter i europeisk sammenheng.⁸⁷ Hansen viser til at presset om rikssamling og sentralisering ikke bare gjaldt samene, men mange andre folk andre steder i Norge på tiden. Målet var å være et kongerike som strakte seg *fra Lindesnes til Vardø*.⁸⁸

Befolkningsvekst og nyrydding la altså press på samene. Det samme gjorde de økonomiske drivkreftene i landet. Middelalderens etterspørsel etter norsk fisk i Europa gjorde Finnmarkskysten svært attraktiv for ulike norske aktører. Fisk tok plassen skinn lenge hadde hatt som det viktigste eksportproduktet, og også samene deltok i det salgsrettende fisket.⁸⁹ Samene spesialiserte seg i utgangspunktet enten på rennomadisme på vidda eller februk ved kysten, men også fiske ble viktig. Finnmarks allsidige og ressursrike natur ble altså ettertraktet for flere enn de samiske både bofaste og reisende *siidaene*. Hvordan var så de første møtene mellom samer og nordmenn når samene stadig opplevde press både fra nordmennene i sør og nabolandene i øst?

Hansen våger å beskrive de første møtene som innvandring på *samiske* prinsipper. Det finnes kun et spinkelt kildegrunnlag, men det vises ikke til noen direkte voldelige eller alvorlige konfrontasjoner mellom samer og nordmenn.⁹⁰ Hansen viser også til tilfeller hvor samer har krevet en form for skatt eller andel av profitt fra nordmenn i deres områder. Det er nevneverdig å påpeke at det i samme tidsrom som den norske bosettingen skjedde en stor innvandring fra kvenene, et annet urfolk på Nordkalotten, og at også denne skjedde uten dramatikk. Kvenene, på grunnlag av deres bakgrunn og større likhet til samene, gled lett inn i Finnmark. Ordfløyten og språket er nærere hverandre enn hva gjelder norsk og samisk.

Innen 1528 ble Finnmark en anerkjent del av Norge, det samme gjaldt beboerne. Fredrik 1. sendte en skatt til alle i Norges rike, og det finnes eksempler for at den nådde helt til Alta.⁹¹ Når det kommer til tro, praktiserte samene i utgangspunktet en naturreligion. Men, etter hvert som kirker begynte å dukke opp først i Troms og så i Vardø, ble samene invitert inn i den kristne trosretningen. Hansen viser til at samene tilsynelatende tok til seg statsreligionen, og det ble vanligere og vanligere for samiske barn å få ett typisk norsk navn og ett samisk. Det var få kristne navn som ble gitt, men som et resultat av at Finnmark på alvor ble en del av Norge, ble

⁸⁷ Opsahl, E. (2003) s. 11-12.

⁸⁸ Opsahl, E. (2003). s. 213.

⁸⁹ Opsahl, E. (2003) s. 216-220.

⁹⁰ Opsahl, E. (2003) s. 219.

⁹¹ Opsahl, E. (2003) s. 222.

samene mer og mer presset til å delta i praktiseringen av kristen tro. Debatten om hvorvidt samene ble presset til å kristnes eller om dette var en del av en avtale for å samarbeide med nordmennene, er diffus. Det enes likevel om at det ikke var noen voldelige sammenstøt før opptøyene november 1852 i Kautokeino.

2.4 Delkonklusjon

Det er ingen tvil om at opprøret i Kautokeino har hatt stor påvirkning på det norsk-samiske forholdet. Fra å anse samene som fredelige, medgjørlige og velvillige folk, gikk nordmenn over mot en mer overbærende rolle og initierer senere til en assimileringpolitikk. Noen av de viktigste kampsakene i vekkesbevegelsen på 1800-tallet i Kautokeino springer ut av fordømmelse av sosial ulikhet og maktmisbruk, noe man med både datidens og nåtidens perspektiv lett kan finne eksempler på. Forholdet mellom samer og nordmenn ble gradvis mer komplekst med nye skatter, lover, norske initiativer og planer om å ta seg til rette i sentrale, tradisjonelle Sápmi-områder.

Med dette bakteppet kan man for alvor drøfte de ulike årsakene til Kautokeino-opprøret og se i hvilken grad disse blir prioritert av bidragsyterne på feltet; et felt preget av nordmenn fra de høyere klasser i de tidlige arbeidene, til et mer mangfoldig grunnlag ut over 1900-tallet. Det er et rikt kildemateriale som inkluderer bidragsytere fra forskere til skjønnlitterære forfattere. Det vesentlige som må gjøres for å forstå samenes aksjon og nordmennenes reaksjon er å analysere forskjellige bidrag, holdninger og handlinger ut fra deres samtids politiske kultur.

Kapittel 3: Årsaker til opprøret behandlet av forskjellige aktører

3.1 Årsaksforståelse

Så nylig som i 1995 skrev professor emeritus Jens Petter Nielsen (UiT); "Det er gitt mange forskjellige fortolkninger av Kautokeino-opprøret, uten at saken kan sies å være tilstrekkelig utforsket. Det må bli opp til fremtidens historikere å gjøre overbevisende rede for hva det var som drev opprørerne".⁹² Zorgdragets mål er at en overbevisende redegjørelse *endelig* skal kunne finne sin plass i bokhylla, og at denne vitenskapelige skildringen av bakgrunnen for opprøret "...kanskje kan gi en øket forståelse for hvorfor og hvordan det skjedde, og dermed bidra til å lege sår og splittelse i de samiske sinn og det samiske samfunn som under årenes løp har vært smertelig berørt av fortidens hendelser".⁹³

En av de viktigste oppgavene en historiker har er å analysere enkelthendelser, det være seg korte og spontane eller langvarige og forutsette, og samtidig sette dem inn i en større kontekst og gi dem en bredere himmel. Forskere og andre aktører som har fremstilt Kautokeinoopprøret har vektet hendelsene og fenomenene som forbindes med opprøret på forskjellige måter. Disse prioriteringene av årsaker kan gi oss mye informasjon vedrørende aktørens metode, agens og holdninger til fenomenene. Det finnes mange ulike teoretiske utgangspunkt for hvordan årsaker skal forstås og tolkes, og det er ingen tvil om at disse rammene endrer seg og utvikler seg over tid, i takt med de mest anvendte metodene innen historiefaget. Tendensene i fremstillingskulturen kan undersøkes ut fra produksjonens samtid, forfatters ståsted, formål med fremstillingen og tradisjonen den plasseres inn i.

Det finnes store kontraster i oppfatningen av årsakers betydning for fenomeners utfoldelse, og i *Houses of History* blir nettopp dette problematisert. Konflikten mellom å tolke hendelser gjennom flere perspektiver eller å la hendelsen alene stå for informasjonen, er karakteristisk i fortellertradisjonen i historiefaget. En positivistisk holdning til årsaker vil for eksempel være at gitt at hendelse A skjer, må hendelse B skje. Dette synet kan på mange måter gjøre historien lite dynamisk og strippet for menneskelig agens eller innflytelse.⁹⁴ Historikere ønsker som regel å finne og utforske alle funn og vekte funnenes relevans for det de forsker på. Professor ved UiO Tor Egil Førland skriver i artikkelen "Årsaker i historiefaget" at årsaker ikke

⁹² Zorgdrager, N. (1997) s. 7.

⁹³ Zorgdrager, N. (1997) s. 7.

⁹⁴ Green, A., & Troup, K. (2016). *The houses of history: A critical reader in history and theory*. Manchester: Manchester University Press.

kan observeres. De er som tid og rom – usynlige. Kort fortalt betegner vi årsaker som noe som får noe annet til å skje.⁹⁵

Førland presiserer at det er en viktig forskjell mellom *hendelser* og *handlinger*. Historikeren er ofte ute etter talehandlinger som tekster, ord som blir sagt eller andre kommunikasjonseksempler, men historikeren må se på *alle* mulige handlinger for å få et nyansert bilde av hvorfor en hendelse finner sted, i dette tilfellet et opprør. En måte å sortere og vekte ulike handlinger som årsaker på, er å legge frem en negativ kontrafaktisk hypotese. Hva ville for eksempel skjedd dersom Lars Levi Læstadius ikke henvendte seg til samer på nordkalotten, men bønder i Sør-Norge? Ville det ført til at opprøret aldri fant sted i Kautokeino? På denne måten kan historikeren velge ut komponenter som enten ville ha endret utfallet eller muligens forhindret det ut ifra et større grunnlag med informasjon om situasjonen. Førland mener at dette er en mekanisme historikere må anvende for å kunne analysere en *svunnen* fortid.⁹⁶

Videre påpeker Førland forskjellen på det vi uformelt kaller foreliggende og utløsende årsaker. Han hevder at de dypere, strukturelle trekkene vi kan finne i et samfunn eller rundt en hendelse som stammer fra Annales-tradisjonen er å foretrekke i analysene av fortiden.⁹⁷ Dette underbygger han ved å se til marxistisk historietradisjon, der basisen i et samfunn er bestemmende for det politiske og ideologiske handlingsrommet.

For å illustrere disse synspunktene, drar Førland inn et eksempel fra første verdenskrig; det var ikke nødvendigvis skuddene i Sarajevo som var bærende for at krigen fant sted, men heller imperialismens påvirkning på den politiske kulturen. I tilfellet Kautokeino 1852 må mange forskjellige årsaker tas i betraktning for å forstå utfallet, og dette er noe Førland bekrefter ved å si at historikere må være varsomme med det han kaller for *monokausalitet*. Det vil si at historikeren hevder at kun én hendelse, handling eller ytring bærer utfallet.⁹⁸ I Kautokeino vil for eksempel nye lover for reindrift, skattelegging, alkoholsalg – og forbruk være eksempler på at det ikke bare finnes én kausal forklaring, da alle disse aspektene henger sammen.

Med andre ord blir årsaker vektet og vurdert i arbeidet med en historisk hendelse eller fenomen, men dette skjer sjeldent uproblematisk og ukritisk. Førland taler om to typer årsaker som ligner på de foreliggende og utløsende årsakene. Han kaller dem for kontrastive og

⁹⁵ Førland, T.E. (2019). "Årsaker i historiefaget". Omarbeidet artikkel fra *Tidsskrift for samfunnsforskning* 54, nr.3 (2013), s. 355-370. Hentet fra: <https://www.norgeshistorie.no/studere-fortid/historie/2041-%C3%85rsaker-i-historiefaget.html>

⁹⁶ Førland, T.E. (2019).

⁹⁷ Førland, T.E. (2019).

⁹⁸ Førland, T.E. (2019).

genetiske; den kontrastive kan for eksempel være Læstadius virke og hans innflytelse på samene, slik som nevnt i eksempelet ovenfor. Den genetiske årsaken kan være den norske nybyggingen i tradisjonelle samiske områder. Den genetiske årsaken er å foretrekke for historikeren ifølge Førland, men, den trenger en grad av *kontingens*.⁹⁹

Med kontingens menes spillerommet historiske aktører har, uforutsigbarhet eller noe som bryter med det forventede. Førland sier at for samfunnsviteren er kontingensen støy eller noe som forstyrrer de sosiale prosessene og mekanismene man vil undersøke og sette i system, mens for historikeren er kontingensen det som ikke kan plasseres som en direkte eller indirekte årsak; det er dette som er spennende og umulig å forutsi, selv ved en bred analyse av handlinger, hendelser og tendenser.¹⁰⁰ Altså vil den genetiske årsaken som i eksempelet ovenfor med den norske nybyggingen og kolonialismen trenge en grad av kontingens – ville samene for eksempel gått til aksjon uten Aslak Hætta og Lars Somby i spissen?

3.2 Implisitte årsaker

3.2.1 Læstadianismen og skiftet fra den gamle troen

Førsteamanuensis, Roald E. Kristiansen, la i 1999 frem en form for kategorisering av de ulike årsakene og forklaringene for hvordan Kautokeinoopprøret kunne finne sted.¹⁰¹ Læstadianismen, brennevinssalget, flere innflyttere til Kautokeino av ikke-samisk herkomst og nye grensedragninger er bare *noen* av elementene i forklaringsmodellene i de ulike fremstillingene. Zorgdrager hevder at opprøret er et eksempel på at samene kunne gi uttrykk for *antiklerikale* holdninger og *klassehat*.¹⁰² Denne ytringen krever uten tvil en begrunnelse – samene hadde jo i lang tid blitt sett på som ufarlige og nesten betydningsløse *veidefolk*, og for å sette det litt på spissen; visste de i det hele tatt hva samfunnets klasser og hva den norske politisk kultur *innebar* i 1850-årene?

Nesten alle samene som deltok i opprøret i Kautokeino var reindriftssamer. Likevel ble konsekvensene av opprøret gjeldene for samer både ved fjell, kyst og vidde. For å belyse forskjellene mellom reindriftssamer og kystsamer, forklarer blant annet Bjørklund hvordan kystsamene i Kvænangen ble påvirket av reindriftssamenes initiativ til vekkelsesbevegelse.

⁹⁹ Førland, T. E. (2019).

¹⁰⁰ Førland, T.E. (2019).

¹⁰¹ Kristiansen, R.E. (1999). Kautokeino-opprøret 1852. Hentet fra <http://www.love.is/roald/kautokeino1852.htm>.

¹⁰² Zorgdrager, N. (1997), s. 22.

Kvænangen var i 1801 befolket av 88 prosent samer, åtte prosent kvener og bare fire prosent etnisk norske.¹⁰³

Stor-siidaene førte ofte til utveksling av tankegods på tvers av lokale grenser, og Kautokeinosamene var ofte i Kvænangen på sommeren. Ulike kirkehelger og markedsstevner ble utmerkede anledninger til å utveksle tankegods, og det er ingen tvil om at de vekkede samene ønsket å ekspandere i form av antall tilhengere.¹⁰⁴ Med andre ord er det ikke sikkert at bevegelsen ville ha spredt seg dersom siida-samarbeidene ikke var like gjeldene som de faktisk var i den samiske kulturen. Bjørklund følger tettstedets utvikling fra tidlig 1600-tall og til slutten av 1900 for å blant annet illustrere læstadianismens utbredelse på tettstedet, og stiller samtidig spørsmål ved hvorfor og hvordan den ble en så viktig komponent i det politiske bildet på Nordkalotten.

Samenes religiøse sedvaner har vært preget av ytre krefter i lang tid. Allerede på 16- og 1700-tallet ytret de kristne misjonærene at deres arbeid ble motarbeidet.¹⁰⁵ De første skildringene av den samiske religionspraksisen finner vi hos prester og misjonærer som Zorgdrager poengterer at alle har forskjellige mål og opplevelser. Den førkristne troen var noe *polyteistisk*, som vil si at det fantes flere guder å forholde seg til. Likevel hevdes det i skildringene av samenes tro at det var en kollektiv oppfatning av én, høyeste gud.¹⁰⁶ Samene personifiserte også naturen i sin tro, noe som er et kjennetegn ved trosoppfatninger i stammekulturer verden over. Den finske presten Jacob Fellman skrev på 1830-tallet at samene opererer med noe som kan minne om himmel og helvete; *saivoaimo* og *jabmeaimo*.¹⁰⁷ For å kontekstualisere den lutherske kristendommen var ikke den gamle, samiske troen så diametralt annerledes. Med andre ord var det etter hvert *tvungne* religionsskiftet kanskje enklere for samene enn det ville vært for en annen religiøs gruppe, og det er noen etablerte fellestrekk mellom de to trosoppfatningene.

Det er mye kultur i religion og vice versa, og det er klart at samene skiller seg ut i den norske politiske kulturen i samtiden gjennom deres tro. I denne oppgaven er det de nordsamiske samene som hovedsakelig er under lupen, og det er også denne gruppa som har den største utbredelsen i Norden. Det *åndelige* aspektet står mye sterkere i gammel nord-samisk tro enn i luthersk kristendom. Zorgdrager hevder at sjamanismen er essensiell i veidekulturer og

¹⁰³ Bjørklund, I. (1985) *Fjordfolket i Kvænangen – fra samisk samfunn til norsk utkant 1550-1980*. Universitetsforlaget: Tromsø, s. 10 og s.155-160.

¹⁰⁴ Bjørklund, I. (1985), s. 294-297.

¹⁰⁵ Zorgdrager, N. (1997), s. 80.

¹⁰⁶ Zorgdrager, N. (1997), s. 80.

¹⁰⁷ Zorgdrager, N. (1997), s. 79-81.

stammer fra den uforstyrrede religionspraksisen siidaene som den eneste organisasjonsformen tillo. ¹⁰⁸

Et interessant fenomen disse observatørene av gammel samisk tro kaster lys over, er at mennesket har to sjeler i førkristen, samisk tro. Disse to er ifølge skildringene fra utsiden i en konstant kamp der menneskets *kropssjel* og *frisjel* kjemper om hvorvidt mennesket skal følge frisjelen og forlate mennesket for å gjenforenes med avdøde slektninger. ¹⁰⁹ Denne dystre, noe dødsorienterte oppfatningen kan sees i lys av spørsmålet om døden. Hvis alle mennesker underbevisst ønsket å fjerne seg fra den verdslige verden, var da livet verdt å leve? Også i kristendommen er spørsmålet om sjelens reise etter døden sentralt, og det er en klar sammenheng mellom døden som mål, men også endelig, i begge trosretningene. På denne måten kan man kanskje argumentere for at kristendommen og samisk, førkristen tro hadde noen felles referansepunkt. Med andre ord kan det kanskje være mulig å se tilbake til gammel samisk religionspraksis for å ytterligere forstå hvordan vekkelsesbevegelsen gjorde sitt inntog?

Ved konfirmasjonsordningen av 1736, ble det vedtatt at alle barn i Danmark-Norge skulle bli opplært i kristendomskunnskap. ¹¹⁰ Dette førte imidlertid til en kriminalisering av de samiske gudene og de samiske ritene, og de kvenske ble også inkludert. I 1755 ble det også vedtatt at samer, kvener og nordmenn skulle skattes likt, og denne innordningen av samene under ett, førte til det Bjørklund refererer til som et *kulturskifte*. ¹¹¹ Bjørklund skriver innledningsvis at folket i Kvænangen er et historieløst folk – noe som kan forklares i tråd med kulturskiftet som foregikk. "Årsaken til at Nord-Troms ikke finnes omtalt i historien, er ganske enkelt at landet så langt nord ikke var bebodd. I hvert fall ikke av en norsk befolkning. Dermed var det ingen til å skape historie". ¹¹²

Det var i Danmark-Norges interesser å vise til en bofast og jorddyrkende befolkning på matrikulert jord. Bjørklund setter dette litt på spissen; "Danmark hadde mange minoriteter; både samer og nordmenn". ¹¹³ Det er derfor nødvendig å se religionsskiftet i Finnmark i lys av de politiske tendenser og bevegelser som viste seg også utenfor kirkens domene.

For å grunngi hvordan læstadianismen fikk grobunn i de samiske samfunnene, er det helt nødvendig å forstå de daværende livsvilkårene som var gjeldende for samene som møtte dette nye, religiøse tankesettet. Læstadianismen blir ofte kategorisert som en millenaristisk

¹⁰⁸ Zorgdrager, N. (1997), s. 79-81.

¹⁰⁹ Zorgdrager, N. (1997), s.81-85.

¹¹⁰ Rasmussen, T., Elstad, H. (2020). Kristendommens historie i Norge. Hentet fra https://snl.no/Kristendommens_historie_i_Norge

¹¹¹ Bjørklund, I. (1985), s. 143-155.

¹¹² Bjørklund, I. (1985), s. 10.

¹¹³ Bjørklund, I. (1985) s. 160.

bevegelse.¹¹⁴ I hovedsak betyr dette at bevegelsen er preget av troen på at det kommer en dommedag for verden slik vi kjenner den og at denne er *uunngåelig*. Som et resultat oppstår det en ny verden der Satan er beseiret og kun de som gjorde sitt ytterste for å hedre Gud før undergangen, vil gjenoppstå. Denne verdensoppfatningen skiller seg ut i datidens oppfatning av Gud og den gudommelige verden blant aktører i den norske stat og kirke, men det var ikke bare læstadianismen som sto i veien for det dansk-norske misjoneringsprosjektet.

Sosialantropologen Peter M. Worsleys studier av såkalte Cargo-kultuser på Ny Guinea og de melanesiske øyene, kan sees i sammenheng med opprøret.¹¹⁵ Mange av opprørene på stedene Worsley besøkte, var underlagt en kolonimakt og man kan se klare paralleller til samenes situasjon i Norge før opprøret. Når folkene Worsley undersøkte gikk til opprør mot dem med makten, var det i følge Worsley en halvt *verdslig* og halvt *hinsidig* dimensjon som utløste motstanden.¹¹⁶ Han karakteriserte opprørene i disse områdene på en måte som mange andre har gjort med Kautokeinoopprøret – en aksjon gjort av forvirrede og impulsive aktører. På mange måter kan man si at det religiøse aspektet ved opprøret var en slags inngang til det Worsley karakteriserer som en halvbevisst kamp mot kolonialismen i seg selv. Så hva var egentlig sammenhengen mellom religion og sosiale forhold hos samene?

Den utbredte bruken av og aksepten for trolldom og andre "overnaturlige" midler, vil være mer gjenkjennelig i norrøn tro enn i kristendommen som ble gjeldende for både nordmenn og til slutt samer. Sjamanene kunne bruke runebommene til å kaste ulykke over mennesker eller spå fremtiden, noe også spåkyndige gjorde i den norrøne religionsutøvelsen i Skandinavia. Dette med det overnaturlige, kan sees på som en bro mellom den gamle norske troen og den gamle samiske troen. Det er naturlig å tenke at kulturkontakten mellom samer og nordmenn før kristningen av Norge i 1000-tallet eksisterte. Kan man kanskje derfor dra paralleller til den store omveltningen Norge opplevde i møte med kristendommen med den samene opplevde under det dansk-norske eneveldet?

Zorgdrager har påpekt at det var stor prestemangel i Finnmarken amt i tiden før opprøret, og at samene til en viss grad ble overlatt til seg selv.¹¹⁷ Hun påpeker samtidig at det ikke kan herske tvil om hvorvidt samene i Kautokeino fortsatt praktiserte ofringer til guder fra den eldre troen, eller at mange beholdt troen om at det bodde overnaturlige krefter i steiner og

¹¹⁴ Cohn, N., & Lie, K. (1999). *Jakten på tusenårsriket: Revolusjonære millenarister og mystiske anarkister i middelalderen (Etikk, eksistens)*. Oslo: Humanist forlag. s. 12-13.

¹¹⁵ Otnes, P. (1970), s. 77.

¹¹⁶ Otnes, P. (1970) 77-78.

¹¹⁷ Zorgdrager, N. (1997) s. 132.

trær som skilte seg ut – seider.¹¹⁸ Seid var også vikingenes ord for det som befant seg i grenselandet mellom religiøse og magiske aspekter, og linken mellom vikingenes religionsutøvelse med sine overnaturlige komponenter, kan sees i sammenheng med sjamanismen som karakteriserer det eldre samiske trossamfunnet.¹¹⁹

Når det kommer til Læstadius og hans lære, er det mange forskjellige meninger vedrørende hans suksess hos samene. Som tidligere nevnt var prestemangelen et reelt problem i Finnmarken amt – noe som muligens kan ha ført til en høy grad av selvstendighet og en annen holdning hos folket hva angikk religionspraksis. Kanskje var det lettere for de nyetablerte utøverne av kristendommen å følge en mer ekstrem linje? Otnes hevder at den religionspraksisen som var gjeldende i Finnmarken amt på tiden, var et forsøk på å innlemme de nord-norske områdene i den norske staten, og at samene som ble utsatt for misjoneringen både viste velvilje og motstand. Otnes taler også om en pasifistisk tilbøyelighet hos samene som gjorde at de på en enkel måte kunne ta til seg kristendommen.¹²⁰ Ble denne tilbøyeligheten utnyttet av Læstadius? Eller er Otnes vel generaliserende på dette punktet?

Samenes møte med norske kolonimakter baserer seg i stor grad på møtet med en ny trosretning. Norges politiske kultur var i perioden hvor nordmenn startet å befolke tradisjonelle samiske områder basert på prinsipper fra Bibelen i kombinasjon med en sterk kongetro. "Hedenske innbyggere kan reddes til saligheten" ble det ytret av myndighetene når det kom til å få samene inn i gruvedriften i Sverige.¹²¹ De skulle arbeide og på den måten assimileres. Verdslig politikk var definert av å vinne territorium der grensene var uklare. Dette var en sterk motivasjon også inn i det mer *hinsidige* programmet staten drev med.

Læstadius dro det samiske folk til kirka av ulike grunner. Mange var nysgjerrig på denne mannen, og han var en av de første som tok til orde for at kristendomsundervisning og messer burde foregå på samisk og kvensk.¹²² Han gikk i rette med handelsmenn og kroverter som gjorde at de sosiale forholdene for samene i form av alkohiltilgjengelighet og -avhengighet ble forverret. *Alle* visste etter hvert om Læstadius – han var tross alt en av de første som gikk i bresjen for samiske goder og beskyttelse på lang tid og i en så åpen grad.¹²³

Læstadius sitt virke manet kanskje til en mer ekstrem og intens praktisering av kristelig tankegods blant samene. Kautokeinosamene fikk nesten en *misjonerende* rolle ovenfor andre

¹¹⁸ Zorgdrager, N. (1997) s.80.

¹¹⁹ Moen, M. (2016). «Seid – vikingenes mektige trolldomskunst». Norgeshistorie.no <https://www.norgeshistorie.no/vikingtid/0818-seid-vikingenes-mektige-trolldomskunst.html>.

¹²⁰ Otnes, P. (1970), s. 63-66.

¹²¹ Otnes, P. (1970), s. 67.

¹²² Zorgdrager, N. (1997), s. 180-181.

¹²³ Zorgdrager, N. (1997), s. 205.

samer de var i kontakt med, og det viste seg at høsten 1852 var det planlagt et blodbad også i Kvænangen, nærmere bestemt Kjækans marked.¹²⁴ 20 av innbyggerne på stedet ble arrestert for å planlegge en aksjon rettet mot øvrigheten. Hendelsene i Kautokeino bare noen dager før, rettet det granskende lyset mot alle oppvakte samer som var en del av bevegelsen. Myndighetene ble naturligvis urolige da de ble gjort oppmerksomme på hva som skjedde i øst, og at samene faktisk *mobiliserte*.

Læstadianismen ga folk et *alternativ* til tilstanden de var i.¹²⁵ Man kan karakterisere den religiøse bevegelsen som en til dels *symbolsk* opposisjon. Samene som minoritet i et nyetablert norsk samfunn på 1800-tallet, hadde ikke de midlene som trengtes for å ytre seg eller bli en del av diskursen om sine egne rettigheter, ei heller fordelingen av goder og byrder. Man kan kanskje påstå at det eneste motsvar på denne skjeve maktbalansen var en religiøs bevegelse, og at Læstadius tok reelle problemer opp til debatt ved å bruke religionen som inngang.

Frølse i kombinasjon med fellesskapsfølelse ga bevegelsen en voldsom styrke ifølge Bjørklund.¹²⁶ Den politiske kulturen i Norge var i hovedsak forbeholdt norske borgere, og mange ville gi samene en "fremmed" og "vill" karakterbeskrivelse. Det at misfornøyde, hovedsakelig reindriftsbaserte samer, gikk til Læstadius for å forsøke å gjøre en forskjell, vil i aller høyeste grad være et forståelig argument for at deres handlinger ble iverksatt. Men, det *språket* som samene ytret seg gjennom i 1852, kan ikke sammenlignes med det språket og de kodene norske opprørere benyttet seg av i sin kamp om fordelingen av goder og byrder innad i staten. Otnes hevder at de fleste forfatterne i de tidlige fremstillingene anså opprøret som en merkverdighet i tråd med en religiøs forvirring hos et lettbevegelig og primitivt naturfolk.¹²⁷

Med nåtidens øyne kan vi kanskje anse denne samiske nedvurderingen av storsamfunnets verdier som alkoholsalg, ekspansjon, profittbasert handel og negative holdninger til samiske rettigheter som årsak nok til å gjøre *mest mulig* ut av en bevegelse som til en viss grad er på akkord med den politiske kulturen. Læstadianismen setter altså storsamfunnets verdier på prøve, i første instans på grunnlag av det deltakerne mente var en feilaktig praktisering av kristendommen. Likevel gir bevegelsen til en viss grad rom for å legitimt klage, kommentere, eller sette spørsmål ved etablerte strukturer gjennom en av de sterkeste institusjonene på tiden – kirken. På denne måten kan kanskje tolkningen av opprørets deltakere som religiøse fanatikere stilles litt annerledes. Kanskje var det den eneste muligheten

¹²⁴ Bjørklund, I. (1985), s. 301-306.

¹²⁵ Bjørklund, I. (1985), s. 314.

¹²⁶ Bjørklund, I. (1985), s. 314.

¹²⁷ Bjørklund, I. (1985), s. 70-71.

de hadde for noen som helst påvirkning og innflytelse på storsamfunnet i det de trodde var konforme rammer?

3.2.2 Brennevinsproblematikken

"I ældre Dage faldt Finnen for Sværdets Od, nu fogifter man hans Aand og hans moralske Følelse med Brændevin; fortrænger ham fra og bemægtiger sig den ham nødvendige og tilhørende Jordsmon, (...) tilegner sig igjennem Brændevinet hans Hjord, gjør ham dels til Tjener og Træl og dels til en elendig og foragtet Betler".¹²⁸

Slik forklarer presten Stockfleth hvordan brennevinshandelen skapte et mønster der samenes undertrykkelse ble realisert av bønder og handelsmenn. Stockfleth sier at den moralske dimensjonen ved undertrykkelsen er ny i forhold til den gamle, som i hovedsak baserte seg på utnyttelsen av samiske ressurser. Gjennom brennevinshandelen ble samene i større grad ofre for en kapitalistisk, profittbasert handelsmodell. Engelskmannen Arthur De Capell Brooke bodde i Hammerfest i 1822 for å studere det store alkoholproblemet blant befolkningen i Finnmark.¹²⁹ Han mente at ved å sivilisere samene og innlemme dem i samfunnet, introduserte man dem ikke bare for goder, men også onder. Dette handler om den politiske kulturen samene ble en del av og måtte forholde seg til; allmuen i Danmark-Norge så det ikke som noe problem at menighetsmedlemmene i kirken drakk, men brennevinet var likevel en svært negativ komponent i samfunnslivet i Kautokeino på 1840-tallet.¹³⁰

"Fordi mændene saaledes drak op baade rener og gods, maatte kvinderne ofte iblandet sig i mændenes og barnene i forældrenes rettigheder".¹³¹ Slik beskriver Mathis og Lars Hætta de økonomiske og sosiale forholdene i Kautokeino på 1850-tallet. Stockfleth var også imot utnyttelsen av samenes spede kjøpekraft og påpekte at Kautokeino og Karasjok var både grense- og utkantområder, noe som førte til lite verdslig og åndelig *tilsyn*.¹³² Stockfleth etterlyser altså en klarere myndighet som kan regulere brennevinshandelen, og går samtidig til angrep på de etablerte institusjonene i områdene. Hans meninger ble følgelig ikke særlig populære da de var noe kvasse mot norske øvrigheters myndighet og rolle, men skapte også en diskusjon som omhandler samenes grad av selvstyre og *autonomi*. Trengte virkelig samene en veileder inn i

¹²⁸ Zorgdrager, N. (1997), s. 172.

¹²⁹ Zorgdrager, N. (1997), s. 170. Utdrag fra Brooke, A. De Capell (1827). *A winter in Lapland and Sweden, with various Observations relating to Finmark and its Inhabitants; made during a residence at Hammerfest, near the North Cape*. London.

¹³⁰ Zorgdrager, N. (1997), s. 170.

¹³¹ Zorgdrager, N. (1997), s. 171.

¹³² Zorgdrager, N. (1997), s. 174.

det norske storsamfunnet? Stockfleth var på ingen måte en pådriver for samenes selvstendighetskamp, men man kan på mange måter si at han kjempet for den enkleste, mest harmoniske og effektive inkludering av dem inn i staten.¹³³

Professor emeritus Karl Egil Johansen har analysert alkoholiseringen av samene gjennom nærstudier av Eilert Sundts undersøkelser av alkoholforbruket hos nordmenn og samer.¹³⁴ Han bruker en noe flåsete formulering som beskriver Nord-Norge som et område nord for *moralsirkelen*, en referanse til polarsirkelen og opphevelsen av sørlige, mer siviliserte standarder. Johansen hevder at alkoholproblemet skiller seg ut i Finnmark i perioden rundt 1850.¹³⁵ Han forklarer dette ved å vise til en sterkere kapitalistisk holdning fra staten ovenfor samene, noe som er vesentlig når det kommer til utviklingen av samenes gjeld og rusproblematikk som på ingen måte gjorde det enklere å stå opp mot nybyggernes krav og maktutøvelse.¹³⁶ Brennevinssalget som indirekte årsak for opprøret må derfor anses som en markør på hvor diametralt forskjellige tradisjoner og holdninger samer og nordmenn hadde, samtidig som retter lupen mot kirkens tosidighet. Kunne nordmennene forsvare alkoholforbruket i tråd med kristelige prinsipper? Var ikke det å være en god kristen nettopp å ikke vise grådighet, elske sin neste og ikke stjele fra andre? I praksis førte samisk fallitt som resultat av utestående gjeld fra brennevinshandel til disse konsekvensene.

"It's important that the kids learn math and writing so that they aren't always getting cheated by store owners and settlers, who have misled so many before with their accounting tricks and liquor." Dette utdraget kommer fra samiske Johan Turi og den danske sosiologen Emilie Demants *An account to the sámi* (først utgitt i 1910) som i hovedsak tar for seg samisk kultur og åndsliv og plasserer det i kontekst til det svenske og norske koloniseringsprosjektet.¹³⁷ I det første kapittelet, "The oldest stories of the sámi", forklarer Turi at staten samene er i møte og tidvis i dialog med, ikke bestandig er på samenes side. Denne skildringen fra 1800-tallet er sjelden i samisk litteratur, da det finnes særdeles lite tekstbasert kildemateriale fra tiden før fornorskingspolitikken for alvor tok form. I sitatet fremheves den kalkulerende og misledende holdningen samene møtte fra norsk og svensk hold. Alkohol var ifølge Turi et onde som samene

¹³³ Zorgdrager, N. (1997), s. 174.

¹³⁴ Johansen, K.E. (2013). "Meire brenn'vin, Krogh. Alkohol og edruskap i Nord-Norge ca. 1850-1940." Heimen (Oslo, Norway), 151-161.

¹³⁵ Johansen, K.E. (2013), s. 151-161.

¹³⁶ Johansen, K.E. (2013), s. 154.

¹³⁷ Turi, J. (2012) *An Account of the Sámi. A translation of Muitalus sàmiid birra, based on the Sámi original.* CálliidLágádus: Karasjok. Oversatt av Thomas A. Dubois. s.30

ble presentert for *uten* formaninger eller råd. Kautokeinosamene ble nok en gang overlatt til seg selv.¹³⁸

Johansen skriver i en annen publikasjon på temaet at avstand fra alkohol har en sammenheng med den industrielle utviklingen og produksjonsnivået.¹³⁹ Han tok for seg særlig den nordnorske kystbefolkningen og deres reaksjon på holdningene til alkohol. "Afhold fremmer velstand og lykke" hevder han at var en viktig oppfatning, og denne holdningen ble senere viktigere i de nordlige områdene. Det ulovlige brennevinssalget i Kautokeino ble regulert etter hvert, og i mars 1849 hadde fogd Lie i Kautokeino som ikke støttet ønsket om strengere regelverk for alkoholsalget, lite å melde i fra om i sin rapport om hans aksjoner. Han mente i hovedsak at folket der trengte den nytelsen "en dram i ny og ne" kunne gi.¹⁴⁰

Forholdene på fjellet i tjue eller tredve kuldegrader gjorde at folk kunne ha godt av en tår brennevin, men på andre halvdel av 1800-tallet kom Læstadius virke til syne gjennom de negative holdningene til og det lave forbruket av "hjertestyrkeren".¹⁴¹ På mange måter kan man si at opprøret starter her. En klart opposisjonell holdning til viktige bærebjelker i storsamfunnets økonomi fra en rekke samer, kan sees i lys av den læstadianske bevegelsen som på sett og vis fungerte som et *talerør* for samer som trengte en større autoritet for å bli hørt i ulike saker og sammenhenger. Den politiske kulturen i Norge tillot ikke samene samme myndighet som sine etnisk norske naboer, og det er ingen tvil om at kampen om brennevinshandelens makt i forbindelse med den læstadianske vekkelsen har samiske interesser i mente. Læstadius analyse av brennevin som en komponent i et syndig liv gjorde det vanskelig for samene å innordne seg norske regler, og det ble etter hvert også ansett som syndig å betale skatter til "den uomvendte" øvrighet.¹⁴² For samene som deltok i vekkelsesbevegelsen, ble myndighetenes muligheter for distribusjon av alkohol en sterk indikator på at det måtte aksjoneres, men for samene som *ikke* deltok i vekkelsen var alkoholproblematikken også splittende i deres syn på forholdet mellom samer og nordmenn.

3.2.3 Rom for motstand i Norge?

Svært få forskere drar paralleller mellom opprørskulturen i for eksempel Frankrike eller Storbritannia med den norske på 1600-tallet og til 1850. De sentrale forskerne på den norske

¹³⁸ Turi, J. (2012), s. 30.

¹³⁹ Johansen, K.E. (2017). "Kallsetikk, alkohol og økonomisk modernisering". *Heimen* (Oslo, Norway) (54) 166-182.

¹⁴⁰ Zorgdrager, N. (1997), s. 174-175.

¹⁴¹ Zorgdrager, N. (1997), s. 174-175.

¹⁴² Bjørklund, I. (1985), s. 299-300.

situasjonen tar avstand fra idéen om en opprørskultur som er *regional* og preges av et sakskompleks med mer "himmel" ut over reaksjoner på nye skatter, avgifter, militære byrder og forsvar av gamle privilegier. Legalismen er selve normgrunnlaget og rammebetingelsen for de opprørene som tar form i Danmark-Norge under eneveldet, noe flere forskere argumenterer for. Samtlige er også enige i at flere av opptøyene er direkte *reaksjoner* på for eksempel maktmisbruk fra embetsmennenes hold eller urimelige skattelegginger. Forskerne hevder også at det under eneveldet finnes en særegen kongetroskap som preger forholdet mellom stat og allmue.

Ved første øyekast er ikke den norske opprørskulturen preget av regimekritiske eller dramatiske opptøyer. Historiker Ståle Dyrvik har spesialisert seg i både økonomiske og demografiske forhold, og i boka *I Den lange fredstiden 1720-1784* forfekter han synet om at opprørene i Norge i hovedsak var preget av en spontan, lokal og saksorientert karakter. Dyrvik forklarer Strilekrigen som et eksempel hvor myndighetenes "gode vilje" ble satt på prøve.¹⁴³ Kort fortalt dreide denne hendelsen seg om at de vestnorske småbøndene ble pålagt stadig flere skatter for å betale ned krigsgjeld Danmark-Norge hadde pådradd seg. Våren 1765 fant en rekke protester sted i Bergen, hvor bøndene krevde avvikling av blant annet *ekstraskatten*, noe de i 1772 fikk innvilget.¹⁴⁴

Dyrvik poengterer at motstandsbevegelsene i første instans var motivert av å beholde gamle rettigheter, men viser til at bøndenes utbytte av protesten til dels kan ha økt evnen og viljen til å kjempe for sine interesser ut over de gamle privilegiene.¹⁴⁵ Denne oppvurderingen av bøndene som aktører i opposisjon, og presiseringen av at norske bønder skiller seg fra de europeiske, gir tanken om et større sakskompleks for bøndenes motstand et vagt fotfeste i Dyrviks fremstilling. Han viser også til at den nye ekstraskatten i Danmark ikke ble avviklet før flere år senere, og at de norske protestledernes straffer ble reduserte i ettertid. Den "gode viljen" hos staten ble altså rokket ved, men ikke nok til at staten svarte med ekstremt harde sanksjoner, noe man også så i straffereduksjonen ved Lofthusopphevelsen eller i Lærdal. Dyrvik poengterer altså det mange av forskerne er samstemte i, nemlig at protestene eller opptøyene har et lokalt og saksorientert *grunnlag*. Dørum poengterer også dette da han i avsnittet om norsk bondemotstand definerer norske historikers syn på bondeopprørene som lokale, avgrenset politisk og svært konkrete.¹⁴⁶

¹⁴³ Dyrvik, S., & Mykland, K. (1978). *Den lange fredstiden 1720-1784* (Vol. 8). Oslo: Cappelen, s.410.

¹⁴⁴ Mardal, M.A (2018). *Strilekrigen*. Hentet fra: <https://snl.no/strilekrigen>.

¹⁴⁵ Dyrvik, S. (1978), s. 431.

¹⁴⁶ Dørum, K. (2016), s. 58.

Dørum retter søkelyset på noen sentrale elementer forskerne til dels enes om at utløste folkelig opposisjon og allmuebevegelser.¹⁴⁷ Det første omfatter å forsvare gamle rettigheter, samt å stå opp mot innskrenking av tidligere privilegier, slik som for eksempel ved militærnekten i Oppdal og Lærdal.¹⁴⁸ Denne kampen om å beholde noe som har *vært* er både konservativ og ikke direkte revolusjonerende, den vil bare beholde noe slik det "alltid" har vært. Dette er i strid med for eksempel den franske revolusjon hvor allmuen ønsket å fullstendig endre sine vilkår gjennom sin motstandsbevegelse.

Det andre elementet som blir trukket frem, baserer seg på tilfellene hvor embetsmenn måtte stå frem i konflikter hvor de hadde brukt makten sin på et vis som provoserte allmuen. Det var oftere uttrykt misnøye mot embetsmennene enn kongen fra allmuens hold, og det finnes utallige situasjoner hvor lokale embetsmenn kom i konflikt med allmuen. Ofte var det mulig for allmuen å vinne frem, noe som gjorde at allmuen fikk et mer kritisk og aktivt forhold til embetsmenn, noe som vises i de aksjonene som fant sted slik som for eksempel Lofthusoppreisningen i Agder der bonden Lofthus gikk i bresjen for å bedre bøndenes vilkår som *embetsstanden* stadig innsnevret.¹⁴⁹ Denne motstanden mot og misnøyen med embetsmenn ser man også tydelig i forklaringsmodellene vedrørende Kautokeinoopprøret som blir presentert senere.

Forskjellen mellom det første og andre punktet av Dørums årsaker til folkelig mobilisering, er at det første dreier seg om når gamle rettigheter fjernes fra høyeste hold, hvor det andre omfatter hva som skjer når vilkårene *forverres* fra mer lokalt representantskap. De fleste forskerne er enige i at nordmenn var opptatt av å respektere kongen og å være i tråd med loven i sine protester. Samhandlingen mellom embetsmennene og allmuen er også beskrevet som lovlydig og regelstyrt, men i tilfeller hvor folket kunne henvende seg til kongen, enser man en tydeligere respekt og ærefrykt.

Historikerne Thompson og Bercé er enige om at det *mangler* en folkelig ideologi og *revolusjonære* tanker i de fleste europeiske motstandsbevegelsene før industrialiseringen.¹⁵⁰ Motivet for de tidlige, opprørske europeerne har ifølge dem hatt sitt utspring i høye priser på nødvendige varer, krise, nye skattelegginger eller innskrenking av allerede gitte privilegier fra gammelt av.¹⁵¹ Dette bekrefter og hevder Dørum også, da de siste to punktene i hans liste over elementer som fører til reaksjon, er nye skattelegginger og matmangel eller nød. Thompson

¹⁴⁷ Dørum, K. (2016), s. 60.

¹⁴⁸ Seland, B. (2018), s. 54-55.

¹⁴⁹ Dørum, K. (2016), s. 66-68.

¹⁵⁰ Dørum, K. (2016), s. 51.

¹⁵¹ Dørum, K. (2016), s. 57.

argumenterer i likhet med Yves-Marie Bercé for oppfatningen om at opprør i Europa omkring 1500-1800 ofte ble ansett som politiske, lovlige praksiser med relativt klare rammer og at de hadde vesentlige *opprørstradisjoner*. Den politiske kulturen var ifølge den tyske sosiologen Norbert Elias sterkt preget av en *siviliseringsprosess* som gikk ovenfra og ned, noe som formet allmuen og banet vei for klare praksiser og forventninger i motstandsbevegelsene som fant sted.¹⁵²

I Danmark-Norge var det aldri noe full-skala opprør slik man så i Frankrike eller Storbritannia, og i en slik sammenheng blir det vanskelig å si at motstandsbevegelsene utgjorde en kritisk *trussel* mot regimet, særlig i tale om perioden før vendepunktet 1814 for Norges del.¹⁵³ Det er også på dette viset at Dørum skildrer den mer fredelige og lokale karakteren motstanden i Norge farges av på tiden. Selv om norske historikere fraskriver nordmenn de revolusjonære holdningene og opprøret som en *bevegelse* fremfor en reaksjon, er det et spennende perspektiv som kommer frem i det man mener er motstandens *holdningsgrunnlag*.

Sølvi Sogner har i likheten med majoriteten av forskerne plassert seg i interaksjonsperspektivet, og presiserer at det var et "topptungt" styringssystem som preget Danmark-Norge i 1660-1780.¹⁵⁴ Det er viktig å påpeke at forskerne er enige om at man kan betrakte den politiske kulturen i Norge gjennom begge perspektivene, men at de splittes i hva de vektlegger *mest*. Sogner illustrerer altså at allmuens stilling var preget av en kontrollerende stat, og at deres reaksjoner var nettopp det – *reaksjoner*. Likevel er hun positiv til prinsippene om samhandling da hun hevder at det alltid var en respekt og *interesse* for lov og rett hos nordmennene. Allmuen lærte seg hvordan deres rettigheter skulle ivaretas, og hvordan de kunne anvende loven på en praktisk måte som var til sin fordel innenfor legale rammer. Disse egenskapene kan man *ikke* tilegne samene på tiden. Samene møtte et Norge hvor nordmennene var kjent med rettshåndhevelse og sine rettigheter, mens samene selv måtte utforske sine grenser og sin rolle i storsamfunnet. Denne moderne formen for interaksjon mellom stat og folk forankrer på mange måter et av hovedfunnene hos forskerne som er at staten var åpen for dialog på både de statlig gitte og de folkelig foreslåtte premissene.¹⁵⁵

Med unntak av Kautokeinoopprøret var reaksjonene i Norge fram mot 1900-tallet i stor grad gjennomtenkte og ble gjennomført i tråd med de normene som var etablerte når det gjaldt å vise motstand mot øvrigheten. Allmuen visste i følge Sogner og de andre forskernes arbeid

¹⁵² Dørum, K. (2016), s. 51.

¹⁵³ Sandvik, H. (2017) s.20.

¹⁵⁴ Sogner, S., Helle, K., & Bjorli, T. (1996). *Krig og fred: 1660-1780* (Vol. 6). Oslo: Aschehoug, s. 235-237.

¹⁵⁵ Sogner, S. (1996), s. 235.

som utgjør interaksjonsperspektivet, at de måtte følge visse regler for å ha muligheten til å vinne frem. Var kanskje vekkellesbevegelsen Kautokeinosamenes tolkning på folkelig motstand? Arbeider som utgjør maktstatsperspektivet er i tråd med at det fantes etablerte betingelser for utøvelse av motstand, og er i større grad opptatt av at disse ble tvunget på folket og at de ikke alltid var tilrettelagt for eksempelvis bønder med lang reisevei til København for å få audiens, samer med svake norskkunnskaper, mye skriftlig, langsom kommunikasjon, sensur eller strenge straffer.¹⁵⁶ Statens holdning til folkelige opprør som i tråd med eller brudd på den politiske kulturen har også vært emne for debatt mellom perspektivenes tilhengere. Som nevnt tidligere er politisk kultur her forbundet med betingelser og rammer for utøvelse av makt, motstand og andre politiske handlinger i et samfunn.

Fremmere av interaksjonsperspektivet vil hevde at allmuens sakskompleks ikke var motivert av misnøye eller opposisjon mot konge og regjering i seg selv, men av nød og behov. Man kan i tråd med interaksjonsperspektivet forklare de dramatiske hendelsene i 1852 ut fra dette sakskomplekset. Det "overmodne" eneveldet som akkurat hadde gått over i retningen mot et mer demokratisk og påvirkbart regime, videreutviklet de lange tradisjonene allmuen hadde for å gjennom administrasjon og ikke-voldelige handlinger stå opp for seg selv. Likevel er den nordiske modellen basert på en sterk respekt for staten og en fortsatt kongetroskap dypt forankret i samfunnet. Maktstatsperspektivet som fortolkningsramme for den politiske kulturen viser ved øvrighetens straff og undersøkelse av Kautokeinoopprøret, at staten slo hardt ned dersom allmuen "tøyet strikken" og gikk på akkord med de etablerte reglene.

I lys av dette er det nødvendig å forstå norsk opprørskultur ved bruk av begge perspektivene; selv om majoriteten av norske historikere har vært enige om at den samhandlingen og dialogen som har foregått mellom de styrte og styringsmakten har vært kjennetegnet for den politiske kulturen i Norge under eneveldet og ut over 1800-tallet, har maktstatsperspektivet noe for seg for å unngå en oppvurdering eller idyllisering av forholdene på tiden, særlig sett fra et moderne, demokratisk perspektiv. Med andre ord kan forskere som forfekter interaksjonsperspektivet se på motstand som en naturlig del av et regime, da det er basert på ulike kanaler for påvirkning og ofte vant aktørene frem eller fikk milde straffer i den norske motstandstradisjonen.

¹⁵⁶ Rian, K. (1997). *Bratsberg på 1600-tallet: Stat og samfunn i symbiose og konflikt*. Oslo: Universitetsforlaget, s. 464-467.

3.4 Eksplisitte årsaker

3.4.1 En desentralisert statsmakt med ambisjoner

Knut Kjelstadli's *Historier om motstand – kollektive bevegelser i det 20. århundre* forklarer kollektive bevegelser i det førmoderne, europeiske samfunnet som spontane, geografisk begrensede og ofte akutt slått ned av myndighetene. Han argumenterer for at de var organiserte, men ikke *formaliserte* slik vi kan anse dagens kollektive bevegelser med klare hensikter, ledelse og ofte et vidtspennende sakskompleks.¹⁵⁷

Den aller viktigste kultur- og statsbæreren i 1852 er religionen. Kautokeinosamene klagde ofte over at presten kun avså dem en visitt ved juletider, og som nevnt tidligere var beboerne i Kautokeino ofte overlatt til seg selv i storsamfunnets utforskede utkant. Den politiske kulturen i Norge var preget av ambivalente holdninger til folkelige bevegelser og samling som kunne føre til opposisjon. Innholdet i *Konventikkelplakaten* er et eksempel på dialogen mellom undersåtter og øvrighet i tiden før Kautokeinoopprøret. Konventikkel er betegnelsen på private eller selvstendige, religiøse sammenkomster hvor bønn og skrifflæsning blir praktisert uten en statlig prest.¹⁵⁸ I 1741 sendte Christian VI ut en forordning som forbød slike samlinger og tolkning av kristendommen utenfor statens anliggende. Hans Nilsen Hauge ble dømt etter denne forordningens lovtekst da han brøt prinsippene ved sin opposisjonelle bevegelse. I 1842 ble konventikkelplakaten opphevet som et resultat av påvirkning utenfra og en mer liberal holdning til ytring og trospraktisering fra statlig hold.¹⁵⁹ Dette førte til ulike uavhengige bevegelser og trossamfunn innen kristendommen, blant annet den Læstadianske vekkelsen.

Slik Worsley hevdet, trenger ofte lite organiserte samfunn en "inngang" til politisk innflytelse, og denne inngangen blir ofte trosgrunnlaget. Religion samler mennesker og blir en naturlig del av livsgrunnlaget, visker ofte ut skiller og dyrker fellesskapet.¹⁶⁰ En essensiell foranledning for at opprøret fant sted var altså at religionspraksisen ble satt spørsmål ved, og at samene i Kautokeino *selv* tok ansvar for sitt religiøse åndsverk og oppfatning i møte med distanserte religiøse veiledere fra den norske statsmakten. Hvorfor var statsmakten så distansert?

¹⁵⁷ Sørvoll, J., Kjelstadli, K., & Helle, I. (2010). *Historier om motstand: Kollektive bevegelser i det 20. århundret*. Oslo: Abstrakt.

¹⁵⁸ Weihe, H.J.W (2020). *Konventikkel*. Hentet fra: <https://snl.no/konventikkel>.

¹⁵⁹ Weihe, H.J.W (2020).

¹⁶⁰ Otnes, P. (1970) (Worsley), s.77.

Førsteamanuensis Roald E. Kristiansen har en inndeling av årsakene som forsøker å redegjøre for samenes aksjon i lys av deres samtid.¹⁶¹ Han deler dem inn i sosiale, rettslige og religiøse årsaksbolker. Statsmaktens behandling av samene kan man argumentere for at passer inn i alle disse, men det er særlig i den sosiale årsaksbolken at øvrighetens opptreden kan analyseres. For det første var brennevinsproblematikken og profittsøken hos norske handelsfolk noe fremmed og uvelkomment i den samiske kulturen da den førte til oppløsning av familier, fallitt og utfordrende situasjoner som samene ikke tidligere hadde måttet møte.

Den andre årsaken i den sosiale dimensjonen er kanskje den mest interessante; Kristiansen hevder at øvrigheten var ansvarlige for en *provoserende* atferd ovenfor samene.¹⁶² Dette argumenterer han for ved å kaste lys over den store *kulturbarrieren* mellom det lokale samiske siida-samfunnet og den nye norske utbyggingen. Statsmaktens aktørers brennevinshandel som førte til stor skade på relasjoner i kombinasjon med de samme aktørenes manglende villighet til å forstå, samhandle eller ta høyde for samiske forhold førte til et dysfunksjonelt naboforhold.¹⁶³

Dyktige og suksessfulle "kombinasjonsbrukssamer" ble til tider utnyttet av norske embetsmenn, og slik Zorgdrager har analysert det, førte dette til en reduksjon i den samiske slagkraften som opposent til storsamfunnet. Zorgdrager argumenterer for dette på grunnlag av ulike regnskap som viser hvor mye skatt og avgifter samene som drev med reindrift og sjøfiske på sommeren måtte avse til lokal øvrighet. Hun konkluderer med at selve opprøret er et forsøk på å ende ydmykelsene og nedvurderingen av samene i forhold til nordmenn.¹⁶⁴ Denne påstanden er uten tvil i samsvar med Kristiansens utsagn om en provoserende og nedlatende grunnstemning til samisk deltakelse og påvirkning.

Tradisjonelt hadde det alltid vært en samisk lensmann i bygda. Lars Johan Bucht, som ble henrettet i opprøret, var lensmann i Kautokeino fra 1851.¹⁶⁵ Innsettelsen av Bucht kan i aller største grad ha ført til enda større misnøye blant både de vekkede samene og de "uopplyste". I stedet for en representant fra samisk hold som kunne ivareta deres interesser og være et talerør, satt myndighetene inn en lensmann som i realiteten var på flukt fra loven. Med et samisk blikk kan dette ha blitt ansett som en spøk eller uverdigg. Hvorfor skulle de ta seg til takke med en lensmann som ikke bare var på øvrighetens side, men også motarbeidet den samiske

¹⁶¹ Kristiansen, R.E. (1999). Kautokeino-opprøret 1852. Hentet fra: <http://www.love.is/roald/kautokeino1852.htm>.

¹⁶² Kristiansen, R.E (1999).

¹⁶³ Kristiansen, R. E (1999).

¹⁶⁴ Zorgdrager, N. (1997), s. 461.

¹⁶⁵ Zorgdrager, N. (1997), s. 169.

vekkelsesbevegelsen? Bucht skal ha vært en forkjemper for brennevinshandelen, og i en formell klage til Læstadius i mars 1849 påberopte han seg retten til å drive med handelen og at Læstadius skulle unngå å "berøve handelsmennene for en av deres viktigste inntektskilder".¹⁶⁶

Ryktene florerte om den nyinnsatte lensmannen, og det er klart at dette gjorde tiltroen til den lokale styringsinstansen i Kautokeino svakere. Burde ikke norske myndigheter ansatt noen andre som kunne føre til større grad av trivsel og samarbeid? Den politiske kulturen i Norge tilsa at styring med hard hånd var nødvendig for uinnvidde til det norske samfunnet. På tiden er samene ansett som på et lavere utviklingstrinn og grad av sivilisering. Det er klart at denne noe hovmodige eller overlegne tilnærmingen til samene i Kautokeino har ført til en felles følelse preget av misnøye med den norske staten, noe som ikke kjennetegner verken den nordiske modellen eller den daværende politiske kulturen. Interaksjonsperspektivets tilhengere vil påpeke at de fleste norske undersåtter fra allmuen opplevde en grad av selvstendighet, trygghet og en reel mulighet for å bli *hørt*. De rammene og kodene for politisk påvirkningskraft og audiens hos øvrigheten var godt integrert i den norske befolkningen med ordninger og kanaler for ytringer av misnøye.¹⁶⁷

De samiske tradisjonene for å bli hørt ble dermed ikke prioritert i samfunnsorganiseringen, og Zorgdrager påpeker at det at Buchts vandel var godt kjent blant samer i hele Norden, gjorde innsettelsen av ham i mandatet svært *ydmykende*.¹⁶⁸ Argumentene for å gi Bucht arbeid i Kautokeino var at han var negativ til vekkelsen som staten så at var i utvikling og kunne potensielt være en trussel for dagsordenen og den politiske kulturen. Han var også kjent med embetsmannstittelen og villig til å bo i Kautokeino, noe som *kan* ha vært mangelvare. Det var også få prester som ville misjonere i nordområdene på grunn av språkbarrieren, kulturforskjellene og forholdene.¹⁶⁹

Sognepresten Fredrik Waldemar Hvoslef ble i 1852 en av tre innflytelsesrike mennesker i Kautokeino med ikke-samisk bakgrunn.¹⁷⁰ Biskopen Daniel Bremer Juell fra Tromsø stift skrev til Hvoslef at han hadde en vanskelig oppgave foran seg.¹⁷¹ Hvoslef tok over for Stockfleth, som var en iherdig forkjemper for større samisk påvirkning på egne levevilkår, avskaffing av brennevinshandel samt kristendomsundervisning og -praktisering på

¹⁶⁶ Zorgdrager, N. (1997), s. 165.

¹⁶⁷ Dørum, K. (2016)b. Peasants and the Political Culture in Norway (c. 1400-1700). In: Koskinen U. (eds). *Aggressive and Violent Peasants Elites in the Nordic Countries, C. 1500-1700*. World Histories of Crime. Culture and Violence. Palgrave Macmillan, Cham. https://doi.org/10.1007/978-3-319-40688-6_2

¹⁶⁸ Zorgdrager, N. (1997), s. 169.

¹⁶⁹ Bjørklund, I. (1997), s. 169.

¹⁷⁰ Zorgdrager, N. (1997), s. 168.

¹⁷¹ Zorgdrager, N. (1997), s. 169. Brev fra Juell til Hvoslef (02.01.1852).

hoveddialekten i Sápmi – nordsamisk – og kvensk.¹⁷² Det er naturlig å se på dette skiftet fra en geistlig som ønsket en harmonisk innlemmelse av samene til det kristne samfunnet til en prest som skulle fylle statens funksjon som oppsynsmann og åndelig oppdrager, som en av de utløsende årsakene for at Kautokeinosamene uttrykte større misnøye med sine forutsetninger.

3.4.1 Hvorfor Kautokeinosamene? Vekkelsen brer seg.

"He who would fly before his wings can carry him will land in a dunghill".¹⁷³ Slik forklarer Turi det han kaller for "the Guovdageaidnu Error". Han sammenlignet Kautokeinosamene med barn som hadde mistet sin far og ble stående alene, i dette tilfellet forlatt av sin åndelige leder Læstadius. Han hevder at svært få samer fra utsiden av Kautokeinos omegn trodde på de forvillede samene som levde der. Dette er viktig å iverksette i diskusjonen om årsakene til opprøret. Kautokeinosamene ble på mange måter noen av Læstadius mest nidkjære tilhengere, og årsakene til dette er mange. Som nevnt tidligere eksisterte det store forskjellene mellom samer og nordmenn på kirkestedet Kautokeino da området var essensielt som handelsområde, knutepunkt og hadde en iboende interessekonflikt. Otnes roser Kautokeinosamene for deres aksjon da deres livsgrunnlag ble truet på andre måter enn i distriktene ved kysten.¹⁷⁴

Samene i Kautokeino må – ikke bare på grunnlag av deres tolkning av læstadianismen – skilles fra sine brødre og søstre i deler steder av Sápmi. Otnes hevder at det var en elite av samer som ledet opprøret, og at disse samene hadde kommet bedre ut av konkurransen med nordmennene enn hva andre samer hadde gjort.¹⁷⁵ Deres kultur kulminerte ut fra et fritt reinsameliv som på mange måter fikk forholdene forverret etter at norsk imperialisme skjøt fart. I andre områder i Sápmi kan man si at forholdene ble forbedret ved hjelp av norsk administrasjon og byråkrati, og Otnes poengterer dette ved å si at det virkelig var Kautokeinosamene som hadde store verdier å tape og å kjempe for i møtet med den norske styringsmakten.

Det at alle samene i opprøret var reindriftssamer, har noe å si for analysen av opprøret. Ville det vært den samme brutaliteten hvis majoriteten av gruppa var sjøsamer? Den nordiske modellen er kjent for å søke konsensus og forståelse. Den politiske kulturen i perioden var preget av både legalisme og logikk. Dersom noen fra allmuen var misfornøyde med noe de mente var mulig å endre, var det mange muligheter for å bli hørt. Reindriftssamene så muligens

¹⁷² Zorgdrager, N. (1997), s. 138-141.

¹⁷³ Turi, J. (2012), s. 201.

¹⁷⁴ Otnes, P. (1970), s. 84.

¹⁷⁵ Otnes, P. (1970), s. 84.

sin sak som en del av et større sakskompleks, noe som tilhører den senere tradisjonen for opprør som er regimekritisk og omfatter mer enn reaksjoner på enkelthendelser, individer eller nye skatter. Det faktum at vekkelsen brer seg samtidig som forholdene for reindrift stadig forverres, er neppe en tilfeldighet. Vekkelsen kan sees på som et skalkeskjul for den politiske agendaen reindriftssamene hadde, men samtidig viser kildene til en sterk religiøs overbevisning både før og etter opprøret hos dem som deltok. Hvordan kan man definere aktørenes motiv og ekstreme handlinger?

Det er viktig å nevne noen av de sterke sanksjonene de vekkede møtte etter hendelsene i Skjervøy kirke 1851.¹⁷⁶ Denne sommeren ble konfirmasjonen i kommunen Skjervøy forstyrret av Kautokeinosamer som ville innlemme presten i deres bevegelse. Dette ble naturlig nok fanget opp av øvrigheten, og tiltak ble satt inn for å redusere disse "ville" samenes omvendelseslyst og innflytelse på menighetene i områdene rundt. Avsatte prest Stockfleth var satt inn i sitt mandat for å sørge for at samene ikke gjorde mer ugagn i den religiøse praktiseringen i området, da presten som nevnt tidligere var en av de som forsto samenes språk, deres kultur og gjorde kristendommen enklere og mer tilgjengelig for dem ved å blant annet å foreslå en oversettelse av hellige tekster.¹⁷⁷

Dette må anses som et tiltak fra norsk hold i tråd med den politiske kulturen. Dersom allmuen ytret misnøye eller endringsvilje, var en tydeliggjøring av maktforholdet på sin plass. Stockfleth skulle ha en blidgjørende funksjon og skape mindre rom for splittelse i det nye bygdesamfunnet, men i realiteten ble hans innsettelse en fiasko fra norsk hold. Innsettelsen av en syndig prest i læstadianske øyne som til en viss grad kan sies å fornekte deres synspunkter, fungerte ikke som den brobygger mellom samer og nordmenn som myndighetene antas å ha håpet på. De læstadianske samene i Kautokeino gjorde protester og skapte uroligheter i konfirmasjoner, dåp og gudstjenester.¹⁷⁸

3.4.2 Nye grenser tegnes og gamle brytes høsten 1852

Erik Patrick Joten kaster i sin masteroppgave *Den radikale venstresidens historiebruk i kampen for samiske rettigheter* lys over koloniseringen av tradisjonelle samiske landområder. For å forklare det norske maktovertaket, legger Joten vekt på de ulike reglene og lovene eneveldet innlemmet samene i. Lappekodisillen er et vedlegg fra en grensetraktat fra 1751 som Joten

¹⁷⁶ Arkivverket.no (28.02.2018). "Kautokeino-opprøret 1852". Hentet fra:

<https://www.arkivverket.no/om-oss/samisk-arkiv/kautokeino-opprøret-1852>

¹⁷⁷ Arkivverket.no (2018).

¹⁷⁸ Zorgdrager, N. (1997), s. 293-295.

henviser til gjennom tidligere litteratur ved å kalle den for samenes Magna Carta slik Einhart Lorenz gjorde i sin *Samefolket i historien*.¹⁷⁹ Eneveldets selvbeskyttende handelskapitalisme gjorde at plyndringer ble stadig vanligere og flere nordmenn enn tidligere ønsket å reise nordover.¹⁸⁰ Dette førte til forhøyede og flere skatter for de som bodde i nordområdene, noe som resulterte i at villreindriften avtok og flere gikk over til tamreinhold, fiske og jordbruk for å kunne ha en mer stabil og forutsigbar finansiell situasjon.¹⁸¹ En av de største inngrepene som ble gjort i Sápmi, var opprettelsen av Lappekodisillen som i hovedsak delte de samiske områdene inn i dansk-norske eller svensk-finske områder.

Før debatten omkring samiske rettigheter på 1970-tallet for alvor skjøt fart, hevder Joten at folk flest anså Lappekodisillen som en positiv gest til samene fra stormaktene. Kartleggingen skulle være til fordel for den "lappiske Nations Conservation" og altså trygge eller *bevare* de arealene som ble ansett for å være tradisjonelle samiske områder under traktatens tilblivelse.¹⁸² Joten forklarer at samtidens aktører opplevde at den juridiske anerkjennelsen av samenes rettigheter blir tydeliggjort gjennom vedlegget til grensetraktaten, men med et perspektiv slik det ml-bevegelsen kjempet for på 1970-tallet, kan man se klare eksempler på at vedlegget var en skjult inngripen i samiske levekår. Staten brukte altså i 1751 traktaten for å effektivisere og organisere reindriftssamene i sine områder. En inndeling på tvers av stater gjorde at reindriftssamenes utbytte ble enklere å overvåke, og dermed ble skatteleggingen optimalisert.¹⁸³

Med første øyekast vil Lappekodisillen fra 1751 være en positiv erklæring til det samiske folk fra storsamfunnet hvor man bruker begrepet *nasjon* om det samiske folket, noe som ikke var gjort tidligere. Samtidig kan vedleggets formål diskuteres; for på hvilke grunnlag hadde stormaktene egentlig rett til å forstyrre de tradisjonelle flyttrutene? Og hva med rettighetene til de samene som var uten reinsdyr? Denne intervensjonen i tradisjonene hos et folk som hadde *historisk* rett på området må man med dagens øyne se på som et viktig holdepunkt for koloniseringen av samiske bosettingsområder. Dette er et perspektiv Joten fremmer som hevder at den politiske kulturen i Norge fremprovoserte en av de viktigste årsakene til at opprøret fant sted.

¹⁷⁹ Joten, E.P (2019). *Den radikale venstresidens historiebruk i kampen for samiske rettigheter på 1970-tallet*. Masteroppgave i historie ved institutt for arkeologi, historie, kultur- og religionsvitenskap. Det humanistiske fakultet. Universitetet i Bergen, s. 23. Joten tar for seg den marxistisk-leninistiske bevegelsen (ml-bevegelsen) og tilhengere av bevegelsens historiebruk i den store samfunnsdebatten vedrørende samiske rettigheter fra starten av 1970-tallet. I hans kapittel 2.2 tar han for seg viktige hendelser i den samiske historien under norsk styre, hvor essensielle bidragsyttere på feltet blir presentert og diskutert.

¹⁸⁰ Joten, E.P (2019), s.23.

¹⁸¹ Joten, E.P. (2019), s. 29.

¹⁸² Lorenz, E. (1981). *Samefolket i historien* (Vol.738, En Pax-bok). Oslo: Pax, s. 48-49.

¹⁸³ Lorenz, E. (1981), s. 48-49.

Det at de nordiske statene delte samene mellom seg hovedsakelig for økonomisk vinning uten å møte større motstand, kan sees i lys av andre konflikter mellom aktører hvor skjeve maktforhold definerer utfallet. Professor i historie ved UiO, Hilde Henriksen Waage, skrev i hennes *Konflikt og stormaktspolitikk i Midtøsten* at i møtet med Israel hadde ikke palestinerne evnen til å verken tegne eller eie sine egne grenser. Dette kan også sies om den lite sentraliserte samiske mobiliseringen av legitim motstand ovenfor stormaktens krav. Dr. Kirsten E. Schulze definerer i sin *The Arab-Israeli Conflict* palestinerne på en måte som kan ligne på Zorgdragers beskrivelse av det tradisjonelle samiske samfunnet. Palestinerne, i likhet med samene, anså ikke seg selv som en stor, nasjonal gruppe og følte heller tilhørighet til en familie eller landsby.¹⁸⁴ Zorgdrager hevder at grunnenheten i det samiske samfunnet var hjemmet, og at siidaen var den viktigste enheten utover familien. Alle siidaene var likeverdige og uavhengige av hverandre, så et organisasjonsnivå over siidaen eksisterte ikke for samene da Lappekodisillen ble realisert.¹⁸⁵ Den politiske kulturen og rammene for innflytelse hos aktøren med mest makt skapte med andre ord ikke rom eller *broer* for verken samisk eller palestinsk legitim opposisjon i sin tid.

Omtrent hundre år etter grensedragningen mellom de dansk-norske og svensk-finske statene, ble det igjen debatt omkring rettigheter til områdene i nord. Etter at grensene for statene ble fastlagt på 1700-tallet kan den norske følelsen av *eierskap* ha blitt styrket. Zorgdrager mener at flere nordmenn klaget på samene ut over 17- og 1800-tallet, og at reglene for samisk reindrift ble stadig mer regulert i tråd med eneveldets økonomiske prinsipper.¹⁸⁶ Kodisillen hadde bestemmelser om samenes rett på land og vann, flytting over grensen mellom Norge og Sverige, statsborgerskap, nøytralitet, intern forvaltning samt krav på intern rettspleie.

Stemningen hos de norske jordbrukskolonistene var derimot ikke like velvillig til disse rettighetene.¹⁸⁷ Hvorfor skulle *nomadene* ha alle fordelene? Dette spørsmålet ble reist i en artikkel fra *Tromsø-Tidene* som i 1841 ble publisert i *Den Constitutuionelle*.¹⁸⁸ Stockfleth gjør seg i denne debatten til samenes talsmann. Han hevder at man på ingen måte kunne anse reindriftssamene som den offensive part, og at det var urettferdig å kreve at samene skulle yte erstatninger som deres reinsdyr gjorde på kolonistenes eiendom, når kolonistene på sin side kultiverte samenes tradisjonelle beiteområder for sin egen vinning. Vi kan med andre ord si at Stockfleth er en tidlig forkjemper for samenes *historiske* rett til området. Dette underbygger

¹⁸⁴ Schulze, K.E (2017). *The Arab-Israeli Conflict*. Abingdon: Routledge, s.6.

¹⁸⁵ Zorgdrager, N. (1997), s. 56-57.

¹⁸⁶ Zorgdrager, N. (1997), s. 90-93.

¹⁸⁷ Zorgdrager, N. (1997), s. 95.

¹⁸⁸ Stockfleth, N.V (1848). *Bidrag til Kundskab om Finnerne i Kongeriget Norge. I*. Christiania, s. 288-289.

han i hans bidrag til økt kunnskap om samene; "Det vilde være den lige Vei til Fjeldfinnernes undergang, dersom man vilde forbyde de svenske Finner at flytte over til Norge, eller de norske Finner at flytte over til Sverige".¹⁸⁹

De norske jordbrukskolonistene vender på sin side blikket utenriks og sammenligner sin situasjon med andre kolonimakter og deres underlagte områder. Forventningen til maktforholdene og reglene som skal etableres, samsvarer ikke med den ekspansjonsdrømmen de norske kolonialistene bar på. Problemstillingen ble om man skulle tilrettelegge for jordbruk eller reindrift i nord.¹⁹⁰ Denne problemstillingen ble ikke bare utfordrende innenriks, men også utenriks. I 1809 ble Finland en del av Russland, og dette medførte et skifte i naboforholdene for Danmark-Norge. Russerne ønsket traktatfestet rett til fiske og baser, og i gjengjeld skulle de norske reindriftssamene få begrensede beiterettigheter i Finland. Joten hevder at det ikke er tilfeldig at Kautokeinoopprøret fant sted i 1852 ved å vise til en tolkning hvor opprøret er bestemt av en historisk nødvendighet;

"For dette skjedde på et tidspunkt da det norske borgerskapet for alvor var i ferd med å rykke inn i Sameland med gruvedrift og jakt på naturressurser og det var i ei tid da kampen mellom Sverige/Norge og Russland (som hadde okkupert Finland) tilspisset seg om kontroll over samenes land".¹⁹¹

Selv om amtmann Harris i Finnmarken amt mente man overdrev hva en stenging av grensen mellom Norge og Finland under Russland ville bety for Kautokeinosamene, var han negativ til grensestengingen.¹⁹² Ikke bare betød det et truet livsgrunnlag for norske samer, men det var også en svært reell *sikkerhetspolitisk* trussel;

"For saadant Lapperis Skyld kan man saaledes ikke fornuftigviis falde paa at sætte Himmel og jord i Bevægelse, men vel naar man har andre Hensigter i Baggrunden, som man søger at skjule bag dette uskyldige Dække".¹⁹³

Harris impliserer her det faktum at russernes overmakt truet nordmennene til å opptre defensivt, noe som førte til at grensene ble stengt da de russiske kravene ikke ble møtt. Harris påpekte også i forhandlingene at samene *ikke* var underrettet eller forberedt på en plutselig

¹⁸⁹ Stockfleth, N.V (1948), s. 286.

¹⁹⁰ Zorgdrager, N. (1997), s. 119.

¹⁹¹ Joten, E.P (2019), s.32. Joten drar inn en tolkning av Kautokeinoopprøret som er i tråd med marxistisk historiesyn; "Kautokeino-opprøret: Fra religiøs vekkelse til nasjonal oppstand".(1977). Røde Fane årg.6 (nr.6), s. 69.

¹⁹² Zorgdrager, N. (1997), s. 107.

¹⁹³ Zorgdrager, N. (1997), s.107. UD3, Norske Regjerings Indstilling 23/7/1851 og 4/10/1851. Harris til statsminister Due 9/12/1851.

stenging av grensene, noe som uten tvil gjorde erklæringen av 15. september 1852 til en dramatisk foranledning tett opp mot opprøret i november. Finske beiteområder ble etter denne datoen utilgjengelig for norske reindriftssamer, og truet dermed livsgrunnlaget til Kautokeinosamene.¹⁹⁴

3.5 Delkonklusjon

For å oppsummere har jeg i dette kapitlet introdusert de aller mest sentrale, etablerte årsakene og ulike syn på disse gjennom å kategorisere dem som indirekte og direkte årsaker. Jeg har satt dem i kontekst med årsaksforståelse og problematisert behandlingen av årsakene til Kautokeinoopprøret. Jeg har operert med de indirekte årsakene som årsaker som må ligge til grunn for en videre analyse – altså har jeg analysert forholdene gitt av Zоргdrager i hennes årsakskapittel. Jeg har videre sett på Bjørklunds verk om forholdene mer generelt i Finnmark og dermed satt samene i Kautokeino inn i en større kontekst og vist til forskjellene mellom samer andre steder og dem i Kautokeino – noe som igjen har kunnet vise til årsaksforklaringer om hvorfor opprørerne var fra akkurat dette området. Videre har jeg dratt inn Otnes sin forståelse av den samiske nasjonsfølelsen for å kontekstualisere forholdene for samer i Norge i den angitte tidsperioden. Jeg har også presentert to verk av Johansen for å diskutere ulike syn på brennevinsproblematikken i Finnmark på tiden; et klart holdepunkt i konflikten mellom samer og nordmenn som viste seg i Kautokeinoopprøret.

Innlemmingen av Turis ytringer om forholdene for samiske folk generelt har også vært nyttige. Hans stemme som en samisk motstander av opprøret er viktig når det gjelder synet på opprørernes motiv – han påpeker at samene i Kautokeino skilte seg ut, på en nesten elitistisk måte. For å plassere Læstadius sitt virke som en indirekte årsak, har analysene fra flere av de nevnte bidragsyterne blitt presentert. For å konkludere, kategoriserer jeg Læstadius sitt virke som en direkte og indirekte årsak. Man kan argumentere for at hans ambisjoner om et edruelig embetsverk og myndighet *forplantet* seg hos samene da brennevin førte til store sosiale utfordringer for dem. Samtidig kan man ikke unngå det religiøse aspektet – kanskje hadde det relativt nylige religionsskiftet hos samene noe å si for deres *utøvelse* av kristendommen. Kristendommen kan ikke sies å være en bærer av verken tradisjon eller identitet for samene på 1800-tallet, noe den derimot var for etnisk norske som det viser seg i den sterke forbindelsen mellom kirke og statsapparat.

¹⁹⁴ Palmstierna, C.F (1932). Sverige, Ryssland och England 1833-1855. Kring November-traktatens förutsättningar. Stockholm, s. 324, 328-329.

De nevnte bidragsyterne har også behandlet sammenhengen mellom sosiale forhold og religionspraksisen, og man ser klare tendenser hvor de enes. De mener at Læstadius representerte et *alternativ* til samenes situasjon og kunne fungere som en inngang til den politiske kulturen nordmennene anså som legitim for å ytre motstand. Samene som gikk til opprør, ønsket å gjøre en forskjell for sine levekår og satt med det storsamfunnets verdier på prøve. Opposisjonen til alkoholsalget ble et opprør mot en tradisjon og en handelsmodell som nordmenn var vant med på tiden.

Når det kommer til de direkte eller eksplisitte årsakene har Zorgdrager, Joten, Lorenz, Stockfleth og funnene i UD3 illustrert Kautokeinosamenes spesielle situasjon, grenseforhandlinger og utenriksanliggende forhold. De viktigste holdepunktene når det gjelder situasjonen i Kautokeino, er *kontrastene* i vilkår og rettigheter som eksisterer for samer og etnisk norske. Hvoslef og Buchts inkludering på det lokale styringsplanet ble uten tvil viktig for samene som gikk til opprør, da de nyansattes holdninger var i strid med disse samenes forståelse av hvordan Kautokeino skulle være. Når det kommer til språket samene brukte i opprøret, er det gjennom Dørum, Dyrvik, Sandvik, Sogner og Rian gjort rede for de etablerte normene for ytring av motstand i den politiske kulturen på tiden. På denne måten kan man se hvordan samenes organisering både var i tråd med og et brudd på den fredelige politiske kulturen. De organiserte seg gjennom en religiøs bevegelse som var lovlig i henhold til konventikkelplakaten. Likevel forela samene aldri i stor grad noen formelle krav, supplikker til kongen eller forhandlingsmuligheter som kunne ha gjort at opprøret aldri ville fått det brutale og voldelige preget det har blitt tilegnet.

Kapittel 4: De tidlige fremstillingene og deres fortolkningsrammer

4.1 Rammene for tolkning og noen av de sentrale aktørene

De nevnte årsakene til opprøret har blitt tolket på forskjellige måter gjennom årene. I denne oppgaven har jeg valgt å avgrense litteraturen til hovedsakelig sakprosa og offentlige dokumenter. Erindringslitteratur har også fått sin plass, men for å kunne analysere årsakene ut fra de forskjellige teoriene om politisk kultur, er det i hovedsak de større syntesene på området som er av interesse. De tidlige fremstillingene av opprøret har mye til felles og er klart preget av forfatternes samtid. Perioden frem til andre verdenskrig er en periode hvor spørsmålet om samenes rettigheter stadig diskuteres. Var straffen opprørerne fikk legitim, og hvordan kunne man ansvarliggjøre samene under *ett*? Og hva slags hensikt hadde aktørene i debatten?

De tidlige tolkningene krever som alt annet historisk materie en forståelse ut fra sin samtid og rammene som eksisterte da ordene ble ført i pennen. Fortolkningsrammene for de ulike årsakenes virkning for opprøret preges av ulike sosiale forhold som gjenspeiles i fremstillingene. Den på tiden nylig avsluttede frigjøringsprosessen fra Danmark har uten tvil blusset opp en nasjonalistisk holdning og en idyllisering av det urnorske på 1800-tallet. For å forstå hvordan aktører som F.W Hvoslef, Sophus Tromholt, Amund Helland, J.A Friis og P.L Smith søkte å forklare opprørets art og hendelsesforløp, er det nødvendig å legge vekt på de nevnte aspektene ved samfunnets organisering og gjeldende politisk kultur.

Det er også vesentlig å studere de ulike fremstillingene i henhold til den tentative problemstillingen min om hvordan opprørets årsaker har hatt ulike forklaringsmodeller. Disse representasjonene fra opprøret må behandles ut fra sin samtid, men også som historiske begivenheter, i henhold til Leidulf Melve og Teemu Ryymins prinsipper om *representasjonsanalysens* form.¹⁹⁵ Fremstillingene blir derfor vurdert ut fra hvordan de rangerer de etablerte årsakene og dernest hva som ytres og hvordan. Denne tekstorienterte analysemetoden undersøker altså hvordan fenomener bli fremstilt, altså historisk konstruert, og deretter blir gitt mening.¹⁹⁶ Dette er ifølge Melve og Ryymin resultater av den språklige vendingen fra 1970-årene som søker å gjøre selve *språket* til en kilde det er mulig å analysere. "It is not the material world which conveys meaning: it is the language system or whatever system we are using to represent our concepts".¹⁹⁷

Det er vanskelig å argumentere mot at noen av fremstillingene kommer fra noen som har større grad av direkte tilknytning til opprøret enn presten Hvoslef. Zorgdrager plasserer

¹⁹⁵ Melve, L., & Ryymin, T. (2018). *Historikerens arbeidsmåter*. Oslo: Universitetsforlaget, s. 59-62.

¹⁹⁶ Melve, R. & Ryymin, T. (2018), s. 58.

¹⁹⁷ Hall, S. (1997). *Representation. Cultural Representations and Signifying Practices*. London, s. 25.

Hvoslefs analyse fra 1857 inn i en karakterfokuset forklaringstradisjon.¹⁹⁸ Det er særlig Aslak Hætta som han her mener at er skyldig i opprørets fatale utførelse som han selv fikk kjenne på kroppen.¹⁹⁹ Hættas rolle som leder for samene som ble "revet med" i vekkelsen, ble ansett som en *deterministisk* komponent.²⁰⁰ Hvoslef mener at opprøret ikke nødvendigvis ville ha vært like omfattende uten Hættas særegne trekk og hevngjerrighet ovenfor myndighetene. Dette underbygger historiker Trond Gabrielsen i sin analyse av Hvoslefs artikkel "En mærkelig Oplevelse. Begivenheder i Kautokeino, oplevet af nuværende Biskop F.W Hvoslef i Bergen" fra 1889.²⁰¹

Ord som ofte blir brukt for å beskrive opprørerne i denne perioden er "ville", "fanatiske", "forvirrede", "kaldblodige" eller "hevngjerrige". Man kan forstå at de ulike informantene som skulle behandle hendelsene var sjokkerte. Kautokeinoopprøret var kontroversielt og uventet, og det samme kan sies om reaksjonene fra både retten og meningsytrerne. Et av de viktigste holdepunktene i årsaksbehandlingen for opprøret, er nettopp det nedverdiggende synet på samene i seg selv fra norsk hold. Majoriteten av de eldste fremstillingene er naturligvis fra norske aktører, så disse vil bli behandlet først. Videre vil Johan Turi, Lars Hætta og Anders Bærs erindringer bli diskutert.

Hvoslef skriver at finnene er mer åpne for *overnaturlige* inntrykk.²⁰² Denne påstanden blir inkludert her for å gjøre forklaringen av opprøret tydeligere basert på opprørernes iboende egenskaper og deres trekk, og at disse egenskapene er uønskede eller definerer et lavere utviklingstrinn enn det nordmennene anså seg selv som en del av. Hvoslef er ikke alene om å ha denne oppfatningen som et sentralt moment – også den norske geologen og politikeren Amund Helland skriver i 1906 i hans utgreiing om Finnmark at; "finnerne er desværre et svagt og viljeløst folk, der neppe taaler at se brændevin, uden at fristelen oppstaar hos dem".²⁰³ Også Hvoslef hevdet at samene trengte krefter som var utenfor deres makt for å bekjempe drukkenskapen som både Hvoslef og Helland observerer og anser som et samfunnsproblem, særlig for samenes del.²⁰⁴

Helland drar sin analyse enda lengre enn Hvoslef som tross alt hadde god kjennskap til Kautokeinosamene og deres situasjon. Helland *fordummer* samene som rase og beskriver dem

¹⁹⁸ Zorgdrager, N. (1997), s. 20-22.

¹⁹⁹ Hvoslef, F.W (1857). Noget om den religiøse Bevægelse i Kautokeino. I: Theologisk Tidsskrift for den norske Kirke, Syvende Bind, s. 1-38. Christiania.

²⁰⁰ Kilde deterministisk historiesyn.

²⁰¹ Gabrielsen, T. (2006). "De religiøse villfarelser" eller "De rettfærdiges strid". Kautokeino 1852. Tidligere publisert i Ságat. Hentet fra http://finnmarkforlag.no/06_01.html

²⁰² Gabrielsen, T. (2006).

²⁰³ Helland, A. (1905-06). *Topografisk-statistisk beskrivelse over Finnmarkens Amt*. I-III Kristiania, s. 176.

²⁰⁴ Gabrielsen, T. (2006).

som en nesten utdøende folkegruppe.²⁰⁵ Han legger, i likhet med Hvoslef, vekt på de ikke-kristelige verdiene hos samene og annerledesheten de representerer som grunnlag for opprøret. Han påstår at den gamle troen fortsatt er dypt forankret i den samiske kulturen, altså den førkristelige, og at man oftere finner samer som tror på *Stallo* og *Draugen* enn Moses.²⁰⁶ Denne forklaringen av samenes trostradisjon som inkonsekvent og preget av manglende krefter gjør opprøret, hvis man følger Helland og Hvoslefs eksempler, til et opprør basert på de opplysningene som fantes om samene på tiden som stilte dem i et annet lys enn de etnisk norske når det gjaldt psykiske og religiøse forhold. Helland ytrer at "forvirringen i Koutokeino var over all beskrivelse", og at Aslak Hættas *forvrengete* syn på norske myndigheter som ubotferdige i aller største grad utløste opprøret.²⁰⁷ Dette perspektivet på *enkeltindividet* som utløsende faktor spiller også med andre ord inn på tolkningenes art.

For nordmenn ble samene "de andre" og det ble vanskeligere å plassere og definere dem og deres rolle. Skulle de være et folk i nasjonen, eller en nasjon for seg selv på siden av majoriteten? Imperialistisk og darwinistisk tankegods må anses som en vesentlig del av den generelle politiske kulturen i Vest-Europa på 17- og 1800-tallet som naturligvis preger fremstillingene av opprøret fra andre halvdel av 1800-tallet i Norge. Det er også en klar utfordring når det kommer til å utforske spennet i fremstillingene – majoriteten av bidragsyterne er enten fra øvrigheten, etniske norske eller utenlandske. Det er altså et problematisk, til tider *entydig* narrativ. De samiske beretningene er mangelfulle fra perioden, men blir rikere i de senere fremstillingene. Turi, Hætta og Bærs fortellinger blir ilagt vekt i denne analysen av de tidligere verkene som representanter fra "den andre siden av saken".

Turi ønsket å fortelle om samene slik samene virkelig var, men hans ytringer har blitt oversatt og muligens modifisert – han fikk ikke direkte ytret seg som i for eksempel en usensurert avis eller eget skriftlig arbeid. Hætta og Bærs *Erindringer – samiske beretninger om Kautokeino-opprørets bakgrunn, etikk og moral* er et helt spesielt tilfelle i oversikten over opprørets forklaringsmodeller. Opprørets årsaker har uten tvil blitt mest behandlet fra ikke-samisk hold, og Hætta og Bærs bidrag bidrar til en økt innsikt i erfaringer fra en "tid som ellers er blottet for samiske vitnesbyrd".²⁰⁸ Likevel var de to deltakerne av opprørets beretninger både oppfordret til og bearbeidet av en nordmann. Det var nemlig den samisktalende dosenten i

²⁰⁵ Helland, A. (1906-06), s.4.

²⁰⁶ Helland, A. (1905-06), s. 287. Stallo og Draugen er mytiske vesener som representerer en hedensk tro som er i kontrast med og utfordrer kristendommen som statsreligion og tradisjonsbestemmende.

²⁰⁷ Helland, A. (1906-06), s. 349-352.

²⁰⁸ Oskal, N., Johansen Ijäs, J. & Bjørklund, I. (2019). *Lars Hætta og Anders Bær. Erindringer. Samiske beretninger om Kautokeino-opprørets bakgrunn, etikk og moral*. Stamsund: Orkana forlag as.

samisk og finsk ved universitetet i Christiania, Jens A. Friis, som var initiativtakeren til prosjektet i 1856.²⁰⁹

Turis oppfatninger av opprøret er også essensielle for senere arbeid med den samiske selvforståelsen og identitetsdanningen. Turi representerer et tredje narrativ hvis man skal regne de ikke-samiske aktørene som et felles *narrativ*, Hætta og Bær som representanter for opprørernes narrativ og til slutt Turi som en utenforstående same. Turi var sønnen til en av samene fra Avži som gikk mot de "vekkedes" voldsbruk og hindret opprøret i å bli enda mer omfattende enn det ble. Hvoslef ble gudfaren til Turi da Turis far var en av dem som reddet Hvoslef fra opprørernes vold og tortur den novemberdagen.²¹⁰ Turi kombinerer både den moderne og den eldre måten å se på opprøret på; han vektlegger den religiøse fanatismen og sier at "the crazed sámis" hadde lite troverdighet utenfor sin egen flokk.²¹¹ Likevel har han et kritisk blikk rettet mot myndighetene i sine fortellinger om forholdene som definerte livet som same i Norge og Sverige. Når det kommer til skoleringen av samiske barn har han et klart budskap i sin tekst; "They learn everything about the settlers, nothing about themselves".²¹²

Bemerkelsesverdig nok drar ikke Turi dermed linjer til opprørets årsaker som definert av den sosio-politiske situasjonen. Den religiøse vekkelsen utgjør, også for Turis anliggende slik som andre bidragsytere, selve hovedårsaken for at opprøret fant sted og ble så kontroversielt og normbrytende. Det kan hende at dette noe enkle synet bidragsyterne på feltet hadde, skyldes et behov for å forklare det skjellsettende opprøret som brøt med både politisk kultur og legalistiske forutsetninger for motstand og påvirkning vedrørende sin egen situasjon.

Den nordiske modellen kan kanskje sies å ikke ha *inkludert* samene i Kautokeino. Bjørklund hevder i sin artikkel "The Anatomy of a millenarian movement – some organizational conditions for the sámis revolt in Guovdageaidnu in 1852" at reindriftssamenes organisasjonsform hadde stor innvirkning på hvor fort vekkelsen ble viktig og handlekraftig.²¹³ Bjørklund konkluderer med at de sosiale forholdene siidaen utviklet i Kautokeino hadde mye å si for opprørernes samling, og at nesten alle de involverte hadde familiære relasjoner. I kontrast med opprørene som ble gjort av nordmenn på tiden var deltakerne i Kautokeinooppørret nært forbundet i slekt, og deltok kanskje ikke bare på grunn av saksomfanget, men også for å støtte sine slektninger.

²⁰⁹ Oskal et.al (2019), s. 9.

²¹⁰ Turi, J. (2012), s. 202-204.

²¹¹ Turi, J. (2012), s. 204.

²¹² Turi, J. (2012) s. 30.

²¹³ Bjørklund, I. (1992). "The Anatomy of a millenarian movement – some organizational conditions for the sámis revolt in Guovdageaidnu in 1852". Acta Borealia 9:2, s.37- 46.

Den norske allmuen ble ofte hørt i tråd med den dialogen som eksisterte mellom undersåtter og øvrigheten. Samene kan ikke regnes som en stabil del av allmuen i samme forstand som de norske, og norske myndigheter møtte en utfordring hva gjaldt å definere, men også *forstå* samene og deres levesett. Dommen av 1854 bærer preg av en allmennforebyggende og skrekkinngytende karakter. Mellom 1842 og 1902 ble 21 mennesker i Norge dømt til døden ved halshugging, og Aslak Hætta og Mons Somby var to av disse *ulykkelige*.²¹⁴ Hvordan kan man forklare en så grufull straff ut fra den hovedsakelig fredelige og dialogbaserte politiske kulturen i samfunnet?

4.2 En ekskluderende politisk kultur?

For det første er det nyttig å plassere samene på *siden* av den politiske kulturen i Norge. Aronsson påpekte som nevnt tidligere at et klassisk trekk ved den nordiske modellen er at innbyggerne opplever en høy grad av lokalpolitisk spillerom.²¹⁵ Gjorde egentlig Kautokeinosamene det? Innsettelsen av en lensmann som var norsk i stedet for samisk slik det alltid hadde vært, en handelsmann med en agenda om profitt på bekostning av samene, og prester som nektet de vekkede i å praktisere sin nye trosretning kan neppe ha *økt* den samiske følelsen av makt og selvstendighet. Så Aronssons prinsipp om lokal styring stemmer ikke overens med det man ser av kildematerialet vedrørende de sosiale rammene for Kautokeinosamene på 1800-tallet. Aronsson hevder dette lokale styringsplanet fungerer som en forlengelse av demokratiet, men muligens kan den manglende lokale makten for samene ha gjort at deltakelsen i demokratiet ble forhindret og svekket fra starten av. Zorgdrager hevdet som nevnt tidligere at siidaen var den øverste styringsinstansen for samene i Kautokeino, men kildene viser svært få tilfeller av direkte samhandlinger mellom stor-siidaer og staten.

Når det kommer til Witoszeks poeng om den geografiske distansen Norden har hatt med tanke på de store internasjonale konfliktene kan man trekke linjer til den politiske situasjonen i Kautokeino.²¹⁶ Var ikke denne svært berørt av internasjonalt maktspill med tanke på grenseproblematikken? For det første hevder Witoszek at Norge ikke var særlig aktivt deltakende i konflikter utenriks, men at ringvirkningene ble store for staten. I tilfellet med forhandlingene med Russland er Norge derimot aktiv, selvbeskyttende og lite kompromissvillig ovenfor den truende stormakten. Således må derfor nordområdenes politiske situasjon sees i et

²¹⁴ Letvik, T. (2018). "Da hodene rullet i Norge". *Juristen*. Hentet fra: <https://juristen.no/nyheter/2018/11/dahodene-rullet-i-norge>.

²¹⁵ Aronsson, P; Sørensen, S. og Stråth, B. (1997), s. 201.

²¹⁶ Witoszek, N; Sørensen, S. og Stråth, B. (1997), s. 89-91.

litt annet lys enn resten av landet der det er mindre truende naboer og færre demografiske forskjeller.

For det andre må Nordens nordligste deler anses som relativt *utforskede* områder fra norsk hold og som en rekke brokete, tradisjonelle tilholdssteder for samene. Det er åpenbart at verdier i tråd med eiendom og eierskap gjør etnisk norske og samer på tiden svært forskjellige. Samenes mål om å være på flyttefot og leve nomadisk, bryter med den jordbrukskoloniseringen nybyggerne har ambisjoner om. Problematikk rundt eiendomsrett er klassisk i møter mellom en majoritetskultur og minoritetsgruppe – og er som regel ikke til minoritetens fordel på tross av deres tradisjonelle rett til områdene. Den politiske kulturen som tilsynelatende verdsatte samhandling, byråkrati, skriftlige avtaler og eiendomsrett hadde lite for seg i møte med en kultur hvor muntlige avtaler, lite skriftlig tradisjon og oppfatningen av at naturen og ressursene kunne benyttes av *alle* var viktigst.

Vold fører aldri til noe godt, blir vi manet til å memorere i møtet med livets utfordringer. Det voldelige opprøret krevde åpenbart kriminalforebyggende tiltak. Letvik hevder at jo mer spektakulære straffer et samfunn gir, jo større problemer finnes det i samfunnet.²¹⁷ Maktstatsperspektivet trer i dette tilfellet inn som betingende for straffen; samene tøyde altså grensene for motstandsytting så ekstremt at myndighetene måtte aksjonere. Zorgdrager påpeker at når Hætta og Somby ble halshugget omtrent to år etter opprøret ble dette gjort for å ta tilbake den autoriteten som opprørerne hadde som motiv å undergrave.²¹⁸ Hun legger frem rettens mål om å finne hensiktene til opprøret i stedet for bakenforliggende årsaker som en indikator på at samene skulle tvinges inn i det norske samfunnet da man opplevde dem som truende.

Samene, og særlig reindriftssamenes plass i samfunnet, blir som implisert tidligere vurdert til å være en del av den norske underklassen.²¹⁹ Dette er interessant, da norske opprør ikke nødvendigvis ble gjort av underklassen, men av selvhevdende bønder eller økonomisk bevisste deler av allmuen. Det er også interessant å se på hvordan samer og nordmenn ble straffet tidligere, og et gunstig eksempel kan være trolldomsprosessene i Norge fra 14- til 1700-tallet. Av om lag 800 tiltalte for trolldom i Norge, ble omtrent 310 dømt. Av historiker Rune Blix Hagens tabell i *Heimen* ser vi en betydelig andel trolldomsdømte menn i Vest- og Øst-Finnmark i perioden 1593-1692.²²⁰ Totalt 66 menn ble anklaget, og 14 av dem henrettet. Av de dømte var 13 av samisk herkomst. Det man legger merke til ved denne statistikken er nemlig

²¹⁷ Letvik, T. (2018).

²¹⁸ Zorgdrager, N. (1997), s. 22.

²¹⁹ Zorgdrager, N. (1997), s. 23.

²²⁰ Blix Hagen, R. (2010). "Forfølgelse av samiske trollfolk i Vest-Finnmark". *Heimen*, s. 37.

at det var menn - og da særlig samiske menn- som ble dømt. Dette finner vi svært lite av i andre landsdeler, og dette stemmer ikke overens med de europeiske normene når det kommer til trolldomsprosesser hvor kvinnene tradisjonelt ble siktet og dømt. Denne lovgivningen kan til en viss grad ha blitt sett på som en nødvendig sanksjon fra øvrigheten for å legitimere sitt maktovertak av en i lang tid fremmedgjort folkegruppe som truet både statsreligionen og ekspansjonen.

4.3 Domsgrunnlag og samtidens analyse

Dommen ble avgjort etter to år med avhør og arrestasjoner. Deltakerne ble sendt puljevis til Alta og noen rømte, men til slutt fikk staten forklaringer fra alle involverte. 14. februar 1854 falt dommen - og med unntak av to deltakere – fikk alle søke om benådning.²²¹ Det er nødvendig å se på dommen i seg selv som en fremstilling av opprøret fra sin samtid som beskriver rettspraksis, hensikt og analysen rettsinstansene foretok seg. *Kautokeino-dokumentene: 177 arkivsaker om prosessene i 1851-1867 mot 48 flyttsamer fra Kautokeino* er et av de rikeste bidragene til forståelsen av opprørets umiddelbare reaksjon i forbindelse med den politiske kulturen.²²²

Mikkelsen innleder med å opplyse om at verket hans inneholder alt skriftlig materie vedrørende straffesakene for underrett og høyesterett. Verket inneholder dokumentasjon av det som "... fysisk, synlig og hørbart skjedde med de aktive deltakerne i prosessen".²²³ Her forekommer blant annet detaljerte brev fra korrespondansen mellom Stockfleth og Juell, hvor Stockfleth ytrer misnøye og advarer om Kautokeinosamenes nye tro et år før opprøret.²²⁴ Vi finner også brev fra Bucht til fogderi Vest-Finnmark hvor han ber om nytt arresthus i Kautokeino desember 1851, noe som tydelig indikerer spenninger mellom befolkningen i området.²²⁵ Disse brevene er bare noen eksempler på materiale som ble brukt i rettsaken for å utforske hva samenes motiv *egentlig* var i Kautokeino. Et av brevene som ble brukt aller mest er den sjokkerende førstehåndsberetningen fra Hvoslef til fogd Lie skrevet 9.november 1852. Her kaller Hvoslef Aslak Hætta for en *mestermorder*, og utgir samtlige navn på de involverte i opprøret.²²⁶ Det er interessant å bemerke seg at han skrev at *bare* gjerningsmennene måtte bære

²²¹ <https://www.arkivverket.no/om-oss/samisk-arkiv/kautokeino-opprøret-1852#!#block-body-7>

²²² Mikkelsen, M. (1997). *Kautokeino-dokumentene: 177 arkivsaker om prosessene i 1851-1867 mot 48 flyttsamer fra Kautokeino*. Veidnesklubben: Albatross forlag.

²²³ Mikkelsen, M. (1997), s. 6-7.

²²⁴ Mikkelsen, M. (1997), s. 27. fra Stockfleth til Juell. (7.11.1851).

²²⁵ Mikkelsen, M. (1997), s. 114. Fra Bucht til fogderi Vest-Finnmark. (18.12.1851).

²²⁶ Mikkelsen, M. (1997), s. 122-123. Hvoslef til fogd Lie. (09.11.1852).

lasten av opprørets utfall.²²⁷ Det kan virke som at Hvoslef visste at hans beretning var svært verdifull, og han ønsket neppe at alle samene under *ett* skulle få skylden for opprøret, slik man i dag kan implisere at ble tilfelle likevel.

Videre inneholder Mikkelsens samling med dokumentasjon ulike avhør og forklaringer av hva som skjedde avgitt av deltakere og vitner. Det som blir undersøkt mest i avhørene er *hvorfor* samene dro til Kautokeino 8.november. En av deltakerne i stor-siidaen som angrep, John Johannesen Hætta, svarte på spørsmål som dreide seg om motivet for å dra til kirkestedet 16.november 1852. Han fortalte at målet var å drepe dem som ikke ville omvende seg og at det var en etablert enighet om at Bucht som hadde vært hard mot dem tidligere, skulle bli straffet for sine handlinger.²²⁸

Mikkelsens samling tar også for seg en obduksjonsrapport som kan ha blitt brukt for å illustrere samenes hensynsløse og primitive bruk av vold for å fjerne tvil om angrep gjort i selvforsvar.²²⁹ Hætta innrømmer i avhør at han kunne være enig i utsagnet ulike samer hadde stått sammen om, nemlig at han *tvang* folk til å være med på oppdraget i Kautokeino.²³⁰ Tanken om Hætta som hovedgjerningsmann og initiativtaker, ble med andre ord styrket for retten. Mikkelsen presenterer også en liste over folk som hevdet at de ble pisket av Hætta.²³¹ Voldsbruken som bryter med den politiske kulturen blir altså lagt vekt på i dommen.

Fra Tingstuen på Bossekop 27. juni 1853 blir det gjort en form for helhetlig vurdering. 22 personer ble dømt februar 1852 i forbindelse med urolighetene i Skjervøy kirke foregående år og i Kautokeino samme år. I Bossekop blir derfor motstand mot øvrighet i kombinasjon med bitterhet over dommen fra februar viktig når opprørets bakgrunn skal defineres.²³² Ellen Skums pågripelse ble også sett på som en viktig årsak for at siidaene samlet seg og ønsket å dra mot Kautokeino.²³³ Deltakerne i retten i Bossekop argumenterte også for at Hætta hadde stor personlig motivasjon. Han skulle måle krefter med Bucht fordi han tilsynelatende var styrt og preget av "hævnjerrighed og Ærgjerrighed".²³⁴ Alle som gjorde motstand mot Hætta skulle uansett være med, og de som ikke ville omvende seg skulle få angre på sitt valg.²³⁵ Dommen fremstiller altså Hætta ikke bare som gjerningsmann og sydebukk, men også som en reell

²²⁷ Mikkelsen, M. (1997), s. 122-123. Hvoslef til fogd Lie. (09.11.1852).

²²⁸ Mikkelsen, M. (1997), s. 129.

²²⁹ Mikkelsen, M. (1997), s. 152. Obduksjonsrapport fra doktor Tomesen (08.12.1852).

²³⁰ Mikkelsen, M. (1997), s. 182. Avhør av Aslak Jacobsen Hætta (03.02.1853).

²³¹ Mikkelsen, M. (1997), s. 229. Avhør 25.05.1853.

²³² Mikkelsen, M. (1997), s. 233. Fra Tingstuen på Bossekop 27.06.1853.

²³³ Mikkelsen, M. (1997), s. 235.

²³⁴ Mikkelsen, M. (1997), s. 236.

²³⁵ Mikkelsen, M. (1997), s. 236-243.

trussel med farlige hensikter som øvrigheten ikke kunne ignorere – definitivt ikke når det kom fra samisk hold.

6.august 1853 ser vi av underrettens dom at religiøst svermeri blir lagt aller mest vekt på i tale om opprøret. Der viser dommen at man anså det religiøse aspektet som en årsak til at brennevinsforbruket avtok, noe som blir referert til som samenes *last* i dokumentet.²³⁶ Videre viser disse deltakernes vurdering at den religiøse bevegelsen blir ansett på noe som potensielt kunne vært hensiktsmessig for samene, men ble problematisk da lederne viste hovmod og ukristelige holdninger. Det er helt tydelig at det religiøse aspektet er viktig for sanksjoneringen, men det er ikke i alle tilfeller fra samtiden at religionen blir eneste årsak for Kautokeinoopprøret.

I forsvareren av samenes innlegg i Høyesterett februar 1854, hevder forsvarer Peter Jacob H. at alle samene var *afsindige*. Her menes *afsindig* som et synonym for sinnssyk, betegnelse på noen som har gått amok eller mistet forstanden. Forsvareren tar også opp et viktig moment – han mener at en henrettelse av lederne ville føre til at de ble sett på som martyrer og at dette var noe retten måtte ta høyde for.²³⁷ Han hevder også at de ikke kan anses å ha handlet av egen nytte, ei heller at de hadde direkte motiver som innebar å drepe mennesker. Dette legitimeres av at samene ikke brukte skarpe våpen i angrepet, og at samene avgir avhør som forankrer tanken om at samene skulle omvende og spre det læstadianske tankegodset.²³⁸

Det psykiske aspektet ble altså kastet lys over, og man ser en tendens som viser til et ønske om å forhindre større konflikt mellom samer og ikke-samer. Zorgdrager forankrer også dette perspektivet ved å vise til eksempler på fremstillinger hvor samene blir portrettert som forvirrede og sterkt påvirket av en falsk eller feilaktig tro.²³⁹ Flere aktører på vegne av kirken ville skåne Somby og Hætta for dødsstraff, da de mente at fengsel på livstid ville være like avskrekkende for flyttsamene, som Biskop Juell hevdet avar avhengige av *friheten* vidda kunne tilby.²⁴⁰ En militærstyrke på 65 mann og landets eneste bøddel var tilstede i Alta 14.oktober, noe som forankrer graden av alvor denne saken hadde.²⁴¹ Spørsmålet om hvorvidt straffen denne oktoberdagen gjorde at Hætta og Somby ble som martyrer for enkelte samer i ettertiden, vil drøftes videre i kapittel 6.

²³⁶ Mikkelsen, M. (1997), s. 261. Underrettens dom, de mer allmenne vurderinger. (06.08.1853).

²³⁷ Mikkelsen, M. (1997), s. 286-290. Forsvarerens innlegg i Høyesterett 7.-14.februar 1854.

²³⁸ Mikkelsen, M. (1997), s. 286-290. Forsvarerens innlegg i Høyesterett 7.-14.februar 1854.

²³⁹ Zorgdrager, N. (1997), s. 387-389.

²⁴⁰ Zorgdrager, N. (1997), s. 387.

²⁴¹ Zorgdrager, N. (1997), s. 389.

4.4 Tolkningene av årsakene– et startskudd for assimileringspolitikken?

Den danske nordlysforskeren Sophus Tromholt avgir sin analyse av opprøret ved å innledningsvis advare om at de følgende skildringene hans vil ligge nært en sinnssyk dikters fantasi, selv om han skal forklare og legge frem faktiske hendelser.²⁴² Han legger frem en viktig betraktning; han hevder at Læstadius var en svært *tilgjengelig* aktør for samene.²⁴³ Samene hadde jo lenge klaget over at de opplevde lite prestebesøk i Kautokeino, og Læstadius selv og utsendte på vegne av ham, kan muligens ha fylt dette tomrommet de troende samene kan ha savnet vedrørende kirkens ansvarsområder.

Tromholt hevder også, som mange andre i sin samtid, at forhørsprotokollen hadde vist at blant andre Aslak Hætta viste svært blasfemiske og antiklerikale holdninger. Tromholt tar frem et eksempel hvor Hætta hevdet at Bibelen kunne brenne, og at han selv hadde sagt at han var *mer* enn Gud selv.²⁴⁴ Disse utsagnene er nok noen av årsakene til at Tromholt innledningsvis gir *Under Nordlysets Straaler* den nesten skjønnlitterære karakteristikken. Slike utsagn som fulgte med Kautokeinoopprøret, hadde aldri før blitt kastet lys over på denne måten, og det er klart at reaksjonene var mange da vitneforklaringene og avhørene ble lagt frem for det større publikummet.

Videre holder nordlysforskeren seg på ingen måte nøytral til sameopprøret, og fordømmer hendelsene som fant sted. "De havde uten Tvivl forjent en større Belønning for deres mandige og smukke Daad" står det i sammenheng med det økonomiske aspektet og statens honorar til blant andre Clemet Gundersen og Johannes Mathisen Hætta som kom for å slå ned opprøret. I Tromholts avhandling er det imidlertid hans konklusjoner som viser hans stilling til opprøret aller sterkest. Han sier at opprøret krevde en *ubønnhørlig* og fortjent hardhet fra myndighetene, og at dette ble fullbyrdet.²⁴⁵ Avslutningsvis sier Tromholt at Kautokeinoopprøret fortsatt gir frysninger hos befolkningen, og at man ikke vil glemme de ulykkeliges sørgelige skjebne. Denne konklusjonen kan man anse som positiv til den harde straffen samene fikk, og Tromholt stiller ikke spørsmål ved samenes grunnlag ut over det religiøse aspektet, i likhet med andre forfattere og forskere på hans tid.

Religiøse grublerier får altså mest betydning for Tromholts analyse. Det religiøse aspektet kombineres med et stort, uforklarlig hovmod hos samene ovenfor myndighetene og en gryende herskesyke hos enkelte individer i Kautokeino. Til slutt hevder han at samenes

²⁴² Tromholt, S. (1885). *Under Nordlysets Straaler: Skildringer fra Lappernes Land*. København: Gyldendalske Boghandels Forlag (F. Hegel), s. 332.

²⁴³ Tromholt, S. (1885), s. 334.

²⁴⁴ Tromholt, S. (1885), s. 352.

²⁴⁵ Tromholt, S. (1885), s. 377.

barnslige trekk var vesentlige for at bevegelsen nådde de dimensjonene den gjorde. Med barnslige trekk mener Tromholt her at samene var lettpåvirkelige, naive og styrt av sitt ego med et sterkt *fravær* av konsekvenstenking og respekt for øvrighet.²⁴⁶

Peter Lorenz de Ferry Smith var ordfører i Kautokeino fra 1917-1922.²⁴⁷ Hans mandat var kanskje utgangspunktet for hans undersøkelse av og avhandling om Kautokeino og tettstedets innbyggere. I et kapittel han kaller for "Uten tilsynsmenn og førere 1813-1852" viser han at *ingen* steder i Norge var dårligere skodd for det nye selvstyret og utviklingen av nye institusjoner.²⁴⁸ Pryser underbygger denne påstanden ved en flåsete formulering som impliserer at når en lensmann avsatt på grunnlag av *underslag* i Sverige kan få stillingen i Kautokeino, kan man bare tenke seg til forholdene som rådde i opprørernes samtid.²⁴⁹ Smith hevder at når tydelige ledere i tråd med den politiske kulturen på tiden var nødvendig, var de ikke tilgjengelige. I likhet med Tromholt legger Smith vekt på prestemangelen i sammenheng med opprørets årsaker. Smith illustrerer dette ved å gjennomgå flere presters korte og ganske tilfeldige opphold i Kautokeino.²⁵⁰ Smith mener også at forfallet i perioden kapittelet omfatter, og uordenen som rår, påvirket skolesystemet, kirken, moralen og samfunnslivet generelt.²⁵¹ Folkelivet var overlatt til seg selv, hevder Smith.²⁵² Denne påstanden kan tolkes på ulike måter.

For det første viser Smith at folkelivet skulle være i tråd med majoritetskulturen og rådende politisk kultur. Myndighetene ville i utgangspunktet være nært folket, og institusjonene som var i utvikling, skulle være basert på dialog og samarbeid mellom øvrigheten og folket. Et *folkeliv* i utfoldelse uten øvrighetens samarbeid eller anerkjennelse ville altså være negativt. For det andre, har en slik påstand en dimensjon som kan ta for seg ambisjoner om assimilering. Med assimilering menes det å gjøre likere, og for å påvirke et folk er tett samarbeid, modellering og tilgjengelighet viktig. Nettopp denne tilgjengeligheten var jo noe samene i Kautokeino omkring 1852 etterlyste i flere ledd, og viser kanskje en form for villighet til å delta i den gjeldende politiske kulturen og reglene for samarbeid. Smith illustrerer dette ved å gjennomgå flere presters korte og ganske tilfeldige opphold i Kautokeino. Han viser også til Læstadius som

²⁴⁶ Tromholt, S. (1885), s. 377.

²⁴⁷ Aukrust, O. (1946). *Lorenz Smith: Prest og samfunnsmenneske: Minneord til venene og kyrkjelydane hans*. Lom: Heimbygdslaget, s. 7.

²⁴⁸ Smith, P. (1938). *Kautokeino og Kautokeino-lappene: En historisk og ergologisk regionalstudie* (Vol. 34, Instituttet for sammenlignende kulturforskning). Oslo: Aschehoug, s. 181.

²⁴⁹ Pryser, T., & Nersten, N. (1985). *Norsk historie 1800-1870: Frå standssamfunn mot klasesamfunn* (Samlagets høgskulebøker). Oslo: Samlaget, s. 338.

²⁵⁰ Smith, P. (1938), s. 181.

²⁵¹ Smith, P. (1938), s. 181.

²⁵² Smith, P. (1938), s. 197.

en endelig og stabil aktør som ønsket å være tilgjengelig for samene, selv om de vekkede kun tok for seg den strenge, dommedagsorienterte delen av hans virke.²⁵³

I kapitlet "Som herrer i eget hus" fra perioden 1852-1905, viser Smith en ny side ved samene i Kautokeino. Han kommer med eksempler som støtter en plutselig underdanighet og ydmykhet hos samene der man tidligere hadde ment hovmod, "barnslige" motiv og misnøye rådet.²⁵⁴ Smith stiller spørsmål ved om denne plutselige omveltningen hos den samiske befolkningen i Kautokeino var en reaksjon som grunnet i skrekk og sjokk. Læstadianismen gikk fort under jorda ifølge Smith, og selv om bevegelsen ikke umiddelbart forsvant, var den ikke like åpenbar som den deltakerne i Kautokeinoopprøret stod til ansvar for og Læstadius fordømte.

Smith viser en *dualitet* i sin fremstilling; han beholder i likhet med de eldre fremstillingene det religiøse aspektet og forsvarer det ut fra kirkens fraværende karakter og dens utøvelse av makt i Kautokeino. Samtidig har Smith undersøkt de sosiale forholdene for å kunne forklare opprøret. Flyttsamer og fastboende i Kautokeino skiller seg klart ut i den norske kulturen. Smith hevder at Kautokeino-beboerne ikke kjente til *kultursamfunnets* målestokk eller standarder for komfort.²⁵⁵ Det er klart at denne gruppa skiller seg fra andre grupper i landet på grunn av den spesielle og hardføre naturen. Naturen blir lagt frem som en større komponent enn rase i spørsmålet Smith prøver å besvare når det gjelder hvorfor samene i Kautokeino gikk til opprør og hvorfor dette folket skiller seg fra folk andre steder i landet.²⁵⁶

Forfatter og språkforsker Jens Andreas Friis hevder at *lappene* bestandig blir sett ned på av resten av Finnmark i hans reiseobservasjoner fra Finnmark på 1860-tallet.²⁵⁷ Dette spørsmålet tar han opp i sin observasjon og stiller seg på ingen måte direkte positiv til utsagnet. Synet på samene blir tatt opp i et av de viktigste holdepunktene for Friis gjennom kristningen av samene. Misjonsprosjektet foregikk først på samisk og deretter på norsk, noe Friis hevder at kan ha vært utfordrende ikke bare for samisk religionsoppfatning, men også for samarbeidet mellom datidens etnisk norske og samer.²⁵⁸ Forholdet mellom nordmenn og samer blir bedre jo lengre sør man kommer ifølge Friis. Her er det også større grad av samspill mellom de ulike nasjonalitetene hvor kvenene inkluderes.²⁵⁹ Friis peker altså på utfordringer hva gjelder

²⁵³ Smith, P. (1938), s. 209-213.

²⁵⁴ Smith, P. (1938), s. 224-225.

²⁵⁵ Smith, P. (1938), s. 284.

²⁵⁶ Smith, P. (1938), s. 287-289.

²⁵⁷ Friis, J.A (1871). *En Sommer i Finmarken, russisk Lapland og Nordkarelen: Skildringer af Land og Folk*. Christiania: Cammermeyer, s. 3.

²⁵⁸ Friis, J. (1871), s. 85-86.

²⁵⁹ Friis, J. (1871), s. 101.

samenes rolle og deres identitet i Finnmark både før og etter opprøret, men nevner ikke Kautokeinoopprøret som en årsak for i enkelte tilfeller *ambivalente* holdninger samer har til nordmenn og vice versa.

Årene fra 1860 og mot 1950 regnes for å være den perioden hvor fornorskningen var mest synlig i Norge.²⁶⁰ De overnevnte forfatternes verk plasseres fra opprøret i 1852 og frem mot 1900-tallet og innehar visse fellestrekk. Man kan hevde at fremstillingene støtter den dommen og straffen myndighetene tilegnet samene, og at forfatterne er sterkt preget av sin politiske kultur hvor Kautokeinoopprøret markerer et brudd og representerer et helt annet politisk normgrunnlag. For å underbygge at straffen samene fikk er i tråd med samtidens politiske kultur, kan man se til behandlingen av som nevnt tidligere både Haugebevegelsen fra århundreskiftet mellom 17- og 1800-tallet og Thranebevegelsen fra 1848 til 1851.

Hans Nielsen Hauge blir av journalist og forfatter Dag Kullerud omtalt som "den første moderne nordmann".²⁶¹ Kullerud omtaler Hauge som en *revolusjonær* aktør staten anså som en trussel. Hauge ble derfor omsider fengslet for sitt arbeid med religiøs vekkelser, organisering av ulike instanser, kjøpmannskap, forfatterskap og en gryende gründervirksomhet. Dørum hevder at Hauge var en pådriver for de senere bondeopprørene som forekom på 1800-tallet som også truet stat og presteskap innenfor gitte rammer og normer.

Mest av alt presiserer Dørum at Haugebevegelsen representerte og dannet en folkeliggjøring av kristen-, nærings- og organisasjonsliv.²⁶² Hauge ble tross i sine antiklerikale og til dels *regimekritiske* holdninger og ytringer ikke dømt til verken livstid i fengsel eller dødsstraff. Hauge brukte ikke vold, og ingen døde som en direkte konsekvens av hans virke. Dette kan sees på som en av hovedårsakene til at Kautokeinoopprøret fikk de hardeste sanksjonene i rekken av norske opprør. Hauge truet som indikert statens makt, men gjorde det på en måte som ikke krevde den samme allmennpreventive funksjonen som dødsstraff og livstid i fengsel hadde. Huges arbeid var i større grad i samsvar med den politiske kulturen.

Ei heller i Thranebevegelsen fra midten av 1800-tallet forekom den samme type dom som den etter Kautokeinoopprøret. Sejersted behandler Thranebevegelsen i hans analyse av årene mellom 1814 og 1850 i Norge. Han hevder at dette er perioden som er grunnlaget for det moderne Norge, og mener i den forbindelse at det er noe *episodisk* ved Thranebevegelsen.²⁶³

²⁶⁰ Kvittingen, I. (2020). *Hvorfor gjorde samer opprør I 1852? I en ny bok kan du lese to av opprørernes egne historier*, Forskning.no. <https://forskning.no/historie-kulturhistorie-samer/hvorfor-gjorde-samer-oppror-i-1852-i-en-ny-bok-kan-du lese-to-av-opprorernes-egne-historier/1620023>.

²⁶¹ Kullerud, D. (1996). *Hans Nielsen Hauge: Mannen som vekket Norge*. Oslo: Forum Aschehoug.

²⁶² Dørum, K. (2021). *haugianere*. snl.no. <https://snl.no/haugianere>.

²⁶³ Sejersted, F. (2001). *Den vanskelige frihet – Norge 1814-1850*. Oslo: Pax Forlag A/S, s.270.

Det at bevegelsen kan fremstå som noe som ikke var forventet eller utradisjonelt, forankrer Sejersted ved å hevde at bevegelsen viste "glimt av en stemning hos befolkningen" som i dette tilfellet ønsket å påvirke eller ta initiativ i utviklingen av de nye institusjonene og maktbalansen i kjølvannet av 1814.²⁶⁴

Sejersted påstår også at den avgrensede perioden er definert av kontraster hos befolkningen, i tråd med Eilert Sundts betraktninger vedrørende 1840-årene.²⁶⁵ Kontrasten grunner i en positiv holdning til perioden gjennom økonomisk vekst, nye initiativer og en generell optimisme hos folket og staten. Den andre oppfatningen preges av befolkningspress og -vekst, endrede sosiale bånd blant folket og et økende fattigdomsproblem. Thrane ønsket at folk skulle utvandre til Amerika, og at dette ville løse enkelte utfordringer.²⁶⁶ Det var altså ikke bare Kautokeinosamene som på tiden var misfornøyde med deler av styringsmakten og tilværelsen. Å få store deler av befolkningen til å befolke de nordamerikanske nyrydningene, kan sees på som et av Thranes initiativ som viser en viss mostand eller opposisjon til gjeldende politisk kultur og levekår.

Thrane var også tidlig ute med å kreve allmenn, mannlig stemmerett.²⁶⁷ Myndighetene fryktet uro, og Thrane og viktige ledere i bevegelsen ble dømt deretter. I 1842 ble det innført en ny straffelov som blant annet forankret dødsstraff for drap, noe som var tilfelle i Kautokeinoopprøret, men ikke for Thrane. Thrane var i arrest i fire år mens undersøkelsene og dommen ble forberedt, og hans dom ble likevel omfattende.²⁶⁸ Noen av Kautokeinosamene var som tidligere nevnt også i arrest i flere år før dommen var bestemt, og Pryser hevder at styringsmakten så klare paralleller mellom Kautokeinoopprøret og Thranebevegelsen hva gjaldt omfang og trusler mot det bestående.²⁶⁹ Thrane ble i 1855 dømt for revolusjonsintensjoner og ambisjoner om å *omstyrte* statsforfatningen med ulovlige midler.²⁷⁰

Dørum hevder også at Thranebevegelsen representerer en lang, mer politisk bevisst og organisert bevegelse enn hva man så i de to-tre foregående generasjonene.²⁷¹ Pryser mener at myndighetene betraktet både Kautokeinoopprøret og Thranebevegelsen ut fra et perspektiv tydelig preget av februarrevolusjonen i 1848 og konturene av en stadig mektigere, mer aktiv innflytelse *nedenfra*, også i Norge. Dørum mener i kapitlet "Thranebevegelsen i et nytt lys" at

²⁶⁴ Sejersted, F. (2001), s. 270.

²⁶⁵ Sejersted, F. (2001), s. 246.

²⁶⁶ Sejersted, F. (2001), s. 270-271.

²⁶⁷ Dørum, K., & Sandvik, H. (2012). *Opptøyer i Norge 1750-1850*. Oslo: Scandinavian Academic Press, s. 18.

²⁶⁸ Ringvej, M. (2014). *Marcus Thrane: Forbrytelse og straff*. Oslo: Pax, s. 245.

²⁶⁹ Pryser, T., & Nersten, N. (1985), s. 337.

²⁷⁰ Ringvej, M. (2014), s. 251-252.

²⁷¹ Dørum, K., & Sandvik, H. (2012), s. 13.

Thranebevegelsen er et produkt av allmenn politisering og radikaliserings som foregikk på første halvdel av 1800-tallet, og at det fantes vekstgrunn for å kunne utvikle en samfunnskritikk.²⁷² Dette bryter med tidligere forskning på feltet som har vært preget av Thranes økonomiske motiv som foran en større sosial dimensjon med utgangspunkt i ønske om å endre langt flere kategorier enn det økonomiske. Bevegelsen springer ut av den diskusjonen av politiske idéer som blomstret omkring 1814 både nedenfra og ovenfra.²⁷³

Denne komparative analysen av enkelte motstandsbevegelser myndighetene måtte dømme parallelt med Kautokeinoopprøret, utgjør et viktig perspektiv for synet på Kautokeinoopprøret i sin samtid og frem mot midten av 1900-tallet. Samene ble ikke ved første øyekast behandlet basert på andre juridiske grunnlag enn de norske aktørene som gjorde motstand. Undersøkelseskommissjoner og Høyesterett er i alle de tre tilfellene involvert, og saksbehandlingen er omfattende. Det som særlig Thranebevegelsen og Kautokeinoopprøret har til felles, er at myndighetene så med skrekk på to politiske gruppers misnøye; arbeiderne og samene. Organisering og felles program blant disse gruppene ble av myndighetene ansett som nærmest et kuppforsøk motivert av ønske om å avkaste etablerte strukturer.

Enhver myndighet i tråd med maktstatsperspektivet, er nødt til å sanksjonere i tråd med lovene, og det allmennpreventive aspektet er vesentlig i analysen av dommen for Kautokeinoopprørets deltakere. Når det kommer til den nordiske modellen, var slike motstandsbevegelser uvante og uønskede. Dialog, samhandling og ikke-revolusjonær tankegang var ønskelig, og religiøse villfarelser med en sosial bismak eller en videreføring av uroen fra Europa på 1840-tallet innen landets grenser, krevde en sterkere stat enn hva staten var kjent for gjennom mildere dommer enn det disse tilfellene illustrerer.

4.5 Delkonklusjon

Fornorskingen av samene tar for alvor fart som et resultat av Kautokeinosamenes demonstrasjon av organisasjonsevne og handlekraft staten tidligere ikke hadde tilegnet dem. Dommen og straffen de dømte fikk indikerer en stat med et janusansikt.²⁷⁴ Staten skulle både samhandle, ha dialog og inngå kompromisser med sine borgere. Dette ser man tydelig i reduksjonen av straffen for mange av opprørerne og innvilgelsene av flere benådninger. På den andre siden skulle maktstaten true, straffe og disiplinere sitt folk. Denne kontrastfylte og ambivalente relasjonen mellom stat og folk viser seg i behandlingen av samene etter

²⁷² Dørum, K., & Sandvik, H. (2012), s. 406.

²⁷³ Dørum, K., & Sandvik, H. (2012), s. 369.

²⁷⁴ Dørum, K., & Sandvik, H. (2012), s. 13.

Kautokeinoopprøret. De eldste fremstillingene som her er gjennomgått viser alle tendenser til fremmedgjøring av samene som folk og en tydelig avstand til deres i hovedsak *religiøst* forankrede motiv for voldelig aksjon.

Hvorvidt straffen var legitim, er komplisert å besvare. Ut fra samtiden og de tidlige fremstillingene, krevde opprøret den behandlingen det fikk. Med moderne blikk ser man kanskje mer nyansert på opprørernes vilkår. Uansett ble straffen en inngang til en nedvurdering av samene under ett fra aktører utenfor stor-siidaene. Hensikten hos aktørene bak fremstillingene fra 1850 til 1950 kan altså defineres ut fra et behov for å forklare og redegjøre for samenes motiv, selv om dette gikk ut over samer som ikke hadde direkte tilknytning til opprøret i det hele tatt.

Hvoslef forankrer tanken om at opprøret skjedde på grunnlag av samenes iboende mottakelighet for overnaturlige inntrykk, og var dermed mindre rasjonelle enn den jevne nordmannen. Helland støtter dette synet ved å fordømme samene i sitt verk, noe som ikke overrasker i samtidens holdning til etniske minoriteter, urfolk og koloniserte folkegrupper. Turi representerer et tredje narrativ i forklaringsoversikten. Han kjenner seg ikke igjen i Kautokeinosamenes aksjon, og karakteriserer den som utelukkende religiøst forankret.

De ulike avhørene av deltakerne og erindringene fra fengselet gjort av Bær og Hætta revidert av Friis, gir oss et unikt innblikk i opprørets deltakers tolkning. Her blir både religiøs overbevisning, utpresning, familiære relasjoner og press fra gruppa om å delta, enkeltindividets makt og misnøye med forholdene i Kautokeino presentert. Det er likevel viktig å nevne at disse ytringene ble nedskrevet av nordmenn, og erindringene til Hætta og Bær ble tatt initiativ til samtidig som Friis arbeidet med å få benådet dem.

Dommen skaper i hovedsak et bilde av samene som sinnssyke eller *afsindige* for å forklare de irrasjonelle handlingene og kanskje samtidig skåne dem for ytterligere diskriminering fra publikum. Tromholt hevder at hendelsene han gjør rede for ligner mer på en skinnsyk dikters fantasi - en brutal påstand som gjør samene enda mer fremmed og vanskelig å plassere inn i de norske rammene. Likevel har han et mer moderne perspektiv i sin analyse; Læstadius sin tilgjengelighet hadde mye å si for at opprøret nådde de dimensjonene det gjorde. Han kritiserer det norske kirkevesenet i Kautokeino og indikerer at noe som dette kan ha vært forventet når man lot samene forkynne og lære uten åndelig, statlig veiledning.

P.L Smith støtter også dette dårlige utgangspunktet kirken og staten hadde i Kautokeino for maktutøvelse og samhandling. Det er en dualitet i hans fremstilling; på en side er det det religiøse aspektet som forklarer samenes aksjon, men på en annen side hevder han at en slik aksjon ikke ville skjedd dersom samene i større grad ble innlemmet i og veiledet inn i

forventningene som var gjeldende ut fra den politiske kulturen. Denne politiske kulturen ble i større grad tatt i betraktning av aktørene i Thranebevegelsen og hos haugianerne som i aller største grad utfordret de etablerte rammene, men ignorerte dem ikke slik som i Kautokeino 1852.

Kapittel 5: Hovedtendenser i de moderne analysene

5.1 De senere fremstillingenes holdepunkter og rammer

"Så langt må vi gi de vakte rett i at saka deres var rettferdig. Vi kan klandre dem for at de var dårlige strateger. I en fortvilt og pressa situasjon gikk de til en svært drastisk aksjon mot en overmektig fiende, uten at de på forhånd hadde forvissa seg om at det var heile samefolkets interesser de gikk inn for. Det var det ikke, og derfor ble kampen deres bare en dødskamp for den gamle forma for fritt reinsameliv".²⁷⁵

Sosial undertrykking, den religiøse vekkelsen som middel eller reaksjon, utenrikspolitikk og forsvar av gamle rettigheter i kombinasjon med et nytt internasjonalt syn på urfolk og minoriteters rettigheter, preger de nye fremstillingene. I større grad dreier fremstillingene seg mindre om rasebetingede faktorer eller religion som den viktigste årsaken til hendelsene, og kaster samtidig et nytt lys på de sosiale, økonomiske og politiske forholdene i Kautokeino.

Sitatet i starten av dette kapittelet kommer fra Per Otnes i hans *Den samiske nasjon: interesseorganisasjoner i samenes politiske historie*. Utsagnet om at de vekkedes sak var rettferdig ville neppe ha falt i god jord i det politiske miljøet som definerte opprørets samtid. Han viser også at de var i en presset situasjon og gikk til en aksjon som fikk større ringvirkninger enn hva de selv kunne ha sett for seg. Otnes skriver dette på 1970-tallet, en tid hvor anti-rasistiske, urfolksinkluderende strømninger og *dekolonisering* preger internasjonale maktforhold. Hva man tenkte om Kautokeinoopprøret ble i større grad en indikator på majoritetskulturen og minoritetenes forhold seg imellom. Kautokeinoopprøret var lenge tabulagt som en konsekvens av de eldre fremstillingene jeg har redegjort for i foregående kapittel. Hvorfor og hvordan ble synet på de eldre fremstillingene utfordret i tråd med nye perspektiver og politisk kultur?

Sosial undertrykking, den religiøse vekkelsen som middel eller reaksjon fremfor religiøs fanatisme, utenrikspolitikk og forsvar av gamle rettigheter i kombinasjon med et nytt internasjonalt syn på urfolk og minoriteters rettigheter, kan sies å prege de nye fremstillingene. Otnes er en av de mer nyanserte forskerne på feltet, og behandler Kautokeinoopprøret noe annerledes enn sine forgjengere. Han hevder at man må se på den formelle behandlingen av samene gjort av myndighetene i Kautokeino for å forstå deres aksjon, og at *Lappekodisillen*, som redegjort for gjennom avhandlingen til Joten, markerer et startskudd for den eksterne påvirkningen på samiske tradisjoner og forhindringen av samisk selvråderett og

²⁷⁵ Otnes, P. (1970), s. 84.

selvstendighet.²⁷⁶ Otnes hevder også at det som skjedde i Kautokeino må sees i en bredere kontekst – flere steder i verden kunne man finne lignende motstandsbevegelser mot en kolonimakt eller majoritetskultur. Dette gjør at hans forklaring blir en større analyse av de mer regionale forhold, ikke bare de lokale i Kautokeino. Denne analysen gir også i større grad grobunn for et mer nyansert blikk på årsakene. Årsakene er ifølge han og flere andre forskere i denne perioden, definert av imperialismen som en samlende forklaring og religionen begrenset til en av flere komponenter.

I en periode, slik som den fra andre verdenskrig og til dags dato, hvor samene under *ett* skal finne igjen, restaurere eller skape sin felles identitet og nasjonsfølelse, er det naturlig å se tilbake i historien. Tidligere nevnte Bjørklund hevdet at områdene uten en etnisk norsk befolkning er *historieløse* i norsk sammenheng.²⁷⁷ Dette presiserer han ved å vise til dialog mellom lærer og samisk interesseforkjemper Per Fokstad og pioner i samisk kulturliv, Anders Larsen, fra 1932. Fokstad skriver; "Samene kan aldri reise en nasjonalstat. Den nasjonale kultur, all kultur ... Det viktigste er de økonomiske og sosiale faktorene for kulturdannelse".²⁷⁸ Dette pessimistiske synet utfordres med andre ord etter andre verdenskrig som et resultat av samtidens internasjonale dreining mot inkluderende og minoritetsfremmende politikk. Hvordan legitimerer forskere dette nye synet på Kautokeinoopprøret som en mer forståelig og anerkjent aksjon?

Bjørklund skriver i 2008 en artikkel for Dagbladet om Kautokeinoopprøret. 2008 er et viktig år i denne sammenheng, da dette er året hvor storsatsningen til regissøren Nils Gaup ble vist for første gang. Denne filmen ble i kort tid etter premieren en vesentlig del av den uformelle kanon i norske skoler når det kommer til undervisning om samer og samenes historie i Norge. Det er uten tvil her mange samer og etnisk norske får sin inngang til og i stor grad sitt mest omfattende innblikk i hva Kautokeinoopprøret egentlig gikk ut på.

Videre tar Bjørklund et kritisk standpunkt til Gaups filmatisering, oppfordrer til mer nyanserte holdningene til opprøret. Kautokeinoopprøret markerer samenes reaksjon på fortvilte livsvilkår, avstengte reinbeiter, nye lover og statlig forakt.²⁷⁹ Samene blir sett på som fremmede av datidens sivilisatoriske krefter, noe som fører til sivilisatoriske fremstøt både før og etter Kautokeinosamene viste motstand i 1852. Gaups tolkning tar et klart samisk standpunkt, og viser oss hvordan en gruppe mennesker gjennom maktovergrep og urettferdig behandling drives

²⁷⁶ Otnes, P. (1970), s. 22.

²⁷⁷ Bjørklund, I. (1985), s. 10.

²⁷⁸ Bjørklund, I. (1985), s. 330.

²⁷⁹ Bjørklund, I. (26.01.2008). "Kautokeino 1852". *Dagbladet.no*. Hentet fra: <https://www.dagbladet.no/kultur/kautokeino-1852/66432771>.

til de drastiske handlingene som involverte mord, brann og et kraftig angrep mot øvrigheten i seg selv.²⁸⁰ Moderne aktører innen fremstillingene av opprøret tilskriver altså samene en underlegen rolle i samfunnet på tiden og tar avstand fra en uforklarlig, "vill" eller fanatisk karakterbeskrivelse.

Dette skiftet er med nåtidens blick noe vi kan anse som både nødvendig og fornuftig. Norske myndigheter vil ikke assosieres med en rasistisk, nedverdiggende eller lite inkluderende politikk vedrørende sitt urfolk, og man kan stille spørsmål ved om denne holdningen kombinert med den dårlige *samvittigheten* over undertrykkningen av urfolk har preget forskningen i større grad enn før. Bemerkesverdig nok er det svært få samiske aktører som har behandlet opprøret, og litteraturen gjennomsyres av ikke-samer. I utgangspunktet er alle arbeidene som redegjøres for her samstemte om at religion *ikke* kan være den utløsende, eneste eller viktigste årsaken til opprøret.

Det at de *i tillegg* fant tankegods fra den læstadianske vekkelser, gikk hardt ut over samer som ikke var deltakere av den religiøse bevegelsen. Otnes beskriver opprøret som en dødsstrid for én enkelt del av den samiske befolkningen.²⁸¹ Otnes sin analyse gir utgangspunkt for en tanke om at dersom samene hadde hatt en mer omfangsrik sak eller større oppslutning uten det religiøse bakteppet, ville utfallet kanskje blitt annerledes og staten vært mer forståelsesfull.

Dørum sammenfatter også noen av de viktigste verkene på feltet, og han konkluderer med at tolkningen av Kautokeinoopprøret som en bevegelse utløst av skjeve sosiale forhold og maktpolitikk, har støtte fra Otnes og Gjessing, samt Einar Niemi, for å nevne noen. Dørum forankrer også Niemis poeng om at staten etter opprøret sluttet å anse samene som "edle ville", og begynte å anse dem som *rå* og fremmede. Dette skiftet førte til fornorskingspolitikken slik vi kjenner den, og Dørum påpeker at siden opprøret bryter med prinsipielle ordninger for utøvelse av motstand, var slike sanksjoner nødvendige fra statens side.²⁸² Dette er en eksplisitt kontrast til Gaups filmatisering hvor man erkjenner og fremstiller forholdene i Kautokeino som ulidelige og urettferdige, og aksjonen som rettferdiggjort eller *forventet* ut fra statens behandling.²⁸³ De nye fremstillingene preges av en sterk stat og en rettferdig sak for Kautokeinosamene. Men, Dørum hevder i "Peasants and the Political Culture in Norway

²⁸⁰ NTB for NRK (16.01.2008). "Bare ofre i Kautokeino". NRK Troms og Finnmark. <https://www.nrk.no/tromsogfinnmark/-bare-ofre-i-kautokeino-opproret-1.4544111>

²⁸¹ Otnes, P. (1970), s. 84.

²⁸² Dørum, K. (2015).

²⁸³ NTB for NRK. (16.01.2008).

c.1400-1700" at staten var avhengig av en form for motstand for å legitimere seg selv. Maktutøvelse ovenfra måtte gå hånd i hånd med deltakelse nedenfra.²⁸⁴

"Samene planla ikke å drepe" hevdet Zorgdrager i et intervju med NRK Sápmi i 2008.²⁸⁵ Her forankrer Zorgdrager, som for øvrig har stor respekt og anses for å være en av de mest kompetente på feltet, at samene *måtte* ta et oppgjør da de var lavest på rangstigen i sin samtid og sitt samfunn. Det at noen på nedre del av rangstigen vil kjempe for rettigheter og klatre opp, er noe historien viser eksempler på gang på gang. Verden over har politisk spillerom vært preget av at også minoriteter utenfor majoritetskulturen eller undertrykte skal få en del av majoritetens privilegier og oppleve å få gjennomslag for sine krav og reel politisk deltakelse.

Dørum hevder i hans artikkel om politisk kultur at begrepet *contentious politics* blir brukt av historikere for å forklare de normer og regler som styrer konkrete beslutningsprosesser.²⁸⁶ Han refererer også til Tilly og Tarrow når det kommer til "making claims", altså å komme med krav om *endring* – ikke nødvendigvis regimeskifter. Tilly og Tarrow fremmer at aktørene her hevder sin rett gjennom sine aksjoner. Dette er imidlertid mest aktuelt i moderne tid, og Dørum argumenterer for at deltakerne i slike kollektive bevegelser tar i bruk uformelle metoder fra et repertoar utenfor de konvensjonelle formene for deltakelse. I dag ser vi med et mer nyansert blikk på *contentious politics* enn hva man gjorde like etter Kautokeinoopprøret. Mange forskere hevder at streik, demonstrasjon og opptøyer har større aksept som politisk form for deltakelse i dag enn de hadde tidligere.

Hvis man følger denne linjen, vil man komme til noe av kjernen i begrepet; nemlig at selv om aksjonsformene var upopulære, ble en viss mengde bruk av vold *anerkjent* dersom saken var *viktig* nok. Både kvinnekamp, miljøaktivisme og anti-rasisme har i startfasen vært voldelige, sjokkerende og klare brudd på konvensjonelle former for politisk deltakelse, men dette var også den eneste aksjonsformen disse politiske identitetene hadde for å bli hørt. De konvensjonelle, demokratiske og fredelige formene for politisk deltakelse, som i tråd med nordisk modell, har ikke alltid rom for det politiske mangfoldet et samfunn har og de kryssende interessene. Derfor kan man se *contentious politics* som et utløp for ytring i brudd med de formelle formene for politisk deltakelse, som etter hvert kan bli anerkjent og institusjonalisert

²⁸⁴ Dørum, K. (2016) b *Peasants and the Political Culture in Norway (c. 1400–1700)*. In: Koskinen U. (eds) *Aggressive and Violent Peasant Elites in the Nordic Countries, C. 1500-1700. World Histories of Crime, Culture and Violence*. Palgrave Macmillan, Cham, [s.35](#).

²⁸⁵ Pulk, Å. & Somby, L.I. (11.01.2008). "Forsker: - Samene planla ikke å drepe". NRK Sápmi. Hentet fra: <https://www.nrk.no/sapmi/-planla-ikke-a-drepe-1.4499847>.

²⁸⁶ Dørum, K. (2021). *Politisk kultur i historieforskning*. Hentet fra: https://snl.no/politisk_kultur_i_historieforskning.

dersom saksomfanget eller interessene til slutt blir forstått legitimt. I den forbindelse kan vridningen mot analysen av Kautokeinoopprøret som en sosial, nesten forståelig reaksjon mot myndighetene man ser trekk av i historiografien, forklares gjennom betingelsene for contentious politics. Kautokeinosamene hadde en politisk orientert sak, en politisk identitet, klare krav og definitivt uformelle fremgangsmetoder, og mange moderne forskere kan i større grad evne å se det sosiale aspektet som bakteppet for Kautokeinoopprøret og til en viss grad aksjonens kjerne.

5.2 En subjektiv og sympatiserende tradisjon?

Bevegelsen i Kautokeino 1852 *stigmatiserte de utenforstående*.²⁸⁷ Zorgdrager legger i sin konklusjon vekt på *de skillene* som var eksisterende på kirkestedet i 1850-årene, og at Læstadius sin lære kritiserte de herskende forholdene og ga samene en mulighet til å endre det eksisterende ulikhetsmønster. I samme del av konklusjonen, retter hun et kritisk blikk på norske myndigheter og kaller perioden preget av norsk *overlegenhetsideologi*.²⁸⁸ Hun kategoriserer bevegelsen som en tydelig reformbevegelse, og ikke *revolusjonær* slik norske myndigheter gjorde, som igjen preget dommen og fremstillingene av opprørets art fra majoriteten av de norske aktørene. Likevel hevder hun at statens behandling av bevegelsen som *revolusjonær* kan ha gitt bevegelsen mer tyngde og alvor, og både Otnes og Pryser ser paralleller mellom bevegelsen og en samisk politisk bevisstgjøring.²⁸⁹ Zorgdrager konkluderer likevel i sin doktorgradsavhandling med at bevegelsen ikke skapte noe nytt, fungerende nivå av organisering for samene i Kautokeino som kunne gjøre legitim, samlet motstand *mulig*.

Man kan argumentere for at Zorgdrager preges av den vridningen man ser i tolkningene som heller mot en mer forståelsesfull tolkning, hvor det blir hevdet at Kautokeinoopprøret var en *legitim* bevegelse og samtidig en utfordring av den politiske kulturen. Kan det være at Zorgdrager bruker sin samtids perspektiver i datidens samtid? Det moderne forskningsfeltet kan sies å oppvurdere de sosiale urettferdighetene som grunnlag for samenes aksjon og at deres krav mot myndighetene kom fra siviliserte, legitime bevisstgjøringer. Tolkningen av fortiden er en *politisk kamp*, presiserer PhD. Charlie Krautwald i hans analyse av gatekampene i København på 1930-tallet.²⁹⁰ Dette belyser en del av spenningene mellom nordiske historikers

²⁸⁷ Zorgdrager, N. (1997), s. 436.

²⁸⁸ Zorgdrager, N. (1997), s. 437.

²⁸⁹ Zorgdrager, N. (1997), s. 438.

²⁹⁰ Krautwald, C. (2021). *Kampen om gaderne: Gadepolitik og rumlige krav i 1930'ernes politiske kultur*. (Doktoravhandling). Fakultetet for humaniora og pedagogikk ved Universitetet i Agder, s. 42.

fremstillinger av ulike emner, slik som Kautokeinoopprøret. Han hevder det finnes en parallellfortelling; på den ene siden fremmer han forskningen som myntrer at staten har den største myndigheten og at det er et typisk ovenfra-ned-perspektiv på samfunnsforholdene. På den andre siden legger han vekt på at det finnes en trussel om voldelig aksjon fra det kollektive og dermed en nedenfra-opp-tolkning. Det første kaller Krautwald for en konsensusorientering, det andre kaller han for ikke-konstitusjonell politisk praksis. Dette er i hovedsak spenningen mellom nordisk modell og contentious politics, og hvordan forskerne behandler disse komponentene i politisk kultur, preger naturligvis deres avgitte analyse.

Gaup står til ansvar for kanskje den mest innflytelsesrike tolkningen av Kautokeinoopprøret på 2000-tallet. Det er uten tvil filmen "Kautokeinoopprøret" som har preget norske skoleelever fra 2008 i aller størst grad når det kommer til deres opplæring i maktforholdet mellom samer og nordmenn. Han sier selv at filmen ikke har noe klart budskap, men at den skal vise at mennesker iblant gjør *irrasjonelle* ting. Likevel gjør han filmens heltinne Ellen Skum, svigerinne til Aslak Jacobsen Hætta, til en skikkelse publikum skal ønske vel og ha sympati for. I spørsmålet rundt det heroiske og hvorvidt det er tiltenkt de vekkede i Kautokeino, svarer Gaup at han ikke tror på noe fasitsvar når det kommer til mennesker og ber folket la *magefølelsen* rå.²⁹¹ Filmen blir som nevnt vurdert kritisk gjennom Bjørklunds kronikk i Dagbladet.²⁹² Han spør hvorfor vi ikke heller anser Hætta og Somby som terrorister som burde stå til ansvar for sine *bestialske* handlinger. Samtidig hevder han at dette perspektivet på Kautokeinoopprøret som en terrorhandling passer dårlig inn i de "nye" mytene han mener Gaup søker å skape.²⁹³

Bjørklund plasserer seg gjennom sin analyse altså kritisk til både Gaup og til dels Zorgdragets standpunkt i en tid hvor pro-samisk stemning gjennomsyrrer debatten; han våger å drøfte hvorvidt opprørene kan karakteriseres som moderne terrorister som et resultat av vestlig fremmedgjøring. Dette synet er både pro-samisk i den forstand at han etablerer at Kautokeinosamene ble dårlig behandlet, men samtidig gir han dem en aggressiv eller kalkulerende karakter ved å sammenligne dem med for eksempel jihadister.²⁹⁴ Han sammenligner i den forbindelse Stockfleths prosjekt med de moderne norske initiativene utenriks, og hevder at Stockfleth var en egentlig pådriver for lokaldemokrati og folkeopplysning

²⁹¹ NRK Troms og Finnmark (16.01.2008). «Bare ofre i Kautokeinoopprøret». Hentet fra: <https://www.nrk.no/tromsogfinnmark/-bare-ofre-i-kautokeino-opprøret-1.4544111>.

²⁹² Bjørklund, I. (2008). "Kautokeino 1852". *Dagbladet*. Hentet fra: <https://www.dagbladet.no/kultur/kautokeino-1852/66432771>.

²⁹³ Bjørklund, I. (2008).

²⁹⁴ Bjørklund, I. (2008).

i Kautokeino, noe Gaup undergraver fullstendig. Bjørklund presiserer at disse samene avviste moderniseringsprosjektet som norske myndigheter initierte til både da og nå, og at Bucht i realiteten kun håndhevet nye, tidsmessige lover og måtte forholde seg til utenrikspolitiske vedtak. Filmatiseringen maler denne mannen som djevelen selv, det samme gjelder Stockfleth, men Gaup unngår å vise torturscener.²⁹⁵ Hvorvidt dette er et dramaturgisk grep for å kunne holde aldersrestriksjonene på filmen som i realiteten har fått oppgaven om å opplyse etnisk norske og samiske nordmenn om hendelsene eller ei, forblir bare spekulasjoner. Som Gaup hevder er det ingen fasitsvar når det gjelder mennesker.

Studiet av historie er ikke basert på fasitsvar. Det er basert på tendenser, fenomen og tolkningene av disse. Historiker Cato Christensen undersøkte hvordan religionen har fungert som en samisk identitetsmarkør i hans doktorgradsprosjekt.²⁹⁶ Christensen påpeker at hele spørsmålet om *skyld* rundt Kautokeinoopprøret blir snudd på hodet gjennom Gaups filmatisering, og at tolkningen passer *samtidens* identitetspolitiske kontekst.²⁹⁷ I Christensens avhandling blir samisk identitetsdanning løftet frem som et resultat av *international indigenism*.²⁹⁸ Med dette begrepet menes de store forandringene som skjer verden over i synet på innfødte eller urfolk i ulike stater som tidligere har fornektet, undertrykt eller ignorert disse gruppene. Perioden fra etter andre verdenskrig førte med seg en politisk og kulturell revitalisering for disse gruppene, noe antropolog Ronald Niezen hevder at forekom på grunnlag av diskursen rundt postkolonialismens skam og en mild romantisering av primitivismen.²⁹⁹

Filmen om Kautokeinoopprøret ble med andre ord ifølge Christensen vurdert som viktig, autentisk produksjon av kulturelle minner ved å forme kollektiv representasjon av samisk fortid.³⁰⁰ Christensen nevner religionshistoriker Siv Ellen Kraft og at hun gjør religion til et emblem for hva som er det *egentlig* samiske og en kontrast til det norske.³⁰¹ Her får man i større grad et innblikk i hvorfor religionen så lenge hadde vært et ankepunkt for forskerne – Kautokeinosamenes trosoppfatninger var annerledes enn majoritetssamfunnets. Tanken om at Kautokeinoopprøret var et utelukkende religiøst anliggende fikk derfor røtter i de gamle fremstillingene i det vi kan betegne som vestlig historieskriving hvor de "edle ville" blir sett på som en gruppe utenfor samfunnet, basert på deres religion.

²⁹⁵ Bjørklund, I. (2008).

²⁹⁶ Christensen, C. (2013). Full kilde.

²⁹⁷ Christensen, C. (2013), s. 10-11.

²⁹⁸ Christensen, C. (2013), s. 4.

²⁹⁹ Christensen, C. (2013), s. 11-12.

³⁰⁰ Christensen, C. (2013), s. 11.

³⁰¹ Christensen, C. (2013), s. 19-20.

En av de første tolkningene av Kautokeinoopprøret som en sammensatt bevegelse ble skrevet av barnebarnet til handelsmann Ruth, E. Figenschou, allerede i 1952 - hundre år etter hendelsene. Han hevder, ifølge tidligere presenterte Roald E. Kristiansen, at dårlig skolegang og opplysning, et mer lettpåvirkelig sinn og en nesten ukritisk mottakelighet for impulser av følelsesmessig art er vesentlig for å forklare Kautokeinosamenes aksjon. Det at denne refleksjonen kom fra Ruths barnebarn har stor betydning; han mente at de vekkedes dom fra tiden like før opprøret var illegitim fordi nye, liberale holdninger staten skulle godta virket truende, og unødvendig hat ovenfor myndigheter fra de vekkedes side ble et resultat av dette.³⁰²

Når det kommer til dette mer lettpåvirkelige sinnet og forklaringene av samenes trekk som rase, har forfatter, predikant og forsker Adolf Steen behandlet dette området i stor grad. Hans arbeid fra 1965 blir her tatt med som en kontrast til mange av holdepunktene som blir presentert, da Steen belyser forskjellen på rettsbehandlingen Kautokeinosamene fikk og hvordan de ville blitt behandlet i nyere tid. Han argumenterer for at lederne i hans samtid ville blitt regnet for å være utilregnelige i gjerningsøyeblikket, og stiller spørsmål ved hvorfor ikke sinnssykeloven av 1848 blir inkludert i domsforhandlingene.³⁰³ "Religiøs virksomhet er utløsende for sinnssykdom", og argumenter for dette synet blir til gjennom ulike rapporter fra leger i Finnmark på andre halvdel av 1800-tallet.³⁰⁴ Aslak Hætta blir karakterisert som herskesyk, hevngjerrig, nevrotisk og med evnen til å se syner eller drømme i våken tilstand, slik han og andre har beskrevet ham.³⁰⁵ Lars Hætta blir også definert som følsom og sterkt melankolsk, og Steen mener at disse samene har et medfødt anlegg for *arctisk hysteri* som viser seg gjennom plutselige anfall og momentane angstangrep som i det siste fører til desperate handlinger.³⁰⁶ Det at dette perspektivet på Kautokeinoopprøret legges frem i 1965, er ambivalent.

På den ene siden presenterer Steen samene *under ett* som svakere eller mer *latente* for psykiske lidelser og forstyrrelser, enn for eksempel etniske nordmenn, for å forklare at opprøret, eller tragedien som han kaller det, kunne finne sted. Dette perspektivet er enkelt å kritisere for å være rasebevisst og i tråd med teorier vi ikke støtter i det flerkulturelle og ikke-rasistiske spekteret fremstillingene skal være en del av. Debatten om raseteori og biologiske forskjeller vil ikke bli presentert i større grad her, men det er viktig å bemerke seg at Steen reiser en

³⁰² Kristiansen, R. E. (1999).

³⁰³ Steen, A. (1965). *Kautokeino-tragedien 1852 – et justismord?* Kristiansand S, s. 15.

³⁰⁴ Steen, A. (1965), s. s.5-6.

³⁰⁵ Steen, A. (1965), s. 13-14.

³⁰⁶ Steen, A. (1965), s. 13.

upopulær tanke i et miljø som forfatter Idar Kristiansen hevder at en tanke om Kautokeinoopprøret som en sosial bevegelse er "... på mote å mene".³⁰⁷

På den andre siden er det svært få som i samme grad som Steen har gått i dybden på Kautokeinoslektene og den psykiske helsen hos opprørerne og deres slekter. Han har funnet ut at det finnes flere arvelige psykiske sykdommer hos etterkommerne av opprørerne og at det i større grad er dette som forklarer at den religiøse vekkelsen fikk det omfanget den fikk, og ikke nødvendigvis forholdene i Kautokeino alene.³⁰⁸ Selv om nedvurderingen av de samiskes psykiske helse forekommer i Steens analyse, tar han det moderne standpunktet og søker å legitimere de vekkedes aksjon mot myndighetene. Han refererer til domsavsigelsen 26.mai 1852 etter kirkekonflikten på Skjervøy der 22 stk ble dømt for "..grove Brud paa den offentlige Orden, navnlig Gudsbespottelse, Forstyrrelse af offentlig Gudstjeneste og Forhaanelser samt Skjeldsord mot Embedsmænd i deres Embede".³⁰⁹ 7 av disse deltok i Kautokeinoopprøret, og Steen tar avstand fra at det religiøse tok overhånd denne høsten. Han påpeker at straffen fra mai 1852 virket *angstprovoserende* på de vekkede gjennom separasjon fra slekt, fravær av sakkyndige eller manglende involvering av psykiatere for å behandle hendelsene.

I ytterste konsekvens drøfter Steen hvorvidt man kan anse drapet av lederne av Kautokeinoopprøret som et *justismord*. Med justismord mener Steen at lederne var uskyldige, eller at de fortjente enn mildere straff enn hva de fikk, og at de ikke skulle ha blitt domfelt som skyldige på alle punktene Høyesterett la frem.³¹⁰ Steen problematiserer altså muligheten for at staten ved de svært strenge straffene etter Skjervøy provoserte på en måte de *visste* at ville være fatal for de vekkedes misjon. Steens argumenter er i tråd med det Kristiansen mener er tendensen etter 1950 i tale om Kautokeinoopprøret, men preges av en forklaringsmodell som kan virke diskriminerende og umoderne til tider i en noe anti-samisk språkdrakt.

5.3 En legitim sak med en illegitim aksjon

Førsteamanuensis ved UiT, Bård A. Berg, presiserer det noenlunde åpenbare ved å si at mange årsaker har blitt presenter for å forstå de vekkedes aksjon og at det i dag er nødvendig å se disse som en rekke sammenhengende hendelser som alle har hatt betydning for aksjonen.³¹¹ I likhet med Berg, var mange forskere i 2008 interessert i å drøfte konflikten i Kautokeino som for

³⁰⁷ Kristiansen, I. (1970). *Korstog mot Kautokeino* (2. utg. ed.). Oslo: Grøndahl, s.10.

³⁰⁸ Steen, A. (1965), s. 6.

³⁰⁹ Steen, A. (1965), s. 8.

³¹⁰ Elden, J.C. (2021). *Justismord*. Hentet fra: <http://snl.no/justismord>.

³¹¹ Berg, B. A. (17.01.2008). Kautokeino-opprørets bakgrunn. *Nordlys*. Hentet fra: <https://www.nordlys.no/kronikk/kautokeino-opprørets-bakgrunn/s/1-79-3285144>.

første gang på lenge var på agendaen og behandlet i både stor og liten skala – sameopprøret var på alles munn i forbindelse med filmens forventningsfulle lansering. Historikere innen Nordnorske, samiske eller religiøse kategorier, fornemmet med andre ord sin sjanse til å få ytre seg til et stort publikum med behov for svar i forbindelse med storsatsingen. Berg hevder opprøret er en sosio-økonomisk bevegelse og at den må belyses ut fra den sosiale undertrykkningen og det økonomiske utbyttet staten hadde av samene med grensestengingen i 1852 som den siste dråpen i et allerede fullt beger for samenes del.³¹²

Historiker og politiker Reidar Hirsti hevder i sin *Sameopprøret* at friksjonene mellom myndigheter og de vekkede ble så store at gnistene "tente en mordbrann".³¹³ Han støtter synet om at det som skjedde ble sett i lys av angivelig hat og hevngjerrighet nedenfra. Det er også viktig å presisere at det ikke var noen politisk ideologi som samlet fattige på Nordkalotten under sine faner, og at Læstadius skapte et åndelig og sosialt fellesskap for samene.³¹⁴ Han hevder også at Høyesterett førte fram et større spøkelse bak Kautokeinoopprøret, og at myndighetene åpenbart var truet av denne bevegelsen som "... skulle føre Kalottfolket ut av det *Gudeløse* mørket".³¹⁵ Her blir altså synet på religionen som middel for organisering og samisk medbestemmelse på egne levekår fremmet, og statens reaksjon blir i likhet med hos Steen ansett som nesten *kalkulert* eller fremprovosert gjennom kjeden av hendelser og reaksjoner før november 1852.

Idar Kristiansens halvdokumentariske bok skulle ta fatt på oppgaven å forklare Kautokeinoopprøret gjennom et mer aktørnært perspektiv. I starten forklarer Kristiansen at han "... vil ta et subjektivt standpunkt basert på historiske kjensgjerninger" for å "... forklare hvordan denne fanatiske eksplosjonen i menneskesinnene der inne på Finnmarks forblåste tundra kunne finne sted".³¹⁶ Kristiansens bidrag blir en del av den skjønnlitterære kanon vi forbinder med Kautokeinoopprøret som i denne oppgaven ikke blir behandlet i like stor grad. Det er likevel viktig å merke seg at den skjønnlitterære fremstillingskulturen også har påvirkning på og er sterkt påvirket av holdningene i samfunnet til ulike fenomener. Kristiansens fremstilling baserer seg på et fiktivt *jeg* som tilhører de vekkede, og skildringene som her blir gitt er enkle å sympatisere med for mottakeren. Kristiansen kaster i 1970 et lys over bevegelsen i Kautokeino som sympatiserer med opprørerne i spørsmålet om hvordan hendelsene kunne skje, i likhet med Gaup og andre aktører på slutten av 1900-tallet og til dags dato. Kristiansen er altså kritisk til

³¹² Berg, B. A. (2008). Kautokeino-opprørets bakgrunn.

³¹³ Hirsti, R. (1994). *Sameopprøret*. Oslo: Gyldendal, s. 168-169.

³¹⁴ Hirsti, R. (1994), s. 170.

³¹⁵ Hirsti, R. (1994), s. 170.

³¹⁶ Kristiansen, I. (1970), s.10.

forklaringene som fra gammelt av fremmedgjorde og svartmalte aktørene, og gjennom *Korstog mot Kautokeino* får man verdifulle innblikk fra en fiktiv førstehåndsberetning som belyser opprøret på en måte som ikke var gjort i samme grad tidligere.

Professor ved Samisk Høyskole i Kautokeino, Ole Henrik Magga, skrev i forbindelse med filmatiseringen en kronikk i *Klassekampen*. Han hevder her at den etno-politiske dimensjonen er den klart fremtredende i møtet vårt med Kautokeinoopprøret.³¹⁷ Han forankrer tanken om det hierarkiet forskerne enes om at var utløsende for konfliktene som fant sted, og at Høyesterett behandlet opprørets saksomfang som en kamp mot klassesamfunnet fra samfunnets nederste sjikte. Magga argumenterer likevel for at "... virkeligheten for lederne var nok mer lokal", og at man kanskje med både samtidens og moderne øyne tilegner Kautokeinosamenes opprør en større *himmel* og et større saksomfang.³¹⁸ Den etnisk baserte forskjellsbehandlingen er noe man i dag forakter og ikke ønsker å assosiere med den norske staten. Ifølge Zorgdrager kan man ikke bebreide samene for opprøret, kan man klandre dem fordi de var dårlige *strateger*.³¹⁹ Et slikt utsagn er problematisk da det tilegner historiske aktører tanker som nødvendigvis ikke er kvalitetssikret eller etterprøvbare. Kautokeinosamene hadde ikke noe skriftlig manifest eller program. Det eneste vi vet om saksomfanget, var at de skulle omvende alle de anså som syndige mennesker, koste hva det koste ville. Deres utgangspunkt for aksjon kan finnes i en ekstrem tolkning av Læstadius virke, ikke i nedfelte enigheter om en aksjon. Magga hevder også at man klart ser urettferdighet i Kautokeino gjennom for eksempel regnskap og beretninger fra skrivekyndige om *tingenes tilstand*. Men, å la Zorgdrager hevde at man ikke *bebreider* dem for opprøret er å dra den moderne tolkningen noe langt. Opprøret brøt med den politiske kulturen i samtiden og langt inn i vår egen tid. Men, at vi kan *forstå* Kautokeinosamene gjennom de moderne tolkningenes referanserammer og argumentasjonsrekker er det ingen tvil om. Likevel er ikke *forståelse* det samme som *legitimering*, og dette er noe som definitivt gjør søken etter informasjon om forholdene nødvendig for å foreta en vurdering.

Dørum hevder at lederne av opprør og motstandsbevegelser i Norge fra før industrialiseringen aldri ville ha innrømmet at de skulle avskaffe regimet eller utfordre kongemakten.³²⁰ Historikerne er hovedsakelig enige i at bevegelsene var kritiske til høyere skattetrykk og militærbyrder, og at denne motstanden i tråd med den senere nordiske modellen

³¹⁷ Magga, O.H. (13.01.2008). "Hva forårsaket opprøret?" i *Klassekampen*. Hentet fra: https://web.archive.org/web/20080113100418/http://www.klassekampen.no/49671/mod_article/item/null.

³¹⁸ Magga, O.H (13.01.2008).

³¹⁹ Magga, O.H (13.01.2008).

³²⁰ Dørum, K. (2016) b, s. 33.

var preget av fraværet av vold.³²¹ Historikerne Steinar Imsen og Jørn Sandnes hevder også at bondemotstanden ikke kan defineres som opprør. Derfor kaller vi ikke for eksempel Lofthusreisningen for et opprør eller Strilekrigen for regimekritiske bevegelser. De mener at kriteriet for at noe kan karakteriseres som et opprør, er at det først og fremst må forekomme bruk av våpen. Videre må det være det de kaller for *comprehensive participation*; altså at saken har et stort omfang og at deltakerne er bevisste i sin aksjon.³²² I 1610 ble Christian IIIIs lover gjeldende, og opprør ble kriminalisert og ansett som en trussel. En protestbevegelse trengte derfor ikke bruk av vold og særlig ikke våpen, og de som utøvde motstand visste at dersom spillereglene ble ignorert, ville sanksjonene bli sterke fra den tidvis samarbeidende staten.³²³ Bruken av vold ble altså slått hardt ned på, og sannsynligheten for å oppnå politisk innflytelse for den opponerende siden, ble altså større ved å forholde seg til ikke-voldelig politisk kultur. Ut fra denne informasjonen må man anse Kautokeinoopprøret som en bevegelse med det vi i dag anser som et svært legitimt saksomfang med fokus på de sosiale forholdene, men at metodene og *strategiene* de brukte for å bli hørt gjorde at staten ikke kunne anerkjenne deres sak.

5.4 Delkonklusjon

Førsteamanuensis emeritus ved UiT, Odd Mathis Hætta, skriver i *Samene: Nordkalottens urfolk* at Kautokeinoopprøret er et sosio-religiøst opprør. Bruken av termen opprør er en nærmest fraværende tendens i kildematerialet før midten av 1900-tallet, og også Hættas tolkning av en myndighet som undergravde samenes økonomi og velferd, er fremtredende i hans perspektiver.³²⁴ Han støtter opp om teorien til blant annet Figenschou om at rettsaken etter Skjervøy skapte engstelse og frykt blant den samiske befolkningen i Kautokeino, og at denne igangsatte prosesser som førte til sterkere motsetninger mellom de etnisk splittede folkene på kirkestedet og dets omegn.³²⁵ Med andre ord ser også Hætta på hendelsene i Kautokeino som et opprør som hadde et saksomfang større enn hva opprørerne kanskje selv ga uttrykk for, og at vi med dagens blick ser på situasjonen de vekkede var i som en av årsakene til at de i det hele tatt falt for Læstadius sitt program. Ifølge Dørum er slike opprør hvor sosiale forskjeller er åpenbare og en gruppe mennesker med en tydelig politisk identitet, i samsvar med bevegelser man så i

³²¹ Dørum, K. (2016)b, s. 34-35.

³²² Dørum, K. (2016)b, s. 38.

³²³ Dørum, K. (2016)b, s. 56.

³²⁴ Hætta, O. (2002). *Samene: Nordkalottens urfolk*. Kristiansand: Høyskoleforlaget, s. 55.

³²⁵ Hætta, O. (2002), s. 56.

Frankrike og Storbritannia på tiden.³²⁶ Hvorvidt opprøret ville blitt behandlet annerledes i disse landene er vanskelig å ta stilling til. 1800-tallet var også i Frankrike og Storbritannia preget av sosialdarwinistisk tankegodt og en gryende nasjonalisme. Ingen av disse statene hadde en urbefolkning som gikk til aksjon mot myndighetene, men Dørum presiserer at det i større grad var rom for bruk av vold for å vise motstand i disse statene enn det var i Skandinavia.³²⁷

Innsikt nedenfra og utsikt ovenfra er det Pryser hevder karakteriserer de sosiale forholdene i Norge fra 1800 til 1870-årene.³²⁸ Når han skal forsøke å forklare Kautokeinoopprøret, viser han til den læstadianske vekkelsen som grunnen til tragedien.³²⁹ Han viser også til en idé om at Høyesterett *visste* at det var mer enn religion som drev den laveste klassen i samfunnet til aksjon, og at frykten for at det kan ha vært et motiv blant de vekkede om å *tilintetgjøre* sivilisasjonen, førte til sanksjonene Høyesterett ble tvunget til å ta høyde iverksette.³³⁰ Høyesterett hadde åpenbart revolusjonene ute i Europa i tankene, selv om det finnes få argumentasjoner for at de vekkedes aksjon var i samsvar med disse revolusjonene.³³¹

At Kautokeinoopprøret indikerer en trussel mot det bestående er det ingen tvil om. Men, at aksjonen stammet fra et organisert og etablert *klassehat* hevder ingen av de nevnte forskerne hardnakket. Det religiøse aspektet er det som virket samlende for de vekkede som gikk til aksjon; andre samer i området kunne være enige i at forholdene var dårligere for samer enn etnisk norske, men likevel gikk de ikke inn i noen samisk februarrevolusjon, slik Pryser hevder at staten fryktet at Kautokeinoopprøret markerte.³³²

³²⁶ Dørum, K. (2016)b, s. 35.

³²⁷ Dørum, K. (2016b), s. 34.

³²⁸ Pryser, T., & Nersten, N. (1985). *Norsk historie 1800-1870: Frå standssamfunn mot klasesamfunn* (Samlagets høgskulebøker). Oslo: Samlaget.

³²⁹ Pryser, T., & Nersten, N. (1985), s. 336.

³³⁰ Pryser, T., & Nersten, N. (1985), s. 337.

³³¹ Pryser, T. (1982), s. 148.

³³² Pryser, T., & Nersten, N. (1985), s. 338.

Kapittel 6: Kautokeinoopprørets virkningshistorie og betydning for ettertiden

6.1 Tabu og heltefortelling

Det er en eksisterende *dragkamp* mellom synet på det religiøse og det sosiale aspektet som det viktigste for å forklare de vekkedes aksjon som har pågått i lang tid. Dette spennet henger igjen sammen med synet på sanksjonene de vekkede møtte. Historikere og aktører som mener at det religiøse perspektivet er mest fremtredende, vil kanskje ikke karakterisere opprøret som en sosial bevegelse eller regimekritisk i det hele tatt. Forklaringsmodellen blir da preget av religiøs fanatisme som hovedårsak, noe som unnskylder og innsnevrer Kautokeinosamenes rolle som politiske aktører med selvstendige kår.

Det sosiale argumentet krever at man ser på aksjonen på en annen måte. Det er også inngangen Høyesterett benyttet seg av i forbindelse med Kautokeinoopprøret. Selv om religiøs fanatisme var tendensen i litteraturen om Kautokeinoopprørets bakgrunn fra før 1950, viser statens sanksjoner at frykten for ytterligere sammenstøt og ønsker på kollisjonskurs var til stede. Spørsmålet om hvorvidt den harde straffen var "fortjent" eller ei, er med andre ord forsøkt besvart på forskjellige måter. Bruk av vold som middel for å bli hørt var som nevnt langt vanligere i andre steder enn Skandinavia, men slik Dørum, Krautwald og Hilson presiserer, forekom det en god del voldelige aksjoner fra ikke-samer i Skandinavia, særlig på første halvdel av 1900-tallet. Med disse hendelsene i tankene, og en idé om at det forekom liknende aksjoner i Storbritannia og Frankrike, kan man kanskje forstå Kautokeinosamenes aksjon og støtte deres sak? Kautokeinoopprøret representerte et sterkt brudd med politiske moralnormer i Norge, men det hadde flere fellestrekk med opprørstradisjoner i Europa. Mens den nordiske modellen viser til tradisjon med fredelige, avdempede protesthandlinger og politiske arenaer som åpnet for dialog og kompromisser, kom flere europeiske land til å representere opprørstradisjoner som rommet større innslag av vold og konfrontasjoner.

En slik tolkning av opprøret som en mulig del av den moderne opprørstradisjonen forutsetter likevel at Kautokeinosamene hadde organisert seg uten det religiøse bakteppet og kjempet eksplisitt for å bedre kårene sine, noe som ville ha dempet deres ambisjoner om å omvende mennesker. Slik de nevnte forskerne har hevdet, er de moderne motstandsbevegelsene preget av et omfattende, ikke-lokalt og regimekritisk saksomfang. Hvorvidt Kautokeinoopprøret innehar noen av disse elementene, er altså bare mulig å bestemme ut fra hvordan man vektlegger årsakene. Høyesterett valgte å anse opprøret som en *igangsetter* for større samisk motstand. Vi snakker likevel ikke om hendelsene i Kautokeino som et *opprør* før

nesten hundre år etter 1852. Således kan vi snakke om et skifte som sees tydelig i historiografien som et resultat av samtidens svingninger i synet på urfolk, kamp for rettigheter og ulike oppfatninger av hva slags politisk kultur som var gjeldende i Kautokeino i 1852.

Spekteret i de ulike analysene skaper utvilsomt behov for ulike forståelsesrammer og analysene kan sees på som kikkhull i samtidens foretrukne politiske kultur og etablerte rammer for politisk deltakelse. Med virkningshistorie menes i denne sammenhengen den tyske filosofen Hans-Georg Gadamer's filosofi omkring forståelse. Han hevder at det finnes en uunnværlig, partisk holdning vi mennesker har til verden og informasjonen vi møtes med.³³³ Gadamer mener at vi har en avgrenset *horisont* for forståelse preget av vår kulturelle og nasjonale bakgrunn og tilhørende verdier, og at virkningshistorien til Kautokeinoopprøret – altså hvordan opprøret har blitt vurdert over tid – er en del av denne horisonten. Hvordan har Kautokeinoopprørets virkningshistorie fungert, parallelt med både samisk og norsk nasjonsbygging frem til i dag?

Fortellingene om Kautokeinoopprøret har uten tvil hatt ulike funksjoner, og virkningshistorien er et resultat av disse. Den prisbelønte journalisten Kenneth Hætta skriver i 2012 en artikkel for NRK som behandler opprørernes etterkommere. Det yngste oldebarnet av Aslak Hætta sier her at filmatiseringen og Zorgdragere's undersøkelser gjorde at hennes familie ikke lenger blir kalt for en *morderslekt*.³³⁴ Journalisten indikerer her at det åpenbart har vært en nedvurdering av opprørerne i lang tid, og at etterkommerne har blitt bebreidet for deres forfedres handlinger.

"Små samfunn og slektas store betydning i det samiske samfunnet gjorde fortiden tyngre å bære", hevder Hætta.³³⁵ Aslak Hætta's oldebarn fastslår at konnotasjonene hun har opplevd i forbindelse med opprøret gjennom livet har vært utelukkende negative, men at det økte fokuset på opprørernes sosiale motiv fra senere tid har skapt nye perspektiver – også i Kautokeino. Daværende ordfører Klemet Erland Hætta drar muligens dette nye fokuset noe langt og hevder at; "Enkelte oppfordrer myndighetspersoner i dag til å se filmen om Kautokeino-opprøret slik at de kan få innblikk i hva slags overgrep staten har begått overfor samer opp gjennom historien"³³⁶. Han hevder også at dramatikken som fant sted kan oppleves som relevant for dagens situasjon for den samiske befolkningen.

³³³ Alnes, J. H. (2020). *Hermeneutikk*. Hentet fra: <https://snl.no/hermeneutikk>.

³³⁴ Hætta, K. (08.11.2012). «160 år siden Kautokeino-opprøret. NRK Sápmi. Hentet fra: <https://www.nrk.no/sapmi/160-ar-siden-kautokeino-opproret-1.8387862>.

³³⁵ Hætta, K. (2012).

³³⁶ Hætta, K. (2012).

En slik påstand fra daværende ordfører er interessant da den drøfter en betent situasjon; etterkommerne klager over en vanskelig fortid som har fulgt dem og vært en tydelig del av opprørets virkningshistorie. Ordføreren viser til fortiden som et eksempel på norsk overmakt og problematiserer forholdet mellom etnisk norske og samer – helt opp til i dag. Virkningshistorien rommer altså tanken om Kautokeinoopprøret som nødvendig og legitimt for å forklare norske overgrep ovenfor den samiske befolkningen under ett. Samtidig har virkningshistorien hatt en negativ klang i tråd med de gamle fremstillingene og tankene om opprørerne. Alt fra rasemessige forskjeller som gjør samene mindre siviliserte, overtro, en forvridt kristentro eller hevnjerrighet har preget samene under ett i ettertiden. Ordførerens ord peker på en virkningshistorie hvor Kautokeinoopprøret skal bli forstått og *brukt* til samenes fordel i dag, da det åpenbart viser forskjeller mellom samer og nordmenn fra sin samtid. Fornorskingspolitikken og assimileringlinjen som ble gjeldende kort tid etter opprøret, er i tråd med den virkningshistorien som vises i de eldre fremstillingene og som samer i lang tid har måttet forsvare seg mot fra ulike hold.

6.2 Kautokeinoopprøret og nasjonsbygging

Det er klart at samisk nasjonsbygging har måttet konfrontere Kautokeinoopprørets virkningshistorie. Historiker Henry Minde forklarer i *Indigenous Peoples* at det ikke var tale om urfolk før andre verdenskrig, og at det først *etter* krigen ble brukt begrep som *koloniserte* folk eller "the disadvantaged".³³⁷ Norge var en av mange stater som skulle samhandle med et folk som ikke var en naturlig del av majoriteten på grunnlag av etnisitet, språk eller opposisjon mot majoritetssamfunnet. Som tidligere nevnt, gikk tankene om urfolk som urettmessige innvandrere til å ha en status som noe helt spesielt og unikt som måtte bevares og støttes gjennom ulike lover.³³⁸

I Norge ser man særlig på Altasaken fra 1968-1982 som en situasjon som endte den utdaterte fornorskingspolitikken for godt.³³⁹ Så fort Altasaken ble et urfolksspørsmål, fikk Norges reaksjon på folkeaksjonen internasjonal oppmerksomhet. Således kan man hevde at Kautokeinoopprøret som fant sted bare 38 år etter uavhengigheten fra Danmark igjen ble aktuell i forbindelse med samisk nasjonsbygging. Igjen ble spørsmålet om norsk utvinning av tradisjonelle samiske områder på dagsorden. Måten dette opprøret ble behandlet på fikk igjen

³³⁷Minde, H., Nilsen, R., & Jentoft, S. (2003). *Indigenous peoples: Resource management and global rights*. Delft: Eburon, s.79.

³³⁸ Minde, H.et al. (2003), s. 80.

³³⁹ Minde, H.et al. (2003), s. 101.

internasjonal oppmerksomhet når Altasaken ble emne for debatt og utforsket av både FN og WCIP – verdensrådet for urbefolkninger.³⁴⁰ Satt virkningshistorien etter hendelsene i Kautokeino en stopper for norsk handlingsrom, og var samenes aksjon lignende den i 1852?

Altasaken blir av historiker Mikkel Berg Nordlies artikkel forklart som en aksjon utløst av reindrifts-, same- og miljøvernsinteresser.³⁴¹ Minde forankrer dette ved å si at det finnes en mangel på respekt mellom norske myndigheter og samiske organisasjoner, og at Altasaken, som for øvrig er det tilfellet med størst politimotstand i norsk historie, viser et langvarig, skjevt forhold mellom stat og statens minoriteter.³⁴² Kautokeinoopprørets virkningshistories *funksjon* relatert til norsk og samisk nasjonsbygging er altså betydelig.

Aktørene som fikk en betydelig del samisk oppslutning aksjonerte på hovedsakelig fredelig måte i tråd med andre halvdel av 1900-tallets politiske kultur i Norge, noe blant annet underskriftskampanjen og sultestreikene viser til. Det var fravær av voldelige sammenstøt, og man kan se på aksjonen som et godt eksempel på at den nordiske modellen for politisk kultur blir idealet for samhandling mellom stat og folk. Minde problematiserer altså i hovedsak urfolksspørsmålet for Norges del, et spørsmål som preges av den relativt nære fortidens noe dystre gjenklang, og skaper krav om norsk velvillighet og reorganisering av maktforholdene innenriks.

Historikere Niemi og Eriksen fremmer at svært få gjorde motstand når fornukspolitikken ble iverksatt ut over 1800-tallet.³⁴³ Dette indikerer kanskje at virkningshistorien til opprøret allerede var preget av negative holdninger fra storsamfunnet og at folk flest var enige i de fremstillingene de ble presentert for. Lærere og andre statlige ansatte i viktige funksjoner for samfunnsutviklingen viste lite motstand mot tiltakene for assimilering, og opprørets samtidsreaksjoner må ifølge Niemi og Eriksen sees i lys av den europeiske sammenhengen som tidligere har blitt presentert som både nasjonalistisk og skeptisk til fremmede.³⁴⁴ Samene hadde de facto ikke før etter den nye sameloven fra 1987 de rettighetene

³⁴⁰ Minde, H.et al (2003), s. 101.

³⁴¹ Berg-Nordlie, M., Tvedt, K.A (2019). *Alta-saken*. Hentet fra <https://snl.no/Alta-saken>. Folkeaksjonen mot utbyggingen av Alta-Kautokeinovassdraget samlet totalt 15 000 underskrifter som ville forhindre utbyggingen. Gjennom sosial ulydighet og demonstrasjoner viste motstanderne en tydelig holdning mot den norske staten. Stortinget fant det likevel legitimt å fortsette utbyggingen. I ettertid har Altasaken for alvor endret den foreldede rettslige holdningen Norge har hatt til sitt urfolk. Saken førte til et synligere behov for samiske representasjonsorgan, og FN og WCIP overvåket situasjonen nøye, noe som presset Norge. Norge fikk blant annet kritikk for sin hyklerske holdning til urfolk – det viste seg at det var et stort sprik mellom de norske holdninger til urfolk utenriks og innenriks.

³⁴² Minde, H.et al (2003), s. 76.

³⁴³ Eriksen, K., & Niemi, E. (1981). *Den finske fare: Sikkerhetsproblemer og minoritetspolitikk i nord 1860-1940*. Oslo: Universitetsforlaget, s. 339.

³⁴⁴ Eriksen, K., & Niemi, E. (1981), s. 346.

vi i dag anser som selvsagte og naturlige hos Norges urfolk.³⁴⁵ Det er ikke utenkelig at Kautokeinoopprørets voldsomme tolkninger og reaksjoner fungerte som negative komponenter i samenes arbeid rettet mot større selvbestemmelse og tydelige rettigheter som kunne kommet til gjennom en tidligere og muligens mer *aggressiv* nasjonsbygging som opprørets virkningshistorie har hatt makt over.

Slik Gadamer hevder, er all tolkning av fenomener basert på en allerede gitt horisont, og virkningshistorie kan forstås ut fra dette. Fortellinger og tradisjoner som arves i generasjoner skaper en virkningshistorie som blir rammer for tolkning i lang tid. Selv om Kautokeinoopprørets saksomfang ikke gjaldt alle samer, ble konsekvensene i større eller mindre grad *gjeldene* for alle som var en del av det samiske fellesskapet. Grunnene til at det ikke forekom noen stor samisk nasjonsbygging før andre halvdel av 1900-tallet er sammensatte og skal ikke behandles her. Trond Thuen presiserer at det forekom både tvangs-assimilering og -misjonering som følgelig har dempet den samiske nasjonsbyggingsprosessen.³⁴⁶ Han stiller spørsmål ved hva som egentlig skjer når en stat erkjenner et urfolk, og hvordan dette utfordrer statlig politikk, og konkluderer med en viktig påstand; nemlig at det mindretallet får av spillerom defineres av hva flertallet finner legitimt å støtte.³⁴⁷

Denne påstanden er tydelig i samsvar med opprørets prinsipper. De aspektene flertallet tilegnet samenes sak var kanskje ikke legitime nok eller i for stor grad *preget* av den omfattende virkningshistorien. Denne kan sies å ha nedvurdert samiske krav i lang tid basert på deres handlinger som ikke respekterte, truet og brøt med normaltradisjonen. Thuen påpeker at det fantes, og muligens finnes, en aversjon mot det samiske dypt forankret blant majoritetsbefolkningen i Nord-Norge.³⁴⁸ Det at Norge i tråd med internasjonale forventninger fra og med 1970-tallet måtte tilrettelegge for en utforming og forvaltning av urfolksinteresser var noe nytt. Aversjonen, ignoransen og fordommene som fulgte samene i lang tid er klare konsekvenser av blant annet Kautokeinoopprøret som gjennom assimileringprosessen fikk vokse frem. På mange måter kan man si at den umiddelbare behandlingen av opprøret fra statlig hold gjorde at samisk nasjonsdanning måtte vike unna for at den norske skulle få utfolde seg, for så å "vekkes til live" ved hjelp av internasjonale krav i tråd med den mer inkluderende

³⁴⁵ Sameloven (1987). Lov om Sametinget og andre samiske rettsforhold (sameloven). (LOV-1987-06-12-56). Hentet fra <https://lovdata.no/lov/1987-06-12-56>.

³⁴⁶ Thuen, T. (2015) Staten og samene – et problemfylt forvaltningsområde. *Norsk Antropologisk Tidsskrift* (2), s. 118.

³⁴⁷ Thuen, T. (2015), s. 121.

³⁴⁸ Thuen, T. (2015), s. 124.

verden, nye tanker omkring folk av ulik opprinnelse og en felles søken etter en dempet nasjonalisme verden over.

Kautokeinoopprøret skiller en gruppe samer fra nordmenn. Denne gruppen er på ingen måte representativ for alle samer i 1852, men opprørets virkningshistorie har hatt denne konsekvensen. Opprøret markerer brudd på den politiske kulturen og synliggjør en feilet integrering eller fraværende samhandling. Opprøret passer ikke inn i den nordiske modellen slik man kan argumentere for at for eksempel Altasaken gjør i større grad ved bruk av konvensjonelle påvirkningsformer og en forventet eller legitim politisk deltakelse. Samene som gikk til opprør i 1852 kan ikke defineres som aktivt deltakende aktører på linje med de etnisk norske i den politiske kulturen eller de senere samene vi tilegner fredelige og legitime aksjonsformer.

6.3 Virkningshistoriens makt

Virkningshistoriens funksjon som definerende for hva som skjedde i Kautokeino gir følgelig ulike muligheter til å definere opprøret ut fra politisk kultur. Vår posisjon i tid, rom og kontekst er vesentlig for hva vi definerer som årsakene til opprøret. Slik som den tidligere nevnte ordfører Hætta hevdet, har opprørets virkningshistorie en funksjon som nesten kan "unnskyld" hva de vekkede gjorde. Ved å vise til filmen om opprøret - som ulike kritikere har definert som svært sympatiserende og lite nyansert- og å oppfordre folk til å søke opplysning om den dårlige behandlingen samene fikk fra staten gjennom 96 minutter med film fra 2008, viser ordføreren sin kontekst for sin analyse. Gaup gjør i likhet med mange andre i sin samtid et oppgjør med den fra gammelt av mest synlige virkningshistorien rundt opprøret. Slik det ble hevdet i artikkelen fra 2012 gikk opprørernes slektninger fra å skjermes, til å *ei* sin egen fortid i møte med nye teorier som løftet deres forfedres ambisjoner ut fra den religiøse avgrunnen og fjernet hatet man tidligere hadde tilegnet deres aksjon.

Delte meninger er selvsagte i enhver konflikt, og en uventet debatt forekom i 2013 da flyselskapet Norwegian lot folket nominere viktige, historiske personer til å bli såkalte "haleheter" på deres flymaskiner.³⁴⁹ Noen hadde nominert Aslak Hætta, og reaksjonene var mange. Minde var sterkt uenig i at Hætta skulle kunne bli en slik "halehelt" av ulike årsaker. For det første er han i artikkelen overbevist om at aksjonen var motivert av religiøse aspekter, og at lov og orden kategoriserer Hætta som en *kriminell* – uansett hvordan man snur og vender

³⁴⁹ Ballari, A. (2013). "Dømt til døden for drap – kan bli halehelt". NRK Troms og Finnmark. Hentet fra <https://www.nrk.no/tromsogfinnmark/drapsdomt-kan-bli-halehelt-1.11379730>.

på spørsmålet.³⁵⁰ Berg hevdet at Hætta ikke kunne sees på som en kriminell på samme bastante måte som Minde, og at man må se på opprøret som et rop om hjelp eller en dramatisk aksjon fra et desperat og presset folk, som staten nærest burde ha *sett* komme og behandle som en aktør drevet til handling for å bedre sine levekår grunnet urettferdig behandling fra en lite samarbeidsvillig myndighet.³⁵¹ En diplomatisk uttalelse som hevder at det er registrert mange gode samiske kandidater kommer fra daværende samepresident Aili Keskitalo.³⁵²

Slik Thuen tidligere hevdet, innehar majoriteten ofte *makten* over mindretallets spillerom. På mange måter gjelder dette også virkningshistorien. Det vil si at til og med tankene og idéene rundt opprøret defineres av storsamfunnets meninger. Aversjon og nedlatende holdninger var lenge konsekvenser av opprøret, men noen vil muligens hevde at disse holdningene allerede var smått etablert i Nord-Norge før opprøret.³⁵³ Likevel har motsetningene i oppfatningene skapt et spennende felt hvor dårlig samvittighet og spørsmål om skyld forankret i virkningshistorien har preget både samisk og norsk nasjonsbygging.

6.4 Delkonklusjon

Den samiske nasjonsbyggingen har måttet tåle sterke sanksjoner for det én gruppe mennesker valgte å gjøre, og har i liten grad forsøkt å forsvare hendelsene i ettertid. Det finnes få eksplisitte eksempler på bruk av opprøret som middel for å oppnå noe samene ellers ikke ville ha oppnådd. I samme diskusjon finnes det belegg for å hevde at den norske anseelsen internasjonalt har møtt reaksjoner i form av sanksjoner fra internasjonalt hold hva gjelder urfolksbehandlingen. Det er åpenbart flere faktorer enn Kautokeinoopprøret som spiller inn i nasjonsdanningen og anseelsen hos begge parter. Men, at opprøret markerer et punkt i historien hvor samer og nordmenn for alvor ble adskilt, og at ambisjonene om integrering førte til assimilering, er viktig å merke seg.

Brudd på moralnormer får store ringvirkninger. Disse ringvirkningene preger utvilsomt virkningshistorien Kautokeinoopprøret har fått. Ord som "tragedie", "ulykkelige" og "desperate handlinger" har preget både de tidlige og moderne oppfatningene, selv om argumentasjonen for samenes aksjon ofte er vektet annerledes ut fra hvilken periode fremstillingen kommer fra. Den negative oppfatningen av samenes vilkår er likevel å finne i de fleste fremstillingene, noe som viser at man kan tilegne opprørets virkningshistorie en mer kontinuerlig karakter. Vurdert ut

³⁵⁰ Ballari, A. (2013).

³⁵¹ Ballari, A. (2013).

³⁵² Ballari, A. (2013).

³⁵³ Thuen, T. (2015).

fra sosiologiske rammevilkår var nemlig opprøret til en viss grad i tråd med hendelser i andre steder i Europa.³⁵⁴

Kautokeinosamene hadde tydelige krav og ville hevde sin rett, og ut fra opprørstradisjoner utenfor Skandinavia ville man kanskje ha reflektert over opprøret på en annen måte. Først og fremst ville aksjonen ha blitt definert som mer legitim *tidligere* og i større grad enn hva forskerne har gjort til nå. Ut fra nordisk modell hvor Kautokeinoopprøret bryter med sin samtid og blir sett på som konfliktfylt den dag i dag, kan man hevde at opprøret er et eksempel på hva som feiler den nordiske modellen. En større aksept for contentious politics i samtiden ville kanskje ha endret virkningshistorien og gjort Kautokeinosamene til viktige pilarer i samisk nasjonsbygging. Likevel er dette ikke tilfelle, og virkningshistorien viser oss at nedvurderingen av samiske forhold under ett har vært det mest forankrede synet. En kynisk stat og en desperat gruppe med samer som klamrer seg til en bibelsk frelse fra det jordlige slitet har lenge vært hovedfortellingen om november 1852.

Den nye sidefortellingen viser seg å være en diskusjon av samenes handlingsrom og deres faktiske motiv. En slik fortelling forutsetter et samisk initiativ, noe man i aller største grad så tilløp til ut over 1900-tallet. Ved å la virkningshistoriens nyanser bli belyst av nordisk modell og contentious politics er det ikke vanskelig å forstå at oppfatningene av opprøret har hatt ulike formål, argumenter og utfall.

³⁵⁴ Dørum, K. (2016) b.

Kapittel 7: Konklusjon

7.1 Nye spørsmål, nye svar

Kautokeinoopprøret representerte et sterkt brudd med politiske moralnormer i Norge, men det hadde flere fellestrekk med opprørstradisjoner i Europa. Mens den nordiske modellen viser til tradisjon med fredelige, avdempede protesthandlinger og politiske arenaer som åpnet for dialog og kompromisser, kom flere europeiske land til å representere opprørstradisjoner som rommet større innslag av vold og konfrontasjoner.

I undersøkelsen av hvordan Kautokeinoopprøret kan forstås i lys av politisk kultur, contentious politics og nordisk modell, har tesen min om Kautokeinoopprøret som både brudd og kontinuitet på politiske moralnormer blitt behandlet. Graden av vold og konfrontasjoner man så i Kautokeinoopprøret var noe diametralt forskjellig fra opprørstradisjonen som var gjeldende i 1852. Kautokeinosamene hadde definitivt krav og ønsker om endring – ikke nødvendigvis revolusjon slik norske myndigheter var bekymret for. Opprøret kom til å representere brudd med etablerte politiske moralnormer i form av drap og vold, men det fantes også en norsk erfaringshorisont som rommet vold i større grad. Tidsspennet i denne oppgaven viser til skiftende rammevilkår og politisk kultur for innbyggerne innen Norges grenser, og forhold fra både før og etter 1852 har vært nødvendig å innlemme i analysen.

Mine funn viser til en urettferdig maktkamp som har foregått lenge. Forholdene jeg har skissert fra opprørets bakgrunn viser hvor forskjellige forutsetninger samer og etniske norske har hatt og hvordan dette viser seg i den politiske kulturen. Det komplekse forholdet mellom disse gruppene har uten tvil tatt skade av Kautokeinoopprørets virkningshistorie. Slik Høyesterett hevdet, var de vekkede samene en *indikator* på trussel fra et folk innenriks som ikke hadde forstått eller blitt en del av den politiske kulturen som var gjeldende. Dette ble sett på som urovekkende, og sanksjonene har ført til at opprøret har vært tabulagt i lang tid og som noen forskere hevder, har ført til langvarige sår i samisk nasjonsbygging og identitet. Et opprør gjort av én gruppe samer ble en byrde for et helt folk, noe den norske staten i senere tid har beklaget seg for gjennom ulike initiativ til en pro-samisk handlingsplan og utførelsen av denne. Det er med andre ord en følelseladd litteratur og virkningshistorie vi finner i kjølvannet av hendelsene i 1852.

Jeg har reist spørsmål ved om man i større grad burde behandle opprøret ut fra teoretiske innganger som viser hvordan fortellingene om Kautokeinoopprøret har blitt brukt for å fremme ulike perspektiver. En svartmaling og ydmykelse av samene som folk på grunnlag av de vekkedes handlinger, var nødvendig dersom man følger perspektivet om at det forekom en

bevisst statlig undertrykking i tråd med de nasjonalistiske holdningene ute i Europa. Et annet perspektiv som oppvurderer de vekkede som *helter* og som de aller første samiske "nasjonalister" vil i sin tur tolke forutsetningene norske myndigheter ga samene svært *pessimistisk*. Slik maktforholdene var rundt 1852, gjorde den norske stat tydelige inngrep i den samiske kulturen og deres levekår. Den nordiske modell ble ikke umiddelbart absorbert av samene. I den forstand burde man kanskje ikke ha dømt samene på lik linje som man ville dømt for eksempel etnisk norske bønder for drap, brann og tortur.

Få prester, lite formell kommunikasjon og språkbarrieren er bare noen av elementene som gjorde en samisk, legitim deltakelse lite gjennomførbar. Politisk kultur handler egentlig om hvem som skal utøve politisk innflytelse og hvilke grenser disse har å forholde seg til for å bli oppfattet som legitime aktører. Fra et perspektiv som grunner i den nordiske modellen for politisk kultur er drap, trusler og fraværende konsensussøken definitivt ikke godkjente eller legitime aksjonsformer.

Ser man derimot mot den franske revolusjon, opptøyer i Storbritannia eller andre voldelige aksjoner i Norge som Strilekrigen eller Lofthusoppreisningen som i større grad ligner på Kautokeinoopprøret, er contentious politics en indikator på en viss kontinuitet. Contentious politics vil i større grad kunne romme en slik aksjon på grunnlag av at vi i dag godtar mer konfliktfylt samhandling. Denne konfliktfylte samhandlingen har ofte ført til stabile forventninger, slik vi i dag anser streik, demonstrasjoner og opphetet debatt som selvsagte kanaler for politisk deltakelse. Likevel er mord en inngang til politisk innflytelse som sjeldent fører til suksess, og virkningshistorien har båret preg av dette. Kautokeinoopprøret kan med andre ord ikke fullstendig tillegges valens gjennom contentious politics og kan heller ikke defineres som et eksempel på den nordiske modellen.

En drøfting av normer og kultur i politiske relasjoner og konflikter har manglet i flere av verkene som har behandlet opprøret. Kautokeinoopprøret har blitt definert ut fra mange forskjellige perspektiv, men resultatet har som regel vært det samme hos de ulike forskerne og bidragsyterne. Overgangen fra et tradisjonelt ydmykende syn på Kautokeinosamene og en oppfatning av samer som spriker fra harmløse, usiviliserte, fiender av demokratiet og til det endelige synet på dem som Norges selvsagte urfolk, har vært turbulent. Samisk nasjonsbygging har måttet møte ulike utfordringer i form av fordømmer fra storsamfunnet og en snever, toneangivende nordisk modell som på ingen måte er feilfri. Storsamfunnet har i sin tur måttet forholde seg til en politisk kultur som strekker seg langt tilbake i tid som referanseramme, noe man ser i både årsakene til og konsekvensene av Kautokeinoopprøret.

I spørsmålet om hvordan Kautokeinoopprøret kan forstås i lys av politisk kultur, contentious politics og den nordiske modell har jeg vektet ulike aspekter for å foreta en analyse. Bakgrunnen og det komplekse forholdet mellom etnisk norske og samer har blitt belyst ut fra en redegjørelse for årsakene og hvordan disse har blitt fremstilt. Det generelle rommet for motstand og ulike forventninger for politisk deltakelse har også blitt belyst, og ulike perspektiver om den fredelige, ikke-voldelige karakteren opprørstradisjonen i Norge har vært sentrale. Kontrasten mellom Kautokeinoopprøret og etablerte normer for motstandsyttringen har skapt en debatt som viser seg i spennet mellom de nyere og de eldre fremstillingene, og en vurdering av samene som et undertrykt folk ledet til en desperat handlingsvei viser seg tydelig i litteraturen.

Mitt mål med denne oppgaven har vært å grundig gjøre rede for Kautokeinoopprøret som både brudd og kontinuitet ut fra sosiologiske rammevilkår. Mange av forskerne anser opprøret som et eksempel på en bevisst, statlig undertrykking, og denne innfallsvinkelen farger spekteret av analyser fra opprørets samtid og til i dag. Ved å ta utgangspunkt de teoretiske inngangene som politisk kultur, contentious politics og nordisk modell, har jeg utfordret det tidligere svært kyniske synet på politikk som har preget tolkningene av styreformene og de politiske beslutningene. Politisk kultur handler i bunn og grunn om hva som er aksepterte former for politisk deltakelse, og jeg vil hevde at det må ligge til grunne en egen form for politisk kultur hos Kautokeinosamene i 1852 som brukte midler staten ikke anså som legitime. Opprørstradisjonen og kontraster i levevilkår blant etnisk norske og samer spilte absolutt inn på opprørets tilblivelse og utførelse, men med nye perspektiver ser man at samenes aksjon var nødt til å bli slått ned på i tråd med den nordiske modellen. Statlig legitimitet ville ha blitt satt på prøve dersom aksjonsformen hadde blitt akseptert og sanksjonert midlere. I dag har den politiske kulturen i Norge i større grad rom for konfliktfylt samhandling og lite konforme metoder for politisk deltakelse. Jeg vil derfor argumentere for at de vekkedes aksjon måtte møte de sanksjonene de møtte på grunnlag av den rådende politiske kulturen. Likevel vil jeg hevde at saksomfanget og aksjonen ville ha hatt en helt annet utfall dersom det ikke ville blitt utført mord – en tradisjonelt utilgivelig form for aksjon. Ved å innrette seg til den gjeldende politiske kulturen vil saker får større gjennomslag, og de vekkede samene er intet unntak. I en tid hvor Norge skulle danne og håndheve sin nyetablerte politiske makt og selvstendighet var rammene strengere og i større grad fiendtlig mot utenforstående.

Politisk kultur finnes med andre ord i de mange årsakene til opprøret, men enda viktigere, det finnes i fremstillingene av disse. For historieskriving og analyse er preget av gjeldende politisk kultur og oppfatningen av hva som er legitimt og illegitimt. Et brudd på disse oppfatningene kan ende fatalt, for så å kunne hevdes å være legitimt flere år senere. Politisk

kultur er med andre ord alltid i bevegelse, og rammene for hva som er godkjent politisk praksis endres ut fra mange forhold. Dette viser seg i den omfattende og variable analysen av Kautokeinoopprøret som litteraturen jeg har presentert rommer.

Den politiske kulturen blant reindriftssamene i Kautokeino i 1852 kunne legitimere aksjonene, og det er i stor grad denne politiske kulturen man må se til for å forstå deres aksjon. Deres perspektiv hadde rik innflytelse fra Læstadius sitt tankegods i en kombinasjon med det vi anser som urettferdige forhold for samer generelt på 1800-tallet. Deres normer og kultur kan med andre ord legitimere deres handlinger, men ut fra nordisk modell og contentious politics er det vanskelig å plassere opprøret i en av disse. En mellomposisjon vil her være gunstig; på en side kan man si at saksomfanget de nyere forskerne hevder sto bak aksjonen er legitime, og tilhører en moderne opprørstradisjon med en større himmel enn skattelegging og beskyttelse av gamle privilegier. På den andre siden må man ikke glemme den politiske kulturens makt i studiet av opprørets karakter; *mord er mord*. En stat som ville tillate mord, ville miste anseelse fra borgerne og skape gråsoner i den politiske kulturen. Selv ikke innenfor contentious politics er mord noen gang legitimt, og nettopp dette gjør at Kautokeinoopprøret er vanskelig å behandle; selv om saken i aller høyeste grad er forstått av samtidens forskere som rettferdig, var de midlene og formene for politisk ytring ikke aksepterte, og ringvirkningene *fatale*.

Litteratur

- Aarseth, B. (2009) *Aslak Hætta*. Hentet fra: https://nbl.snl.no/Aslak_H%C3%A6tta.
- Arkivverket.no (28.02.2018). "Kautokeino-opprøret 1852". Hentet fra: <https://www.arkivverket.no/om-oss/samisk-arkiv/kautokeino-opprøret-1852>
- Alnes, J. H. (2020). *Hermeneutikk*. Hentet fra: <https://snl.no/hermeneutikk>.
- Askheim, S., Dalfest, T., Thorsnæs, G. (2021). *Finnmark - tidligere fylke*. Hentet fra: https://snl.no/Finnmark_-_tidligere_fylke.
- Assmann, J. (2005) *Religion and Cultural Memory: Ten Studies*. Stanford University Press.
- Aukrust, O. (1946). *Lorenz Smith: Prest og samfunnsmenneske: Minneord til venene og kyrkjelydane hans*. Lom: Heimbygdslaget.
- Berg, B. A. (17.01.2008). Kautokeino-opprørets bakgrunn. *Nordlys*. Hentet fra: <https://www.nordlys.no/kronikk/kautokeino-opprørets-bakgrunn/s/1-79-3285144>.
- Berg-Nordlie, M. Gaski, H. (2021) *Sápmi*. Hentet fra: <https://snl.no/S%C3%A1pmi>.
- Berg-Nordlie, M., Tvedt, K. A (2019). *Alta-saken*. Hentet fra: <https://snl.no/Alta-saken>.
- Bjerkås, T., & Dørum, K. (2017). *Eneveldet før undergangen: Politisk kultur i Norge 1660-1814*. Oslo: Scandinavian Academic Press.
- Bjørklund, I. (1985) *Fjordfolket i Kvænangen – fra samisk samfunn til norsk utkant 1550-1980*. Universitetsforlaget: Tromsø.
- Bjørklund, I. (1992). "The Anatomy of a millenarian movement – some organizational conditions for the sámi revolt in Guovdageaidnu in 1852". *Acta Borealia*.
- Bjørklund, I. (26.01.2008). "Kautokeino 1852". *Dagbladet*. Hentet fra: <https://www.dagbladet.no/kultur/kautokeino-1852/66432771>.
- Blix Hagen, R. (2010). Forfølgelse av samiske trollfolk i Vest-Finnmark. *Heimen*.
- Bull, E. (1976). *Nordmenn før oss: Norgeshistorie for den videregående skolen*. Tanum-Norli.
- Bull, K.S. (2014) *Jordsalgslovgivningen. En rettshistorisk lovgjennomgang av jordsalgslovgivningen i Finnmark i perioden 1775 – 1965*. Hentet fra: <https://www.domstol.no/globalassets/upload/finn/sakkyndige-utredninger/jordsalgslovgivningen-kirsti-strom-bull.pdf>.
- Christensen, C., & Universitetet i Tromsø Fakultet for humaniora, samfunnsvitenskap og

- lærerutdanning. (2013). *Religion Som Samisk Identitetsmarkør: Fire Studier Av Film*.
- Cohn, N., & Lie, K. (1999). *Jakten på tusenårsriket: Revolusjonære millenarister og mystiske anarkister i middelalderen (Etikk, eksistens)*. Oslo: Humanist forlag.
- Dyrvik, S., & Mykland, K. (1978). *Den lange fredstiden 1720-1784* (Vol. 8). Oslo: Cappelen.
- Dørum, K., & Sandvik, H. (2012). *Opptøyer i Norge 1750-1850*. Oslo: Scandinavian Academic Press.
- Dørum, K. (2015). *Kautokeino-opprøret og fornorsking i nord*. Vox Publica: magasin for demokrati og yttringsfrihet. <https://voxpública.no/2015/12/kautokeino-opprøret-og-fornorsking-nord/>.
- Dørum, K. (2016). *Frå undersått til medborgar: Styreform og politisk kultur i Noreg 1660 til 1884*. Oslo: Samlaget.
- Dørum, K. (2016)b. Peasants and the Political Culture in Norway (c. 1400-1700). In: Koskinen U. (eds). *Aggressive and Violent Peasants Elites in the Nordic Countries, C. 1500-1700*. World Histories of Crime. Culture and Violence. Palgrave Macmillan, Cham. https://doi.org/10.1007/978-3-319-40688-6_2.
- Elden, J.C (2021). *Justismord*. Hentet fra: <http://snl.no/justismord>.
- Eriksen, K., & Niemi, E. (1981). *Den finske fare: Sikkerhetsproblemer og minoritetspolitikk i nord 1860-1940*. Oslo: Universitetsforlaget
- Friis, J.A (1871). *En Sommer i Finmarken, russisk Lapland og Nordkarelen: Skildringer af Land og Folk*. Christiania: Cammermeyer.
- Førland, T.E. (2019). "Årsaker i historiefaget". Omarbeidet artikkel fra *Tidsskrift for samfunnsforskning* 54, nr.3 (2013), s. 355-370. Hentet fra: <https://www.norgeshistorie.no/studere-fortid/historie/2041-%C3%85rsaker-i-historiefaget.html>.
- Gabrielsen, T. (2006). "'De religiøse villfarelser' eller 'De rettfærdiges strid' Kautokeino 1852". Tidligere publisert i *Sågat*. Hentet fra: http://finnmarkforlag.no/06_01.html.
- Gjessing, G. (1953). *Tragedien i Kautokeino*. Håløygminne.
- Green, A., & Troup, K. (2016). *The houses of history: A critical reader in history and theory*. Manchester: Manchester University Press.
- Hall, S. (1997). *Representation. Cultural Representations and Signifying Practices*. London.
- Helland, A. (1905-06). *Topografisk-statistisk beskrivelse over Finnmarkens Amt*. I-III Kristiania.
- Hirsti, R. (1994). *Sameopprøret*. Oslo: Gyldendal.

- Hvoslef, F.W (1857). Noget om den religiøse Bevægelse i Kautokeino. I: Theologisk Tidsskrift for den norske Kirke, Syvende Bind, s. 1-38.
- Hætta, O. M. (1994). *Samene: historie, kultur, samfunn*. Oslo: Grøndahl Dreyer.
- Hætta, O. (2002). *Samene: Nordkalottens urfolk*. Kristiansand: Høyskoleforlag.
- Hætta, K. (08.11.2012). «160 år siden Kautokeino-opprøret. NRK Sápmi. Hentet fra: <https://www.nrk.no/sapmi/160-ar-siden-kautokeino-opproret-1.8387862>.
- Johansen, K.E. (2013). "Meire brenn'vin, Krogh. Alkohol og edruskap i Nord-Norge ca. 1850-1940." Heimen (Oslo, Norway).
- Johansen, K.E. (2017). "Kallsetikk, alkohol og økonomisk modernisering". Heimen (Oslo, Norway).
- Joten, E.P (2019). *Den radikale venstresidens historiebruk i kampen for samiske rettigheter på 1970-tallet*. Masteroppgave i historie ved institutt for arkeologi, historie, kultur- og religionsvitenskap.
- Kjeldstadli, K. (1999). *Fortida er ikke hva den en gang var: En innføring i historiefaget* (2. utg. ed.). Oslo: Universitetsforlaget.
- Kjeldstadli, K. (2019). Narrasjon. Hentet fra: <https://www.norgesihistorie.no/studere-fortid/historie/2045-narrasjon.html>.
- Kieler, L. (1879). *André fra Kautokeino: En fortælling fra Ultima Thule*. København: Schönberg.
- Krautwald, C. (2021). *Kampen om gaderne: Gadepolitik og rumlige krav i 1930'ernes politiske kultur*. (Doktoravhandling). Fakultetet for humaniora og pedagogikk ved Universitetet i Agder.
- Kristiansen, I. (1979). *Korstog mot Kautokeino* (2. utg. ed.). Oslo: Grøndahl.
- Kristiansen, R.E. (1999). Kautokeino-opprøret 1852. Hentet fra <http://www.love.is/roald/kautokeino1852.htm>.
- Kullerud, D. (1996). *Hans Nielsen Hauge: Mannen som vekket Norge*. Oslo: Forum Aschehoug.
- Kvittingen, I. (2020). *Hvorfor gjorde samer opprør I 1852? I en ny bok kan du lese to av opprørernes egne historier*, Forskning.no. Hentet fra: <https://forskning.no/historie-kulturhistorie-samer/hvorfor-gjorde-samer-oppror-i-1852-i-en-ny-bok-kan-du lese-to-av-opprorernes-egne-historier/1620023>.
- Letvik, T. (2018). "Da hodene rullet i Norge". *Juristen*. Hentet fra: <https://juristen.no/nyheter/2018/11/da-hodene-rullet-i-norge>.

- Lindkjølen, H. (1983). *J.A. Friis Og Samene/ Av Hans Lindkjølen*. Universitetet i Tromsø.
Hentet fra: <https://www.nb.no/items/15e613e9d922ac936703cfe6699007b6?page=11>
- Lorenz, E. (1981). *Samefolket i historien*. Oslo: Pax.
- Magga, O.H. (08.01.2008). «Hva forsårsaket opprøret?». *Klassekampen*. Hentet fra:
<https://arkiv.klassekampen.no/49671/article/item/null/hva-forarsaket-opproret>.
- Mardal, M.A (2018). *Strilekrigen*. Hentet fra: <https://snl.no/strilekrigen>.
- Melve, L., & Ryymin, T. (2018). *Historikerens arbeidsmåter*. Oslo: Universitetsforlaget.
- Merriman, J. (2010). *A History of Modern Europe: Volume 2: From the French Revolution to the Present* (3. utg. ed., Vol. Volume 2). New York: W. W. Norton & Company.
- Mikkelsen, M. (1997). *Kautokeino-dokumentene: 177 arkivsaker om prosessene i 1851-1867 mot 48 flyttsamer fra Kautokeino*. Veidnesklubben: Albatross forlag.
- Minde, H., Nilsen, R., & Jentoft, S. (2003). *Indigenous peoples: Resource management and global rights*. Delft: Eburon.
- Moen, M. (2016). «Seid – vikingenes mektige trolldomskunst». *Norgeshistorie.no*. Hentet fra:
<https://www.norgeshistorie.no/vikingtid/0818-seid-vikingenes-mektige-trolldomskunst.html>.
- Myhre, J. (2012). *Norsk historie 1814-1905: å bygge ein stat og skape ein nasjon*. Oslo: Samlaget.
- NOU 1985:14 (1985). *Samisk kultur og utdanning*. Oslo, Bergen, Stavanger, Tromsø: kultur og vitenskapsdepartementet. Hentet fra:
<https://www.regjeringen.no/globalassets/upload/kilde/odn/tmp/2002/0034/ddd/pdfv/154576-nou1985-14.pdf>
- NOU 2001: 34 *Samiske sedvaner og rettsoppfatninger– bakgrunnsmateriale for Samerettsutvalget*. Justis- og beredskapsdepartementet, s. 348-351. Hentet fra:
https://www.regjeringen.no/no/dokumenter/nou-2001-34/id379485/?q=348&ch=6#match_0.
- NRK Troms og Finnmark (16.01.2008). «Bare ofre i Kautokeinoopprøret». Hentet fra:
https://www.nrk.no/tromsogfinnmark/_bare-ofre-i-kautokeino-opproret-1.4544111.
- Opsahl, E. (2003). *I kongenes tid, 900-1814* (Vol. B. 1). Oslo: Pax.
- Oskal, N., Johansen Ijäs, J. & Bjørklund, I. (2019). *Lars Hætta og Anders Bær. Erindringer. Samiske beretninger om Kautokeino-opprørets bakgrunn, etikk og moral*. Stamsund: Orkana forlag as.

- Otnes, P. (1970). *Den samiske nasjon. Interesseorganisasjoner i samenes politiske historie*. Oslo: Pax forlag.
- Palmstierna, C.F (1932). *Sverige, Ryssland och England 1833-1855. Kring Novembertraktatens förutsättningar*. Stockholm.
- Pryser, T. (1982). *Gesellar, rebellar og svermarar : Om "farlege folk" rundt 1850 (Vår nære fortid)*. Oslo: Samlaget.
- Pryser, T., & Nersten, N. (1985). *Norsk historie 1800-1870: Frå standssamfunn mot klassesamfunn* (Samlagets høgskulebøker). Oslo: Samlaget.
- Pulk, Å. & Somby, L.I. (11.01.2008). "Forsker: - Samene planla ikke å drepe". NRK Sápmi. Hentet fra: https://www.nrk.no/sapmi/_-planla-ikke-a-drepe-1.4499847.
- Rasmussen, T., Elstad, H. (2020). *Kristendommens historie i Norge*. Hentet fra: https://snl.no/Kristendommens_historie_i_Norge
- Rian, &. (1997). *Bratsberg på 1600-tallet: Stat og samfunn i symbiose og konflikt*. Oslo: Universitetsforlaget.
- Ringvej, M. (2014). *Marcus Thrane: Forbrytelse og straff*. Oslo: Pax.
- Schulze, K.E (2017). *The Arab-Israeli Conflict*. Abingdon: Routledge.
- Seip, J. (1997). *Utsikt over Norges historie: Tidsrommet 1814 ca. 1860, tidsrommet ca. 1850-1885 (2.utgave, Gyldendals fakkel-bøker, Ny rekke)*. Oslo: Gyldendal.
- Sejersted, F. (2001). *Den vanskelige frihet – Norge 1814-1850*. Oslo: Pax Forlag A/S.
- Seland, B. (2018). *Opprør og opposisjon under enevælde og demokrati*. Agderseminaret. Hentet fra [file:///Users/emilielindtveit/Downloads/46-Book%20Manuscript-1855-3-10-20181205%20\(1\).pdf](file:///Users/emilielindtveit/Downloads/46-Book%20Manuscript-1855-3-10-20181205%20(1).pdf).
- Smith, P. (1938). *Kautokeino og Kautokeino-lappene: En historisk og ergologisk regionalstudie* (Vol. 34, Instituttet for sammenlignende kulturforskning). Oslo: Aschehoug.
- Sogner, S., Helle, K., & Bjorli, T. (1996). *Krig og fred: 1660-1780* (Vol. 6). Oslo: Aschehoug.
- Sokki, R. (1996). *Bonán bonán saga suonaid : divttat = Jeg tvinner tvinner slektas sener : Dikt*. Oslo: Gyldendal.
- Steen, A. (1965). *Kautokeino-tragedien 1852, et justismord?* Kristiansand S.
- Stockfleth, N.V (1848). *Bidrag til Kundskab om Finnerne i Kongeriget Norge. I*. Christiania.
- Stugu, O. S. (2012). *Norsk historie etter 1905: Veggen mot velstandslandet*. Oslo: Samlaget.

Sørensen, S. &, Stråth, B. (1997). *The Cultural construction of Norden*. Oslo: Scandinavian University Press.

Sørvoll, J., Kjeldstadli, K., & Helle, I. (2010). *Historier om motstand: Kollektive bevegelser i det 20. århundret*. Oslo: Abstrakt.

Tilly, C., & Tarrow, S. (2015). *Contentious politics*. New York: Oxford University Press.

Tromholt, S. (1885). *Under Nordlysets Straaler: Skildringer fra Lappernes Land*. Kjøbenhavn: Gyldendalske Boghandels Forlag (F. Hegel).

Turi, J. (2012) *An Account of the Sámi. A translation of Mitalus sàmiid birra, based on the Sámi original*. CálliidLágádus: Karasjok. Oversatt av Thomas A. Dubois.

UD3, Norske Regjerings Indstilling 23/7/1851 og 4/10/1851. Harris til statsminister Due 9/12/1851.

Weihe, H.J.W (2020). *Konventikkel*. Hentet fra:
<https://snl.no/konventikkel>.

Zorgdrager, N. (1997). *De rettferdiges strid: Kautokeino 1852: Samisk motstand mot norsk kolonialisme* (Vol. B. 18, Samiske samlinger (trykt utg.)). Nesbru: Vett & viten i samarbeid med Norsk folkemuseum.